

2223

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM

- Br. Podmaniczki Pál: A kecske (Elbeszélés)
Alföldi Géza: Ma rám gondoltál (Vers)
Rónay György versei
Dömötör István: A művészet küzdelme
Számadó Ernő: Békési molnármesék
Fábián István: Az élmény Berzsenyi ódáiban
Govrik Elemér: Nagy árnyak között (Vers)
Máriásy Imre: A néma (Elbeszélés)

Elvek és művek

Tudományos irodalom

Szemle

Külföldi krónika

1935. ÉV

1. SZÁM

XIII. ÉVFOLYAM.

ÁRA 2.50 PENGŐ

JANUÁR 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A NapKelet szerkesztője:
TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:
NÉMETH ANTAL

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztviselőknek 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 31-4-20.

Szerkesztőségi órák: minden csütörtökön 4-6-ig.

TARTALOM:

	Lap		Lap
<i>Br. Podmaniczky Pál</i> : A kecske	1	<i>Számadó Ernő</i> : Békési molnármesék ...	15
<i>Alföldi Géza</i> : Ma rám gondoltál (Vers)	5	<i>Fábián István</i> : Az élmény Berzsenyi	
<i>Rónay György</i> : Őszi séta, Számadás, Csön-		ódáiban	21
des téli vers (Versek)	6	<i>Govrik Elemér</i> : Nagy árnyak között (Vers)	28
<i>Dömötör István</i> : A művészet küzdelme	8	<i>Máriásy Imre</i> : A néma	29

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Nagy Dániel</i> : Az erdélyi magyar irodalom		<i>bs.</i> : Trikál József: Új élet a régi romjain	54
tizenöt éve	43	<i>M. Gy.</i> : Török Sándor: A felsült óriás és	
<i>Kállay Miklós</i> : Szerb Antal: Magyar Iro-		a kilenc csoda	54
dalomtörténet	47	<i>Tolnai Gábor</i> : Aldous Huxley: Szép új világ	55
<i>Rédey Tivadar</i> : Török Sophie: Örömré		Magyar Könyvbarátok Diariuma Pro Ju-	
születtél	50	ventute — száma	56
<i>Dénes Tibor</i> : Kühnelt-Leddin Erik: Jezsui-		<i>dt.</i> : Horváth Richárd: Eletépítés. Elvek —	
ták, nyárspolgárok, bolsevikik	52	gondolatok	56

TUDOMÁNYOS IRODALOM:

<i>H. Pálffy Ilona</i> : Az «új» Magyar Nemzeti		<i>Mérey Ferenc</i> : A magyar gazdasági iro-	
Múzeum	57	dalom első századainak könyvészete	60
<i>Galamb Sándor</i> : Földessy Gyula: Tanul-		<i>Prahács Margit</i> : Bartók Béla: Népzeneink	
mányok és élmények	58	és a szomszéd népek népzeneje	61

SZEMLE:

Színház	63	Zene	67
Répzőművészet	66		

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

<i>Fábián István</i> : Francia és német folyóiratok	71
--	----

A KECSKE.

A templom egyik bejárata fölött ma is ott van a kecskének címerpajzsba helyezett képe s a templom neve ma is «kecsketemplom» a nép száján. Ma Szent Benedek fiai szolgálják benne az Urat.

A KECSKE a zsenge füvet legelte az Ikva partján. Űgyet se vetett a köréje sereglett vitézekre és pórokra, barátokra és mesteremberekre. Gazdája, az öreg Márton, Miklós plébános pásztora hosszú botjára támaszkodva állt mellette s ő is eleresztette a füle mellett, amit szájról-szájra adtak egymásnak az emberek körülötte :

— Ez az a kecske! Ez találta a kincset. . .

Fönt, Miklós plébános házában, a szélesen terpeszkedő tölgyfaasztalon garmadába rakva kérkedett a kincs. Kedve telhetett benne, hogy a tavaszi napsugár rátalált az ablakon át s csillogtatta-ragyogtatta aranyát-ezüstjét, tarka drágaköveit. Volt ott minden, amit csak mives keze aranyból-ezüstből, drágakövből kialakíthat. Ékes kard, cifra nyeregtársoly, nehéz lószerszám. Mindenféle fajta bilikom: karcsú, alig néhány kortynak való és széles talpú, öblös, amely egykettőre leveri a lábáról azt, aki hajtogatja. A temérdek marha nagyobb része templomi kincs volt. A keresztiek, gyertyatartók között még püspöknek való pásztorbot is akadt. Az egyik szentségtartóról — első tekintetre — azt hitte volna az ember, hogy nem is hideg aranyból van kiverve, hanem csodálatos csodaképen napsugárból formálta ki valamelyik angyal keze. Mintha látomást látott volna az ember szeme, ha ráesett tekintete az egyik ereklyetartóra. Oldalain a bethlehemi jászolban pihenő Gyermek-Jézus s a keresztrefeszített Isten Fia voltak kiábrázolva tarka zománcban.

Csönd ülte meg a nagy házat.

Miklós plébános, Péter várnagy, István bíró, Fülöp mester, Theodor, a kereszties lovag, Detre, a Szent János-rendjebeli vitézek commendatora csak álltak a kincset bámulva meredt, riadt tekintettel.

Már megmondták, amit mondani akartak. Most már a kincsen volt a sor. Az beszélt szótalán szóval. S amit mondott, az csak úgy forrt, kavargott, sistergett a szívekben. A kincs arról beszélt, aki egykor összeharácsolta galád marokkal. S szólt a vár uráról, akinek kezéből a bilikomot kicsavarta. A vitézről, akinek tetemét a csatatéren kifosztotta. S amire ennekutána kerítette rá a sort, attól még összébb rándultak a szemöldökök, még keményebbre szorultak az öklök. Mert

szólt az oltárról, amelyet az Istentől elrugaszkodott cudar szentségtelen kézzel megrabolt. A szent testről, amelyet a szentségtartóból földre szórt s csizmája sarkával megtiport.

Péter várnagy az imént még azt bizonygatta, hogy torony kell a város két szegeletjére, erre kell a kincs. Ha a király csak a maga kedves kunjaival dőzsöl, mi egyébben bizakodhatnék Sopron városa, mint falaiban, tornyaiban. Most mégis ő törte meg a csendet s odaszólt Fülöp mesternek :

— Igaz : ami az Istené volt, maradjon az Istené. Építsd meg a templomot !

A többiek némán rábólintottak.

Fülöp mester állt legközelebb az ablakhoz. Egy pillantást vetett le, oda, a falon túlra, a vásártérre, ahol a régi torony aljában a jórészt jövevény kalmárok, kézművesek faházai állanak. S már látta is, hogy ott épül Istennek az új háza. S látásra megnyílt szeme gyönyörűséggel szemlélte Sopron városa új templomát. Olyan lesz, ahogy eltervelte, ahogy megrajzolta a jobbójában tartott pergameneken. Kapuja fölött majd a Szűzanya terjeszti áldásra kezét. De ott lesz annak is a címere, aki fundálta a templomot. A kecske, az öreg Márton kecskéje a fundátor. Most is ott ugra-bugrál a patak partján. Csodálatos, hogy egy oktalan állat is eszköze lehet a nagy Istennek !

* * *

Szél támadt. Előljáróban végigsepert a szántóföldeken, a réteken. Majd sötét, haragos felhőket hajtott fel az ég boltjára. A pásztorgyerek eddig hason fekve, félkönyökére támaszkodva bámult a messzeségbe. Most egyszeriben talpra ugrott. Az erdő szélén, Ravazd és Víz ellenében, három lovas ember vonult. Elöl egy, mögötte kettő, nyilván a szolgálai. Merre igyekezhetnek? Erre nem vezet út . . . A gyerek nem töprengett sokat, elindult. Kis vártatva, arrább, az akol mellett, már ketten, ő meg az öreg Márton figyelték a három lovas embert.

Ime, gyalog szállnak. Egy megint elől megy s látni, hogy egyre lassítja lépteit. Különös : meg-megáll s szemügyre vesz egy-egy fát az erdőszélen. Mit szemlél azokon a fákon? Közben az alkonyat mind sietősebben száll lefelé, de azért a homályban is látni lehet, hogy egy helyen végre megállapodnak. A lovakat fához kötik s ásni kezdenek.

Az öreg Márton hangosan is kimondta, ami most egyszeriben eszébe villant :

— A kincset keresik !

Azt keresték. Hamarosan látták, hogy nincs ott. Erre néhány lépéssel odább kezdtek ásni. Az, aki nyilvánvalólag parancsokat osztogatott a másik kettőnek, szüntelen járt-kelt és vizsgálgatta a fákat.

Az öreg Márton észre sem vette, hogy, amint percről-percre nő-tön-nőtt a homály, csak megindult s egyre közelebb lopózkodott feléjük. Olyan nesztelenül lépkedett, hogy talán még a fű sem rezdült meg

lába alatt. A pásztorgyerekek nagy félénken csak egyet-kettőt lépett utána. Jobbnak látta elmaradni tőle.

Márton megállt. Visszahőkölt. Majd kimondta hangosan :

— Ez az ... Itt a hajlat ... Ez az a tölgy ... Most jó helyen kereskednek !

Keményeket csattantak a földbe vágódó ásók. Tompa puffanással hullottak, görögtek szanaszét a kidobált hantok.

Az öreg Márton szemét kimeresztve, lélekzetviassafojtva hajolt előre. Figyelt. Látta : most a harmadik is nekifog. De nem ásóval. Kardjával túrja a földet. Az acél fénye átvillog a homályon.

— Mit próbálkoznak még egyre? Nem látják, hogy annak a kincsnek már csak hült helyét lelik?

Ezt gondolta, mondta magában Márton, de ugyanekkor ilyenformát gondolt, mondott az a másik is. Csakhogy előbb nem szóval mondta ki, amit gondolt. Üvöltés szakadt föl belőle. Üvöltés, amelyről első hallásra azt sem lehetett tudni, emberi vagy állati üvöltés-e? De mintha mégis emberi hang volna ... Hiszen most már érteni is lehet, mit mond ...

Haj, csak ne lehetne érteni !

Az öreg Márton odakap a füléhez. Csak ne hallaná azt, amit hall ! Ilyen káromlást még talán sohasem hallott ember füle. Valami szörnyű, förtelmes lázadása volt ez egy léleknek a szent Isten ellen. Aki hallotta, az talán az örökkévalóságok örökkévalóságán át sem felejt-heti ...

Márton megfutamodik. Mit bánja, hogy lába alatt recseg a galy, döng a föld, riadtan rebben föl előtte az erdő madara !

Bozótba akad. Vissza kell fordulnia, hogy kiverekedhessék belőle. Erre olyat lát, amitől földbe gyökerezik a lába. A káromlást már nemcsak hallja : látja. Villogva csap föl amott a sötét égre, de fönn megfordul s zúgva, cikázva zuhan lefelé ...

Ha kegyetlen télidőn az ordások egymásra éheznek, közre kapnak egyet maguk közül, éhes fogukat belevágják : amilyen üvöltés annak a nyomorultnak a torkából fölszakad, olyan üvöltés riadt föl most onnan az erdőszélről.

Mit bánja az öreg Márton, hogy ronggyá szakad rajta a ruha, kitépi magát a cserjésből s futva fut, hogy ne lásson, ne halljon ... Kunyhója előtt földre veti magát ... Csak nyelné el a föld, hogy ne beszélhetne neki a füle arról, amit hallott, a szeme arról, amit látott ...

Hajnalban arra ébredt, hogy kecskéje nagyokat szökdös körülötte. Költögeti. Nem tudta mire vélni, hogy gazdája még nincsen talpon, holott az ég alján már magasra csapnak a lángok.

Keserves ébredés volt az ébredése. Mintha nem is álomból, hanem valami gyötrelmes kábultságból ocsúdott volna föl. S alig állt talpra — maga sem tudta, miért — elindult arrafelé, ahonnan este megriadt lélekkel elmenekült. Mögötte a kecske. Néhány lépés s

már elébe került. Az erdőszélen szokásos játékába kezdett. Megint csak a földet kaparta, túrta a szarvával. Kapóra jött neki ott a frissen kiásott föld: azt hajigálta befelé a gödörbe. Mikor megelégelte, egy ugrással fönn termett a földhányáson. Akkor látja iszonyodva Márton, hogy véres a szakála.

A gödör mellett, az öreg tölgyfa gyökere között még ekkor is távol állt a vér...

* * *

A prior végigtekintett a refektórium népén. Társ kellett Mihály testvér mellé, aki indulóban volt, hogy alamizsnát gyűjtsön az ó-városban. S a prior ma is, ő mellé is az új frátert rendelte, akin harmadnapja van a kámzsa. Aztán nem mondta, csak gondolta:

— Ha most már Szegénység asszony szolgálata testének-lelkének gyönyörűsége, jó neki a zsákot hordozni.

S az indult is, hátán a zsákkal, csöndes örvendezéstől sugárzó arccal Mihály testvér nyomában.

Mihály testvér tudta, mi a szent eng delmesség s gondolatban sem tett ellenvetést a prior szava ellen. Azt azonban nem állhatta meg, hogy egy pillantást ne vessen társának bénán lecsüngő jobb karjára s ebben benne volt a kérdés:

— Mire megyek ezzel az emberrel? Hogy bírja el fél kézzel a zsákot?

Mint Szent Ferenc fiához illik, alázatos, szelíd szóval fordult társához, mialatt az Ikva hídjá felé közeledtek:

— Nemde nem, a Keményfia Lőrinc seregében vitézkedtél a gaz Ottokár ellen? Mintha láttalak volna is...

Feje bólintásával igent felelt az új fráter.

— Ugyan melyik csatában sebesültél meg?

Erre fejét rázta a másik s halk hangon felelt:

— Nem harcon sebesültem meg.

Mihály tovább faggatta:

— Vitézi tornán esett meg veled?

Alázattal megint nemet intett az új fráter.

— Én az Istennel hadakoztam. S ő a tulajdon kardommal sujtotott vissza rám.

Mihály testvér nem tudta, mit értsen ebből. Miközben azon töprengett, hogyan kérdezze meg, amit kérdezni akar, áthaladtak az ó-város kapuja alatt. Itt be kellett térniök a Szent János-rendjebeli vitézek ispotályába. A kérdés bennszorult Mihályban. Éppen rátette kezét az ispotály ormóttlan kilincsére. Ekkor azonban az utca kanyarulatánál meglátta az öreg Márton kecskéjét. Nem hagyhatta szó nélkül, oda-mutatott rá:

— Lásd, ez találta a kincset, amelyen a templomunk épült.

Azzal már nyomta is lefelé az ispotály kilincset. A kilincs már nyikordult is egyet, amikor azt látja, hogy a társa csak megindul, csak

fut a kecske felé. Mitévő legyen? Utána ered, közben azonban megkísérli, hogy visszatérítse :

— Testvér, mi lelt? Itt az ispotályban várnak bennünket !

De a társa se lát, se hall. Már el is érte a kecskét. Büszkén, fejét magasra tartva, szakállán rázintva egyet, hangosat, rátartit mekkentve fogadja az. S mit tesz a fráter? Valami csodálatos nyájasság ragyogása gyullad föl arcán, odalép a nagy, oktalan állathoz, ép baljával átkarolja és — Mihály testvér hinni se mer a szemének — nyilvánvaló, semmi kétség : csókkal akarja illetni.

A kecske azonban rosszra magyarázta a jó szándékot. Az ölelő kart nyaka egy rándításával lelökte magáról, egyet hátrált, leszegte a fejét s a következő pillanatban bizony felöklelte volna a frátert, ha Mihály erős karja szarvon nem ragadja.

Akkorra odaért az öreg Márton is. Kivette kezéből a nekiszilajodott állat szarvát s maga után vonszolta.

Mihály testvér homlokát kiverte ijedtében a veríték. Álmélkodva törölte le kámzsája ujjával.

Dicsőséges Szent Ferenc az ég madarainak prédikált, társalkodott még olyan fenevaddal is, mint a gubbiói farkas, de hogy valaki csókkal illessen egy rút kecskebakot, ilyen tökéletes alázatosságról nem hallott még . . . Vajjon azért volna méltó erre ez az oktalan állat, mert megtalálta a kincset, amelyen templom épülhetett az Úr dicsőségére?

Amint tekintete ráesett társára, még jobban megnövekedett álmélkodása. Tökéletes vígság fényeskedett annak arcán s ép balját magasra emelte, mintha hálaáldozatot mutatna be az oltár előtt . . .

Az ég boltját reggeltől fogva lomha, kedvetlen felhők borították. De a nap most mégis megmutatta, hogy övé a hatalom odafönn. Egyszeriben szétkergette a felhőket s teli marokkal szórta le a sugarat emberre és állatra, kámzsás barátra és ispotályra, mindenkire és mindenre . . .

Br. Podmaniczky Pál.

Ma rám gondoltál,

tudom,

ne is tagadd!

— . . . ma melegebben sütött a nap,

mint máskor,

lággyabban ölelt a szél,

s a hold úgy ragyogott

az alkonyodás felett,

mint a szemed!

Alföldi Géza.

RÓNAY GYÖRGY VERSEI.

ŐSZI SÉTA.

*Fakul s lehull a lomb. A Költő utca fái,
halálra szánt arák, bíborban és arany
köntösben állnak, ám a szél boldogtalan
pompájukat mohón elkezd ráncigálni:*

*kerengve hull a lomb. Nem int az elmenőnek
többé a rózsza, mely átnyúlt a kert falán,
kiváncsi szűz. A kert tág téerein magány,
s kanyargó útjain kopottas barna szőnyeg.*

*Megyünk. Lélekharang zokog lent. Hallani
messzűnően: zengnek a gyászének hangjai,
koporsók látszanak, mozdulnak és mer 'nek.*

*Megyünk. Váll vállhoz ér. A testen fény üt át!
bennem vagy! benned én! szállunk az őszi fák
fölött az ég felé, szeretve üdvözültek.*

SZÁMADÁS.

*Költő! az ősznek húrjai zsonganak,
sarjút kaszálnak, és a dohányt törik,
a gazda számot ad a nyárról,
s már a jövő aratásra gondol.*

*Számolj te is le. Lásd, mit adott nyarad,
rakvák-e szérűd kazlai, csűrjeid
telvék-e, és a télidőnek
vészeivel dacol-é majd házad.*

*S indulj! a földek nyílt öle magra vár.
Tiéd az élet: birtokodat ne hagy
parlagnak. Vesd belé a lelked
magvait: a hited és reményed.*

*Hitet s reményt! hogy új tavaszunk ha jó,
és téerein majd zsendül az új vetés,
tekinthess férföntudattal
hajnala tárt, ragyogó szemébe;*

*s mondhasd, ha majdan béreled is lejár,
s számadni szólít széke elé az Úr:
«A földet jobba, szebbé tettem,
tisztá szívem, kezeidbe nyujtom».*

CSÖNDES TÉLI VERS.

*Im hát tovatűnt lobogó májusi kedved,
szeretsz esténkint elűlni kályhád tűzénél,
amíg a lángok árnya a falakon reszket,
mesékre gondolsz. Gyakorta lep meg az éjjél*

*álmodva s mégis ébren. Messze sötéten
hallgat a város, lámpái hunyorognak,
úgy olvadoznak emlékeid, mint régen
Szilveszterestén a lusta ólom olvadt,*

*s te lested új alakját. Benne sorsod
titkos útjait vélted látni. Borongva
így ülsz ott most is, ámde hajdani boldog
izgalmad tovatűnt. Immáron lomha*

*szerencséd útja aligha érdekel,
becsaptak minden jó sok, tudod: hazugság
minden szó és jel, igazat nem felel
a boszorkányság. Jövendők titkos útját*

*emberszem nem láthatja. Elavultak
minden csodák. Nyugalmas, balga bölcsként
újod szerte a pernyét: furcsa multad.
Ez a bölcsesség: nem sírni. Ami történt,*

*az mult, és lenge, elfoszló, mint a pernye,
mért sírnál érte, rájűsz és porba hull,
a jövőn pedig nincs aggódni ok: amerre
utad vezet, mégy bizton és józanul.*

*Ez a bölcsesség. S te bölcs vagy, mert éveid
bölcsé neveltek. Hamis fény el nem vakít
többé. Ma nézed kályhád rőt fényeit.
Holnap tavasz lesz. Minden jól van így.*

A MŰVÉSZET KÜZDELME.

A MAGYAR képzőművészet helyzete, a festők és szobrászok sorsa talán mégsem oly vigasztalan, ahogyan túlzó ecsettel a pesszimisták feltüntetik. A megnehezült idők ellenére ott szerencsére nem tartunk, mintha művészetünk — egyik vitathatatlan címer a magyar kultúrfölény pajzsán — a maga belső erőiben, életképességében rendült volna meg. Napjaink művészete féltve őrzi és sikerrel képviseli azt az európai színvonalat, amely kiváló elődöktől kapott öröksége. Megvan benne a kifejezőmódnak, az eszközöknek az a korszerűsége s az a sajátos szellemi virulencia, ami a nagyvilágban versenyképesé teszi.

A feltételek körül azonban, amelyek nélkül művészi teremtővágyak sohasem kaphattak lendületre, amelyeknek közrejátszása mindig számottevő volt egy-egy korszak művészi kultúrájának alakulásában: ezek körül sajnos, a baj annál komolyabb. A művészi törekvések visszhangja, a társadalom érdeklődése, a művásár, a mecenási gesztusok jelentik e feltételeket. Aki erről az oldalról vizsgálja képzőművészetünket, az a gátló körülmények, a lehangoló tünetek egész drótsövényébe ütközik. Már korábban is talányszerűnek kellett tartania, hogy az egymást érő kiállítások miként tudnak benépesedni a sok új — minden esetben anyagi befektetéssel járó — műtermékekkel. A festék, a vászon, keret, a kő és bronz címén honnan térül meg ezeknek költségszámlájuk, a művész személyével kapcsolatos egyéb számlák mellett? Ma adni magyarázatot az efajta kérdésekre még nehezebb. Bármelyik kiállításrendező intézménynél művásár után érdeklődve, csodálkozó tekintet, komor legyintés a válasz. A főváros ugyan a tárlatokon dicséretreméltóan el szokta helyezni műpártolói névjegyét, de ismert okokból az állam szerepe már alig jöhet számításba. Ami pedig a társadalmat illeti, ahonnan a művészet felé az erkölcsi ösztönzéseknek és az anyagi alátámasztásnak elsősorban kellene érkezni: magánosok művásárlásairól beszélni, ha alatta nem az elkotyavetyélést, a «szobadisznek» szánt giccek filléres forgalmát értjük, körülbelül annyi, mint csunya időben a napsütést dicsérni.

Helytelen lenne tagadni, hogy mindennek az alkotókedvre, a művészi termelésre gyakorolt bénító hatásaként a műtermek tájékán nem nehéz találkozni érdemes multú festőkkel, akik keserű lemondással az olcsó megalkuvások színeit keverik palettájukon, fiatalokkal, akiknél tegnaptól-mára fárdat mécses lett a becsvágy lobogásából. A derékhad azonban, a művészek derékhada, a súlyos viszonyok között is ideáljaiból nem engedve, a leg-ségsőkig menő kitartással állja a küzdelmet, amely a változott idők folytán osztályrésze. Bizonyára az a tudat teszi őket erre képesé, hogy a nemcsak magukról van szó, saját személyes ügyükről, hanem a művészetnek az egyéni érdek fölé jövő jelentőségéről. Oly értékekről, amelyek nélkül az élet alig több pusztá fizikai vegetálásnál, amelyek a magyarság népi méltóságát biztosítják, szellemi rangját szabják meg a népek sokszínű térképén. A látvány

tehát, amelynek tanui vagyunk, túlzás nélkül szólva, heroikus. Ez a megállapítás persze önkénytelenül magában rejti a kérdést, vajjon van-e, lehet-e heroizmus, amely a múlt időt s vele a múlt erők végességét nem ismerve, helytállásában határtalan?

* * *

A kultúra bajainál magától értetődő magyarázat a világ termelésének és fogyasztásának végzetesen megbillent egyensúlya. A legszámottevőbb ok mindenestre ebben van, a gazdasági rendnek politikai háttérrel is bíró idült zavarában.

Ahogy ez a zavar mindenfelé érezhetően, a tegnap még dúsan élő országokban is jelentkezett, a művészetek szorongatottsága sem korlátozódik természetesen — a krízis általános okain kívül a trianoni rendelkezésektől külön sujtott — «magyar glóbuszra». Még Hollandiában is, amely a nagy háború fürgetegéből szinte a tejjel-mézzel folyó Kánaán modern hasonmásaként került ki, az utóbbi évek művészpanaszoktól voltak hangosak. Olaszországban kormányzati probléma lett a képzőművészek megsegítése s Mussolini közbelépésével respektabilis javulást sikerült elérni. Berlin nevezetes arról, hogy míg egyfelől a legradikálisabb irányzatok számára a szállás-csinálást ambicionálta, másrészt legnagyobb a művészproletáriátusa. — A «negyvenezer festő» városában, Párisban sem a tegnapi konjunktúra járja, bár itt konstatálható még a legkevésbé a talaj megingottsága a művészek lába alatt. Amerika a háború után mindent «összevásárolt», ami az európai aukciókon, műkereskedőknél és letört műgyűjtőknél kapható volt. Traktormágnásainak és bankárainak megbízottai már nemcsak antik holmikra, műtörténeti márkákra vadásztak, hanem a francia impresszionista mestereknek és az újabb irányzatok, a kubista-expressionista festészet alakjainak is, egy Picasso, Derain, Bracque, Utrillo képeinek oly árfolyamát idézték elő, amellyel az európai műpiac nem tudott versenyezni. A növekvő munkanélküliség és a trónjáról lecsúszó dollár aztán megállította ezt az «amerikai versenyt» s ha Amerika átjött az európai műpiacra, már nem vásárolni jött, hanem — eladni. Szóval, a gazdasági okokkal összefüggően, a művészet helyzetképe a különböző államokban csak fokozati különbségeit mutatja a hasonló diagnózisnak.

A gazdasági viszonyokra való hivatkozás azonban, legyen bármennyire kézenfekvő, érvnek mégsem teljesen kielégítő. Csak a kényelmes gondolkodás nyugodhat bele és tarthatja elintézettnek a művészetet, illetve a művészeket érintő válságot azzal, hogy a gazdasági bajoknak tulajdonít mindent. Mert ha évek során megszokott esemény lett is a kényszeregyezés s tudott dolog az egyik legirányadóbb társadalmi rétegnek, az értelmiségi osztálynak leromlottsága: Budapesten azért, főként az autókban, mégsem csupa szegény ember szaladgál. Az élet külső fényűzéseit szolgáló üzemek, a könnyű szórakozások szinterei: nem mondható, hogy szünetelének vagy mennyiségben megfogytak volna. Olasz-magyar válogatott futballmérkőzés! Évenként három-négy ilyszabású sportesemény van, amelynek egy-egy alkalommal 60—70 ezer pengő körül jár a bevétele. Tudjuk jól, hogy ez az imponáló összeg túlnyomórészt a kisemberek pénzéből tevődik össze s hogy a hatalmas tömegeket mozgó sport és a képzőművészet két oly különemű terület, amelyek azonos mérték alá nem vehetők. Magunk is híve lévén a sportnak, ezt a példát tehát nem azért említjük, mintha arénáinak látogatottságát sokallanók. Egyszerűen csak a kérdést vetjük fel: ha pár órai szórakozás

fejében a sport egy «szegény város» zsebéből ekkora összeget tud kivenni, miért nem találkozunk a szellemi kultúra arcvonalán, a képzőművészettel szemben a tehetősebb körök részéről ennek az anyagi készségnek, zsebbevülésnek legalább bizonyos számbajövő hányadával?

A pangó művásár körül szerepe van annak a társadalmi pszichozisnak is, amelyet a kimaszkírozott szegénység állapotának lehetne nevezni. Jelentkezése felismerhető a vagyonnak abban a viselkedésében, amellyel különféle fedezékek mögött láthatatlanná akar válni. Akikben a hajlandósággal együtt a képesség is megvan a műpártolásra, azokat — tisztelet a kivételnek — habozóvá teszi, visszatartja az a gondolat, hogy ezáltal olyvalaki színében tűnhetnek fel, mint akinek fejedelmi dolga van, mert lám képekre, «drága képekre» is telik. Ha pedig mégis vásárol ez a műpártoló-típus, akkor a rossz viszonyok emlegetésével képes lealkudni a művésztől a kabátot. Kétségtelen, hogy ennek a pszichozisnak, amely a vagyon félnék magatartását idézte elő s templom egerét csinál olyanokból, akik nem azok: oka és előzménye van a világ gazdasági drámájában, a magántulajdon, a tőke ellen irányuló tévtanok hangulatkeltésében, a kommunista izgatásban. A magyarázat azonban még nem mentség. Jogossá nem lesz tőle az a rosszul értelmezett és károsan alkalmazott takarékoság, amely elsősorban a kultúrán, a művészeteken találja célirányosnak a takarékosági művelet alkalmazását. Helyénvalóvá és őszintévé nem lesz általa az a lamentáció, amelyben már szinte divattá lett siránkozás hangszerelődik. Mert ha vannak, fölötte sokan, akik ma az élet Lázárjai, egész rétegek, foglalkozási ágak okkal panaszkodnak, viszont számosan vannak olyanok, akik ezt csak azért teszik, mert másoktól hallják, vagy mert nyilván így elterelhetik a figyelmet kulturális kötelezettségükről. Panaszkodnak s aztán a mellékutcán a bár fényreklámja elé hajtvva, jöleső mámorba fojtják egy sikerült kép árát.

Hangsúlyozzuk, bár alig lehet rá szükség, hogy ezekkel a megjegyzésekkel nem rózsaszínűre akartuk festeni azt, — a gazdasági helyzetet — amely távrolról sem rózsaszínű. De a nézetünk az, hogy a gazdasági viszonyok, minden nehézség mellett, mégsem annyira mostohák, ahogyan mostohaságuk a művészetekben, a mélypontra esett műpártolásban, a művészek sorsában kifejezésre jut.

* * *

A festészetet gátlóan érő befolyások között különös módon képviselve van az alkotómunkának az a területe is, ahonnan — testvérterületről, az építészetről lévén szó — voltakép erősítő impulzusoknak kellene érkezni. Korábban az építészet a piktúra számára tudvalévően akadálytalanul nyújtott teret, a freskó esetében pedig egyenest szervesen forrott vele össze. Ezzel szemben a háború utáni új építészetben oly irányzat berzenkedik, amely a képről, mint a lakás kulturális tartozékáról, egyszerűen nem hajlandó tudomást venni.

Nem általánosítunk, korántsem mondjuk azt, hogy az immár tisztult, értékes eredményekhez vezető új építészet minden művelője magáévá teszi ezt a piktúraellenes álláspontot. Az elvnek azonban, amely a mértani idomokkal, kockahasábokkal operáló «új tárgyvilágosság», a Neue Sachlichkeit elméleti kinövéséeként került hozzánk, itt is, ott is feltűnnek hívei.

A német épületkonstruktőröktől átvett elv szerint a lakásban a fal maradjon fal. Mutatkozzék meg szigorúan a maga tételhatároló funkciójában, vagyis síkjainak egységét ne zavarja semmiféle ábrázolás, se ráakasztva,

se ráfestve. A higiéné szempontját szintén felénk zudítja e képellenes építész-szekta, mondván, hogy a festménytől megszabadított fal könnyebben tisztítható, lemosható. A sokak számára méltán érthetetlen állásponthez tartozik, hogy doktrínájukkal ezek az építész urak nincsenek egyedül. Az elv jegyében az iparművészet berkeiből lakberendezők jönnek segítségükre, akik ugyancsak az «egységet», az interieur stílusegységét féltik a szegény képtől és azt a falterületet, amelyet ők az új idők ipari vívmánya, a nem éppen előkelő, de takarékosnak kétségkívül takarékos megoldást jelentő beépített bútorterré részére kívánnak lefoglalni.

A dóre elmélet hangoztatói felejtik, hogy a festészet az emberi teremtő szellemnek van oly régi, szuverén és gazdag megnyilatkozási formája, mint az egyiptomi piramisoktól, indiai templomoktól kezdve a görög csarnokokon, római diadalíveken, katedrálisokon, olasz palazzókon át a modern felhőkarcolóig csodálatos alkotásokat létrehozó építészet, amely azonban, mellesleg szólva, ma számos esetben nem is művészet. Hol lesznek ők, hol lesz sok mai gyorsforraló-tempóban készült «célszerűségi építmény», amikor a Csók István vagy Vaszary-féle piktúra még mindig egy darab magyar kultúrát, lelkiséget fog reprezentálni?

«A fal maradjon fal.» Nem tudunk róla, hogy a gótika vagy a barokk pompájában a fal hiányosabban töltötte volna be térlezáró és statikai rendeltetését, mint ahogyan betölti a Neue Sachlichkeit értelmében. Ellenben az tudvalévő például, hogy az első művészi ábrázolás a falon, a barlangfalon született meg. Általa a barlanglakóban nyugtalankodó teremtő művészi ösztön talált kifejezésre s annak az érzéknek kielégülése is, amely a környező falakat kietlennek, unalmasnak találta. A higiéné fontos és helyes szempont, annyira azonban mégsem, hogy szembe kelljen állítani az esztétikummal és az előbbit úgy szolgálja valaki, hogy érte az utóbbit, a szépséget feláldozza. Aki higiénikus, az annak marad akkor is, ha képek függnek a falain s aki nem az, képek hiányában sem lesz higiénikusabb.

Egyik híve e teoriának azt fejtegette előttünk, hogy a festmény leparancsolása a falról még nem okvetlen piktúraellenesség, mert hisz Japánban nagyszerű festészet van és a japán lakásokban sem a fal a tartózkodási helye a képnek, hanem azt tokokban, mappákban őrzik. Csakugyan, a japán kép rendes körülmények között tokokban kap helyet, viszont különösebb alkalmakkor (nemzeti-, családi ünnep, vendégfogadás) a japán műbarát is kiakasztja képeit, szertartásosabb helynek tartja, megtisztelti velük a falat. A tokokban való tartás egyébként összefügg az európaiaktól elütő, más látáskultúráján fejlődött, mindig «közelnézésre» készült japán kép anyagával is, amely nem vászon vagy fa, hanem a sérüléseknek könnyen kitett selyem, nem olajfesték vagy tempera, hanem az érzékenyebb tuss és vízfesték.

Az önmaguktól elragadtatott lakberendezők, bútortervezők stílus-egysége! Bajos volna állítani, hogy a multban az empire kastélytermek, barokk interieurök ezt a sokat emlegetett egységet kevésbé valószínűtlennek meg, jóllehet képek és gobelinek lábatlankodtak bennük. Nehéz tehát megérteni, hogy modern festőmunka modern interieurben miért lenne stíluszavaró, de szerintünk nem zavarja ezt a féltett egységet a jól megválasztott régi, «akadémikus» kép sem. Finom tónusokra hangolt lakásban kétségkívül bántó a tarka, riktó színhatású festmény, ami azonban modern képre szintén áll. Vagyis valamely képnek ilyen vagy amolyan stílusa, régi vagy új formanyelve mellékes az interieur egysége szempontjából, mert hisz a kép

azáltal, hogy keretet kap, maga is külön egység, amely körülzártságában, hacsak nem határozottan dekoratív célzatú, független viszonyba jut a környezettel.

Építéseknek és lakberendezőknek ez a piktúraellenessége a festőket természetesen nem térítheti el hivatásuk gyakorlásától, a kárát azonban tagadhatatlanul érzik a képek nélkül maradó új villák, újonnan berendezett lakások révén. Egészen addig, amíg a hajlék gazdája felszabadítja magát a ráerőszakolt elmélet alól és a falakról száműzött képet jogaiba helyezi. Rájön arra, hogy a festészet jelenlétével, a célszerűségi és hasznossági kritériumokon túl éppen azt kapja meg, azt a szépségtöbbletet, képzelethez szóló lírát, amellyel a tisztán szerkezeti elemekkel dolgozó új építészet túljózan, hűvös racionalizmusában gyakran adós marad.

* * *

A távolság miatt, amely a békecsillagzat éveit napjainktól elválasztja, persze helytelen lenne optikai csalódásba esni és azt hinni, hogy ez a kék ég alól idecsillámló idő a művészek számára a boldogulásokat tálcán kínálta, mentes volt a küzdelmektől. A magyar képzőművészet lepergett évtizedeinek oly mozzanatai, mint a nagybányai művészcsoport fellépése, az építészet modern és magyar szellemű formatörekvése, Rippl Rónainak megrökönyödéstől és olcsó tréfák özönétől kísért úttörése, a Nyolcak festőtársasága körül támadt puskaporosság, bőven szolgálnak ily irányban tanulságokkal. Viszont az a körülmény, hogy Szinyei-Merse művészetének felkelő napja a magyar kultúra örömnapjává szélesedett, hogy Nagybánya az ujságokban vezércikktemaként szerepelt s még az annyira elvont művészet, az építészet is — igaz, Lechner Ödön zsenije kellett hozzá — mozgásba hozta a közvéleményt: másfelől a művészetben rejlő kollektív jelentőség, nemzeti érdek és művelődési érték tudatára vallott. Amellett szólt, hogy egy-egy nagyobb-szabású kiállítás nem szürkült el, nem lett tárgytalanná a vernisságeok, az ünnepélyes megnyitások mondain sokadalmának szétesésével. Arról tanuskodott, hogy ami a művészet világában történt, ami onnan feltűnő eredmény gyanánt került ki, az nemcsak a művészasztalok vitaanyaga volt a kávéház füstjében, hanem hullámokat verve, foglalkoztatta a közönséget. Ebből a szempontból tulajdonképp másodrendű, hogy ez a foglalkoztatás bizonyos esetekben, például Ferenczy Károly lila árnyékainak, Lechner Ödön színes csempékkel díszített falfelületeinek esetében minő volt. Hogy az átalakuló, új korszakba lépő magyar művészetnek az érvényesülésért heves küzdelmet kellett vívnia, amiként ily küzdelmeket vívott annakidején Manet, Renoir, Degas nemzedéke Párisban, majd Max Liebermann és köre Berlinben, az Otto Wagner-Klimt-csoport Bécsben. A lényeg az, hogy az erőknek ily szembekerüléséből is, még ha az a kezdeményezők, az úttörők részére nem egyszer tragikumot tartogat, magának a művészetnek fogalmi, elvi jelentősége hangsúlyozódik. A fontos az, hogyha egyelőre nem is elismerés, de érdeklődés van mögötte. Hogy a társadalomhoz való viszonylataiban a művészet mint tevékenység, az emberi tevékenységeknek élvonalában — a filmtől vett szót használva — premier-planjában áll.

Ma a művészi törekvésekre halványabb visszhang felel. Az a tény, hogy képzőművészet van s annak eseményei vannak, általában az emberek számára mintha az élet horizontján kívüleső vagy csak messze távolban játszó jelenség lenne. Még a kiállításokat rendszeresen látogató közönség

körében is erőtlenebb az érdeklődés. Tárlatok nyílnak meg, komoly művészi erőfeszítések bizonyosságaival, a sajtó kötelességszerűen megemlékezik róluk s aztán elmúlnak, mintha nem is lettek volna. Valami közömbös levegő árad a művészek és műtermek felé, amelyben az újszerű, merész kísérlet is élet vesztí s ez rosszabb, mint amikor konzervatív izlésből, határozott meggyőződésből fakadó ellenállásra talál.

E szimptomákat előidéző okok egyike viszonyaink között mindenestre a közönség művészi megnevelésének hiányossága. Az eltávolodáshoz, amely a közönség és a művészet között megállapítható, kétségkívül az utóbbi részéről is hozzájárultak feltűnésre pályázó, erőszakolt spekulációk. Különböző, főleg a festészetben sűrűn felbukkanó irányzatok, izmusok, amelyek mind az Igéret földjére vezető utat hirdették, de féleredményekkel, laboratóriumszagukkal s egymásnak homlokegyenest ellentmondva végül is alkalmasak voltak arra, hogy a közönséget a művészet mibenléte, igaz értékei felől zavarba ejtsék, tartózkodóvá és tanácstalanná tegyék. A nagyobb rész azonban a szakadék előidézésében mégis a közönség oldalán mutatkozik, amely a művészetet a maga változó, fejlődő menetében nem tudta követni. Mert ha voltak vagy vannak eleve meddőnek tetsző programok, elhibázott kiindulások, eltévelyedések, amelyeknek viszont rendszeren csak a gyöngye tehetségek esnek áldozatul: a modern művészetben van egy szükségszerű folyamat is. Kezdve a XIX. század naturalizmusától, amely a *plen'air* jegyében alakult a század és a művészettörténet újat hozó és különálló naturalizmusává, a mai neoklasszikusokig ez a folyamat a céloknek, eszközöknek és értékeknek oly váltógazdasága, amely a kor talajában, az egyéniségek őszinte megnyilatkozásaiban gyökerezik. Ha ettől a közönség elmaradt, arról nem a művészet tehet. E körül a felelősség főként a művészi nevelést terheli, amely a század elején nálunk biztató lendületet vett (lásd a rajztanítás reformját, esztétikai ismeretek szóhoz jutását az iskolákban), az utóbbi két évtized alatt azonban megállt, sőt visszaesett.

* * *

A művészet fölött gomolygó felhők vizsgálatánál valójában az egész élet az, amelyet a vádlottak padjára kellene ültetni. Az élet, amely nyugtalan-ságaival, korántsem igazi békét állandósító levegőjének feszültségével a mai embert bizonyos fokig inkább indiszponálja, mint alkalmassá teszi arra, hogy a színek és formák nyelvének szépségei után kívánczozzék s azokban elmerüljön. Egyedül talán a zene az, amelyet az időknek ez a bántó, disszonáns telítettsége nem érint, sőt társadalmi jelentőségét még fokozza, a rádió által a zenei élvezetet szélesebb rétegekre terjesztve ki, mint bármikor. A zene ugyanis, mint az idegek számára a legerősebb ingereket nyújtó, az érzelmeknek gyökerére tapintó művészet, mindenkép hivatott arra, hogy a leverő és kiábrándító valósággal szemben a felfrissülés partja, védelmi sánc legyen. A zene a zaklatott lelkeknek mindig balszama volt s ezt a balszamat sohasem keresték annyian, amennyien ma keresik. A bajoktól, izgalmaktól, kimerítő munkától fáradt és fásult ember különösebb nekikészülés nélkül helyet foglal valahol, ahol zene hangzik, átadja magát a dallamok és harmóniák hullámvásainak s percről-percre kezdi érezni, hogy a megnyugvás szigetén köt ki. Beül a koncertterembe, a zenészházba és legalább egyelőre — «meggyógyulva» jön ki onnan. Aki ért a képzőművészet nyelvén, az ebben is megtalálja azokat az üdítő hatásokat, amelyek a hét-

köznapiság rideg prózája fölé képesek emelni, de mégis, a képzőművészeti élvezetekhez a léleknek egyensúlyozottabb, nyugalmasabb állapota szükséges.

Számba kell venni azt is, hogy korunk piederesztálra emelte a gépet és a sportbravúrt. Hőssé avatja a levegő és a szárazföld roppant távolságain végigszárguldo motor-embereket, a mindenrendű rekordereket, bajnokokat. A korszellemnek ez a változottsága részben természetes következménye a technika hatalmas előretörésének. Annak a fejlődési iramnak, amely nem is három évtized alatt az autó őskorától elvitt a rendszeres légi járatokig, a városközi beszélgetéseket lebonyolító telefonforgalomtól a világrészek között közvetlen érintkezést teremtő rádióig. Érthető, ha ezt látva, a kor ámul és tapsol s nem lehet fennakadni a sportnak óriási tömegeket mozgató kultuszán sem, amely azontúl, hogy az olimpiai győztesekben a sport önmagáért való céljait koronázza meg, az emberiség fizikai javításának is eszköze. Ami azonban nem érthető, az a szellem hőséne, mint eszménynek bizonyos eltoldása a cselekvő vállalkozás, a testi kiválóság emberével szemben. A mechanizált és sportosított élet ezen a ponton ölt magára visszás képet, amikor hajlandóságot mutat arra, hogy a «diadalmas pilóta» szobrán a mérnököt, a feltalálót — mellékalaknak tegye meg. Amikor az úszófenomé, a boxbajnok és labdarúgó csapat szerepléséből nemzeti ügyet csinál, ugyanezt az ügyet azonban nem érzi hasonló élénkséggel, belülről jövő spontán erővel a kultúra haditényeinél.

Bizonyára csak átmenetről van szó. Amiként nem lehet más, csak átmenet, egész civilizációnknak a gazdasági válsággal párhuzamos társadalmi válsága, szellemi és erkölcsi vajúdása, ami a művészetek tétova keresgélése, ideges nyugtalanságai és a művészek helyzete mögött is végső fokon húzódik meg. A világnézeti krízisnek a művészet a legérzékenyebb jelzőkészüléke, a lelkek kétségeit, ideálok lehanyatlását úgy jelzi, mint a szeizmográf a földrengést. Az inga most is ide-oda leng. Csak találgatható, de bajosan található el, hogy riadt mozgása mikor ér véget, miként rendeződik az egyén és a tömeg éles harca s a nagy színjáték hová vezet: a szabad és öntudatos ember vagy az uniformizált és szolgai nyájember győzelméhez.

A magunk portáján és a képzőművészetnél maradv, egyvalami azonban semmiesetre sem kezelhető átmenetként: a művészetnek az ügye. Az «emberiség» problémáival szemben el lehet foglalni azt az álláspontot, hogy azoknak döntő megoldását a láthatlan és szüntelenül dolgozó malomkerék, az idő gépezetének forgása hozza meg. Kár és veszély nélkül azonban annál kevésbbé követhető ez a kivárási taktika, a karosszék nyugalmából kitekintő szemlélet a művészet ügyénél, amely emberek és intézmények sorsában, alkotási lehetőségekben konkrétizálódik. A művészeknek és rajtuk keresztül a művészetnek nem történetfilozófiára van szükségük, hanem feladatokra, vásárlásokra, érdeklődésre és megértésre. Az állam, a társadalom, a városok, a különböző gazdasági és kulturális közületek részéről megtételére mindennek, ami tehető. Ami az «átmenet» bajain segít, vagy azokat legalább is megrövidíti. Ami anyagi irányból és a művészi kultúra terjesztésével szellemi oldalról erősíti művészetünket. Felvértezi arra, hogy helyét szilárdan állja az idők sodrában. Tovább vihesse azt a multat, amelyben aranyfolyamként csillog a Székely Bertalan és Munkácsy, Paál László, Szinnyi és Rippl-Rónai-féle teremtdörök hagyatéka s benne a magyar föld, a keletről szakadt magyarság arca és európai haladottsága.

BÉKÉSI MOLNÁRMESÉK.

A kislegényke, meg a nagy pusztai tolvaj.

EGYSZER volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember. A szegény embernek volt egy fia. Úgy télvíz idején egyszer szánjába fogott a szegény ember, felültette rá fiát és megindult véle ki, az erdőre, fáért. Gondolta, majd csak lendít valamit a gyerek is, ha másutt nem, tán a rakodásnál. Alig hagyták el a falu végét, egyszer csak megugranak a lovak, oszt olyan sebes nyargalásba kapnak, hogy a Szélkirály fekete ménjeitől se telt volna jobban. Egy fordulónál osztán akkorát farolt a szán, hogy lehemperedett róla a legényke, mint szakajtó-kendőről a morzsa. A szegény ember csak jó sokára vette észbe, hogy nincs ám a kis fattyú. Kereste is igen-igen, ígért is Napnak, Földnek minden tőle telhetőt, de biz' hiába. Eltűnt szórén-szálán, mint szuszka Rébék vászna.

Ríva hajtott haza a szegény ember fa nélkül, oszt alig hogy a felesége kinyitotta előtte a nagy kaput, mindjárt rákezdte a bajt:

— Hej, feleség, elmaradt a gyerek; igen, megették a farkasok, vagy boszorkány kapta le. Azt bizony csak a jó Földanyánk tudja, hová lett...

Megijedt a jó asszony, nyárászkodott is ugyan nagy jajjal. Hányta is magára hamarétosan a cepe-cupát, osztán nyargalt kifele, Malomvég hátuljára, nagyjavas Jakuts Katához. Elsírta-rítta százszor is nagy baját. Jakuts Kata így ók Csomát idézett, de biz' az is csak annyit tudott, hogy: «Zücskötöt, zöcskötöt, kit kerestek, meg nem hótt». — De egyebet az sem tudott.

Pedig hát a kis fattyú, alighogy ledöccent a rakonca mellől, abban a szempillantásban fel is tápászkodott. Kiáltott egyet-kettőt az apja után, osztán, hogy látta volt, hogy haszontalan, hát elindult, amerre látott.

Megy, mendegél, egyszer csak egy csárda előtt leli magát. No, ha idáig jöttem, hát beljebb is megyek — gondolta a legényke — és már be is köszön a csárdába:

— Adjon Isten jónapot!

— Néked is, öcsém! — fogadja a csaplár — mi szél hord erre? Tán szolgálatot keresel? Mert nálam kaphatsz.

Mit tehetett a legényke, ottmaradt. Harmadnap így szólt a csaplár a kis legényhez:

— Hallod, öcsém, én behajtok a szomszéd faluba borért. Vigyázz mindenre, mert étleteddel számolsz.

Meg is ígért mindent a legényke. De alig estellett, ugyancsak kótognak a csárda ablakán :

— Itt van a nagy pusztai tolvaj ! Nyiss ajtót, legény, mert szét-hasogatom a fejed ! — kajabált be egy rengeteg fokosos ember. De a legényke nem ijedt meg. Kapta, nagy csutakot tekert, szurokba mártotta, meggyújtotta, oszt' a zsványra hajította. Káromkodott a nagy pusztai tolvaj, aztán kapja a csóvát, körüljárja véle az ereszt. Háromig se számolhatott a kis legény, már égett a csárda, mint a száraz avar. Kapja magát a kis legényke, szalad a pincébe, hordja vederszám a bort, oltja a tüzet. De biz' a bor is elfogyott meg a csárda is leégett. Elbúsult a legényke. Mi lesz most, ha hazajön a csaplár? . . . Aztán odagondolt, nem jó lesz soká dévánkozni. Szedte is ízibe a cók-mók-ját és föld alattam, ég felettem, esztendőmet kitőtöttem, tovább állt.

Megint csak megy, mendegél a legényke, míg egyszer csak meglát jó távolban egy szélmalmot. Arrafelé vette az útját. Este sem lett, mikorra odaért. — No, ha idáig jöttem, beljebb is megyek — gondolta a legényke és beköszönt nagybátorsággal a malomba :

— Adjon Isten jónapot !

— Neked is, öcsém ! — fogadja a molnár. Miszél hord erre? Tán szolgálatot keresel? Mert nálam kaphatsz.

Mit tehetett a legényke, ottragadt. Harmadnap így szól a molnár a kis legényhez :

— Hallod, öcsém, holnap béhajtok a faluba. Új követ hozok a búzagarathoz. A malomfián egy zsák aranykó van, vigyázz rá, mert életeddel számolsz.

Meg is ígért a kis legényke mindent. De alig estellett, bekocognak az ablakon :

— Itt van a nagy pusztai tolvaj ! Nyiss ajtót, legény, mert szirmot hasajtok a bőrdőből ! — De biz' a legényke nem nyitott ajtót. Hallja is igyók, mint török a keresztvasat. Szalad a legény a malomfiára ; kapja a zsák aranyat, belefördítja a garatba és elhányja ocsúval. Jön ám a nagy pusztai tolvaj egyenest neki a garatnak, keresi a kincset. Búvik a gerendák közt a legényke, kiakasztja lent az ájerkereket, megindítja a malmot. A felpókozott vitorla, mint az ördög motollája, frogni kezd. Állítná a szelestengelyt a nagy pusztai tolvaj, de nem tudja. Fogy a kincs a garatból, duruzsol a malom és lent a zsákba hull, szaporodik az aranyliszt. Szalad a nagy pusztai tolvaj lefelé a gádon, majd kitöri a nyakát, de már későn. A kis legényke úgy szétszórta az aranylisztet, hogy egy galambjólakásnyi nem sok, annyit sem lehetett volna összekaparni. A legényke meg úgy eltűnt, mint szénásszekérben a tű.

Mikor veszedelem múltával előjött, látván a nagy romlást, igen elbúsult. Mi lesz most, ha hazajön a molnár. Aztán odagondolt, nem jó lesz soká dévánkozni, szedte is ízibe a cók-mók-ját és föld alattam, ég felettem, esztendőmet kitőtöttem — tovább állt.

Megint csak megy, mendegél a legényke, míg öregestére egy sűrű erdőbe lett érkezése. Valami mécs pislákol a távolban, hát arra felé igazodott. Egyszer csak egy rozzant viskó előtt leli magát. — No, ha idáig jöttem, hát beljebb is megyek — gondolta a legényke és nagy bátorságosan beköszönt a viskóba :

— Adjon Isten szerencsés jóestét! — De biz' egy kukk nem sok, annyi válasz se hallik. — Hát ha nem hívnak, hívatlanul megyek be, de bemegyek. — Be is nyitott illő legénységgel. Ez nyilván zsványfészek lehet, — gondolta — mert hisz' ki költözne ki ide, ahol a madár sem jár. — Alig vette észébe ezen dolgokat, már hallja is, hogy neszel kint valami. Igen csak jön valaki. Az pedig csak a ház gazdája lehet. Szétnéz hirtelen a legényke. Kívül menni már nincs idő. Meglát egy embrenyi nagy puttonyt a sarokban. Kapja magát, igyók bele húzódik. Alig cibált magára valamit, máris befordul az ajtó és nem kevesebb, éppen hét betyár sarkantyúzik be rajta, elől a nagy pusztai tolvaj. Valami ökröt ütöttek valahol, mert igen cepeltek valamit. Alig telepedtek le, kezdték az ökröt szétszabdalni. Egyik-másik javarészét meg a közepén gerjesztett tűznél piritgatóra fogták. Az ökör bőrét meg, hogy, hogynem, a puttonyra górta valamelyik betyár. Állotta is a legény egy darabig a sarat, de aztán mozgolódni kezdett. Megéledt az ökörbőr! — kiáltottak fel egyszerre a betyárok és otthagya tüzet-vizet, ész nélkül törték egymást kifelé. Erre kibujt a kis legényke a puttonyból és mivel hogy igen megehült, nekilátott falatozni. Alig kezdett neki vacsorájának, mikor kipattan az ajtó és a nagy pusztai tolvaj áll meg a küszöbön.

— Eleven farkastól nem ijedek meg, hát azt hitted, hogy döglött ökör bőrével elvadítasz? Nem úgy verik a cigányt, te! — bömbölte a nagy pusztai tolvaj. — Lesóznak, mint a szalonnát, akarki fia-borja vagy! — Berohannak erre a betyárok, leteperik a legényt és szép világ, Isten veled, úgy gyúrják bele a legénykét egy hordóba, mint a parancsolat. Kong a donga, abroncs feszül, beszegeznek alól-felül. Kis legényke, nem vigyáztál, most az egyszer póruljártál . . .

Hallotta még, hogy elcihelődtek a betyárok, azután olyan csend lett, mint a föld alatt. Éjszaka aztán valami ugatásra neszelt. Hallgatja azután, hogy kaparják, feszegetik az ajtót. Ezek igencsak farkasok — gondolta a legényke és alig egy-két fohásznyi üdő multán hallotta, mint rágnak, csámcsognak, marakodnak az ökörhúson. Mikor felfalták az ökröt, tovább fitettek, matattak. Majd ráleltek szagáról a hordóra is. Szaglásszák, lökdösik a hordót. Nyavalyognak is hozzá, úgy, hogy a legénykében éppen hogy meg nem állt az ütő. Amint sűrögnek-forognak, az egyik farkasnak a farka, hogy, hogynem, betévedt a hordójukon. Megkapja a farkas farkát a kis legény nagyhirtelen, úgy, hogy szinte kezébe ragadt. Több se kellett a farkasnak; mint aki mellé a Nyílas Isten sistergős nyíla levág, felúvöltött és nyargalni kezdett, mint a veszedelem, húzva, rángatva maga után a hordót.

Ütődött, borult, szakadt a hordó árkon, bokron keresztül, míg egyszer csak egy nagy döccenőnél leszakadt a farkas farka. A hordó meg ahány dongából volt, annyifelé hullott. Nyargalt a farkaszakadt farkas, mint a parittyakő, fűnek, fának, víznek, tűznek; igencsak kiszaladt a világból.

A legényke körülnézett. Ugyan hová vetődtem megest? — kesergett magában. De hát, akár hiszitek, akár nem, faluja szélén találta magát.

Szemed behúnyod, szemed kinyitod, már otthon is volt. Nosza, volt nagy öröm és boldogság. Kerekedett is olyan cuháré, hogy hét falut elöntött a bor, pecsenye, meg kásásbéles olyan kazalnyi volt, hogy lajtorjáról lehetet csak enni.

A lyukas zsák.

Egyszer a feljebbvaló esztendőben a Körös szélén élt egy szegényes szegény ember. A szegény embernek volt három fia. Egyike még olyan surbankó, a ketteje olyan meggyérési legény. Egyszer azt mondja a szegény ember a legidősebb legénynek :

— Hallod-e hé, elmehetnél szerencsepróbálni valamerre, mert nem sok üdő multán felkopik az állunk.

Nyakába vetette hát a legény a szűrét, tarisznyáját, kezébe kapta kutyagolóját, oszt megindult. Ment, mendegélt, míg egyszer csak egy rengeteg erdőben vette magát észre. Olyan setét volt már, hogy a kereket is neki lehetett volna támasztani. Csak éppen távolról kanóclott valami világ. — No, igencsak embertanyára akadtam — gondolja a legény és megindul a mécs eránt. Oda is ért hamarétosan, oszt békogott a zsalugáteren. Hát ki hiszi, ki nem kijő egy öregséges öreg ember, lehetett úgy hétszer száz esztendős, ha nem több három nappal.

— Mi-járatban vagy ecsém? — kérdi a vén ember a legényt.

— Szolgálatban járok édes, bátyám uram.

— Akkor éppen jó helyen jársz. Felfoglak szolgáltnak. Kezet csaptak egy esztendőre egy zacskó aranyban.

Ki is töltötte a legény a kerek egy esztendőt módjával. Alig pirtyadt, elé áll a legény, kéri a bérét, mert néki nagy mehetnékje van.

— Hát jól van ecsém, kitöltötted az üdöd hát ehen a béred, — mondja az öreg ember, osztég a legény markába nyomja a zacskó aranyat. Megindul oszt a legény izibe hazafelé, vissza rengeteg erdőn keresztül. Alig halad egy-két kőgórásnyira, elébe kunctorog egy kenderhajú vénasszony.

— Hallod-é szolgám, segíts ki egy garaskával.

— Menjen kend dolgára, — veti oda a legény és tovább halad.

— Úgy segítsen meg jó Földanyánk téged is legény, — sápitozik

utána a vénasszony. De már azt alig hallotta a legény, mert alighogy kimondta az átkot az anyó, igyók elé termett tizenkét zsvány, osztán egy dénár, két dénár, neked semmi se jár, elszedik a legénytől a pénzt.

Búsan ered útnak a legény. Amint haza ér, megkérdi az apja :

— Mit szolgáltál édes fiam?

— Egy zacskó aranyat, édesatyám.

— Hát oszt hol van?

— Elszedték a zsványok.

— El?

— El a . . .

— No, majd kitetszik.

Akkor aztán elküldte a közbülső fiát.

— Eredj fiam, szolgálj valamit, mert nem sok üdő multán fel kopik az állunk. Én is mentem míg fiatalágomból telt volt.

Nyakába vetette a legény a szűrét, tarisznyáját, markára kapta kutyagolóját, oszt megindult. Ment, mendegélt, míg egyszer csak egy rengeteg erdőbe ért. Olyan setét volt, hogy a falevél megállt hulltában. Csak távolról pilláskolt valami láng. Őkelme is rálelt a vénséges vén ember házára. Őt is szolgálatba fogadta esztendőre egy zacskó aranyért. Szállt az üdő, akar a madár és már el is tőtt az esztendő. Kéri a legény a bérét. Ki is adta az öreg rendjével-módjával. A zacskót a szűrűjába veti és már indul is hazafelé a legény. De alig halad két-három kőgórásnyira elébe áll a kenderhajú vénasszony.

— Ájnye édes szolgálóm, szánjál már meg egy garaskával.

— Szolgáljon kend is magának, ne kuncsorogjon másom, — veti oda szűrűvallról a legény és már halad is az orra után.

— Jól van no, — szól a vénasszony, — vess magadra.

Vethetett is szegény feje, mert abban a szóvetésben elébe áll tizenkét zsvány és se szó, se beszéd, az egyik úgy a kalapjára hajít a fokosával, hogy elfúttá a port a földről. Mire észre kerül a legény, hát se peták, se garas. A zsványok meg elkevergöztek az erdőben, mint tengerben az esőcsepp. Indul nagy búsan hazafelé a legény. Alig lépte át a ház küszöbét, igyók kérdi az apja :

— Hát mit szolgáltál, szerelmetes fiam?

— Egy zacskó aranyat, Apámuram.

— Aranyat?

— Azt a . . .

— Hát oszt hol van?

— Főbe vertek a zsványok oszt kihalították a szűrűjéből.

— No, majd ki tetszik.

Akkor elküldte a legkisebbik fiát. Nyakába vetette a legényke a szűrét, tarisznyáját, kezébe kapta somfobotját és megindult. Ment, mendegélt, míg egyszer csak egy rengeteg erdőbe kapta magát. Olyan setét volt, hogy fel lehetett volna rá mászni. Megpillantja ő is a mécesest, hát arra felé tart. Kijön a dübörgésre a hétszer száz esztendőös öreg és

esztendőre egy zacskó aranyért őt is szolgálatba fogadta. Fogyott az esztendő, mint bor mellett az éjszaka, míg egyszer csak elé áll a legényke és kéri a bérét. Néki is kiadja az öreg emberségesen a zacskó aranyat. Megköszöni a legény és már indul is hazafelé. De alig halad négy-öt kőgórásnyira, mikor elébe áll a kenderhajú vénasszony.

— Ugyan szép ecsém, segíts ki már egy garaskával.

— Jó szívvel öreganyám, — mondja a legény és oda ad a zacskóból egy szem aranyat.

— No te legényke, — szól a kenderhajú vénasszony, — emberséges voltál erányomban, — én is hasonlóképpen tészek véled. Ehen van ez a lyukas zsák, neked adom. Fogadd jó szívvel, még hasznát láthatod.

Megköszönte a legényke a zsákot, vállára hajította és meglódult hazafelé. Amint a rengeteg erdő közepébe ér, meglátják a zsványók.

— Hu, ennél egész zsák pénz van, — örvendeznek és ripsz-ropsz már útját is szegik a legénynek. Mire a legény körülcsodálkozna, már le is kapják válláról a zsákot, de abban a szempillantásban szemeszök-tibe ugrik elé egy megehült farkas, akkora, mint egy bikabornyú és usgyé a zsványokra. Nyargaltak is mint akit kinyilaztak, tán még ma is szaladnak, ha le nem szaladtak a földről.

Mikor aztán haza ér a legényke, izibe megszólítja az atyja.

— No, kis cselédem, mit szolgáltál?

— Egy zacskó aranyat édes apámuram.

— Az már derék, de hol van?

— Ehen van ni, a szűrűjamban.

Megörült erre a szegényember, oszt imigyen szólt a legénykéhez:

— Surbankó legényke vagy édes cselédem, mégis a legderekabb, hát te vélem maradhatsz örökétig. A két meggyéresi legénynek meg azt mondta:

— Üdösebbek vagytok emennél, oszt mégis maznák. Most oszt ott egyetek, ahol eddig dolgoztatok.

Számadó Ernő.

AZ ÉLMÉNY BERZSENYI ÓDÁIBAN.

BERZSENYI életében a költészet kis szerepet játszik. Nyoma sincs egyéniségében a modern költők hivalkodó öndicséretének, a saját lángelméjébe és hivatásába vetett bizalomnak. Költészetének érdemét abban látja, hogy nemzete érdekeit szolgálta, de azért a honmentő próféta póza is távol áll tőle. Csak «téli poétá»-nak tartja magát, aki akkor versel, ha gazdasága és gyermekei időt hagynak neki. 1815 május 15-én írja Horvát Istvánnak: «Öregszem, édes Barátom, és hidegszem s invita Minerva sohasem szerettem dolgozni. Egyéberánt is én csak téli poéta vagyok. Nyaram gyermekeimé. Az én poésisom csak egy idegen ég alatt sínlődő aloe, csak igen ritkán ad holmi kis bilingeket; de ápolni fogom, hogy neked is még valamit adhasson». Ez a szükszavúság mélyen gyökerezik egyéniségében, sőt fajtájában. Berzsenyi a nagyokat hallgató, ritkán és keveset szóló magyar emberek közé tartozott.

Ilyen költészete is. Százhuszonnégy vers életének költői eredménye. Azonban ez nem egész élete alatt termett, hanem körülbelül tíz-tizenöt év alatt. Négyesy László 1795 és 99 közé teszi költészetének forrásvidékét és nincs okunk kételkedni Négyesy megállapításában. Verseinek első kiadása 1813-ban, a második 1816-ban jelent meg, de 1810 óta már csak néhány verset írt. Ha számításba vesszük, hogy eleinte a kevésbbé értékes szerelmi versek írásával töltötte idejét, azt mondhatjuk, hogy Berzsenyi költészete legfeljebb tíz évi munka eredménye.

Mi ennek a tíz évnek a jelentősége, Berzsenyi életében, miért éppen akkor írta verseit? Az irodalmi köztudatban az a felfogás vert gyökeret, hogy azért költött éppen ebben az időben, mert előbb nem kezdhetette meg, hisz gyerek volt és abba hagyta, mert Kölcsey recenziója elvette kedvét. Ez a felfogás azonban téves. Berzsenyi 20—24 éves, amikor elkezd verselni, de verseinek java, az ódák, még később keletkeznek: 20—30-ik éve körül. A legtöbb költő fiatalabban kezdi a versírást, Berzsenyinél korábbi versekről nem tudunk. Tehát 20—24 éves korában kellett olyan eseménynek bekövetkeznie, ami a versírásra indította. Az is tévedés (ezt Farkas Gyula is megállapította a «Magyar romantika» c. művében), hogy Berzsenyi versíró kedvét a Kölcsey-kritika lohasztotta le. Tévedés elsősorban: mert az ódaköltést előbb abba hagyta, tévedés másodsorban: mert az a kritika valósággal felvillanyozta a különben már elfásult Berzsenyit.

Berzsenyi gyermekora Egyházashetyén az apai házban telik el, amit csak a rokonoknál tett ritka látogatások tesznek változatossá.

A falun élő nemes úrfi helyzete kiváltságos nemcsak kortársai, hanem az idősebb parasztok között is. Neki mindent szabad, az ellentmondást nem ismeri, minden szava parancs. Apja nem adja iskolába fiát, mert azt akarja, hogy elsősorban erős legyen és egészséges, csak azután kerül majd sor a tudományokra. Berzsényi úgy látszik, meg is felel ennek a kívánságnak. Az elkerülhetetlen gyermekverekedésekben a nemes úrfi tekintélyét alighanem növeli izmos ökleivel. Elsőségét Sopronban is megőrizhette diáktársai előtt, ha tanárai előtt nem is. Kazinczynak írja magáról: «Én egykorúim között legelső magyar táncos voltam, lovat, embert, asztalt által ugrani nékem játék volt. Sopronban magam tizenkét németeket megvertem, és azokat a város tavába hánytam, és az én első szeretőm az én karjaim között elalélt».

Az ilyen elsőségnek és kényeztetésnek az önfegyelem hiánya, a fékezetlenség — Berzsényi esetében bátran mondhatjuk — duhajság szokott a következménye lenni. Ez a duhajság a tettekben és szeszélyes csapongás a gondolatokban megnyilvánult tanulmányaiban és gondolkodásmódjában is. «Hogy Orthographiám és interpunctióim hibások — írja Kazinczynak 1808 dec. 13-án — igen tudom; ennek oka az én tanulásom módjában és karakteremben van. Nékem oskolai tudományom nints; mikor azt még nékem tanulni kellett volna, már én akkor Horáttzal és Gessnerrel társalkodtam, korán nagy tárgyak ragadták el figyelmemet és azt többé kissebtekre függeszteni nem tudtam s tán helyesebb oka ennek az én szüntelen izgó és kalóz elmém, melyet én csak úgy tudok huzamos figyelemre szorítani, ha azt az ő tárgyában egészen elmeríttem és mint egy bele fojtom, de ezt kitsinnél teljességgel nem tehetem». Ennek a duhaj természetnek és kalóz elmének következménye, hogy az iskolából eltávolítják. 1796-ban, tehát húszéves korában, apja hazaviszi és az ezután következő években játszódik le Berzsényi életének legnagyobb eseménye, amelyre érettebb korában sem tud nyugodt lélekkel visszagondolni. Az első eset, amikor nemet mondanak, életének első komolyabb csapása: apjával való összetűzése.

Eddig csak a fiatalos felelőtlenséget érezte. Apjának valószínűleg kedve is telt a nyugtalan, örökké izgó-mozgó vadócban. A sóproni tapasztalatok és a keszthelyi katonáskodás azonban kinyithatták szemét és hazatérő fiát keményebben fogta. Berzsényinek ez nem tetszett. Berzsényi Lajos a keménykötésű nemesemberek közül való lehetett, aki annál erősebben állott ellen, minél inkább támadták. A fiát sem faragták más fából: elképzelhetjük, mi volt a következménye a két dacos ember összetűzésének. Berzsényi még két évvel apja halála után sem tud megnyugodni. 1810 szeptember 1-én írja Kazinczynak: «Én őt (apját) nem vádolom, sőt azt vallom, hogy ő tanult, okos és igen jó ember, s minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismért, és az én szilajságomat nem mérsékelni, hanem zabolázni akarta. Ebből harc lett és örökös idegenség. Az ő háza nékem Munkács

volt, melyet csakhamar el is hagytam, és anyai jószágomon magamat elhuztam».

A másik ilyen fékező elem a társadalom. A különböző szokások vasszigorát csak azok érzik igazán, akik ki akarják kerülni. Ilyen lehetett a fiatal Berzsenyi. «Az emberek veled rutabbul nem bánhattak, mint velem — írta Kazinczynak — harcz és dühösség volt *életem legszebb ideje*, tajtékos ajakkal csókoltam azt, kiért szívem reszkete, törös kézzel ölelém barátomat, vérrel elegyítve ittam öröminnek poharát, mint egy részeg Pandur a pálinkát ütközetnek veszélyén.» Berzsenyi életének legszebb ideje alatt ifjúságát érti, amint az idézetből is, megverseiből is kiviláglik. Nem részletezi, hogy mit vétett ellene az emberiség, hiszen nem epikus, hanem a saját keserűségét festi.

A szilaj ifjúból magába vonuló, gazdaságának és családjának élő férfi lett. Amikor Kis János felfedezi már mogorva, társaságba nem járó különc. Kazinczy — még ismeretségük elején — egyszer arra kéri, hogy egyik neki küldött levelét küldje el még két somogyi nemes úrnak. Berzsenyi ezt válaszolja erre: «Horváth és Sárközy Urakat távolról ismérem, de sem ezekkel, sem másokkal én még Somogyban barátságban nem keveredtem. Nem azért, hogy sorsom az elsőbb társaságokból kitiltana, hanem mivel mozdíthatatlan principumom szerint, magamnak és gyermekeimnek éltem és élek. Az én egyedül való barátaim a magánosság és elmélkedés». A társadalom, az «emberek», ahogy Berzsenyi mondja, meg akarják fékezni, tehát elvonul előlük, mint apja elől is. Elvonul, de azért belátja, hogy fékeznie kell magát. Ennek az önfékezésnek az eredménye a mogorva férfi.

Miben fékeztek Berzsenyit apja, az emberek és végül valószínűleg önmaga is? Legelsősorban, mint az elszigetelt életrajzi adatokból kiderül, a szerelemben. Szerelmi kalandjaiban is, meg éretlen házassági terveiben is. Úgy látszik, az elsőben sem volt hiány, házassági tervek nélkül meg éppen nem tudott élni. Köztudomású tény, hogy Berzsenyi, mint szerelmi költő kezdett verselni. Ezek a versei nem a legsikerültebbek, de azt a vad, szinte kamaszos szerelemvágát, amelyben akkor élhetett, igen jól kifejezik:

*«Ha magányos kamarámban
Keservemmel zárkozom,
Könnyel ázott nyoszolyámban
Utánad óhajtozom.»*

Berzsenyi Nellii, Fannii, Nacái, Chloéi mind egyformák, nem egy nőt, hanem a nőt szereti, ahogy szokták mondani. Versei legtöbbször a kedves testi szépségének leírásai, lelki tulajdonságokról úgyszólván semmi, legfeljebb annyi, hogy a lányka szelíd. Valódi kamaszkori szerelmi költészet.

16—20 éves koráig a szerelem nem volt tiltott gyümölcs, akkor elájulhatott «karjai között első szeretője». Húszéves kora után azonban,

amikor apja «megzabolázta», a legtöbb leintés és fékezés erre a területre eshetett; akkor élte kamaszkorát. Ez az elfojtott vágy utat keresett magának és megtalálta ezekben a szerelmi dalokban. *Berzsenyi szerelemvágya tehát, amelyet apja elnyomott, költészetében tört ki.* A szerelmi költészet házasságával — érthető okokból — véget ér, a szerelmi költőt felváltja az ódaköltő.

Ódaköltészetének egyik legjellemzőbb eleme az ifjúság magasztalása. Ódáit férfikorában írja, az ifjúság elmúltával. Ez az ifjúság után való kívánczóság, vagy néha a benne való melanchólikus gyönyörködés szintén abból a forrásból ered, mint szerelmi költészeté: a valóságban elérhetetlent költészetében éli ki. Berzsenyinél az ifjúság legtöbbször, mint a szerelem korszaka szerepel. Az ifjúság ilyen horatiusi felfogása mellett azonban találunk egy másikat is. Az «Osztályrészem» című ódájában «a heves ifjú» megállapodik. Sok bajt látott, de vége a veszedelmeknek, mert ezentúl nem oldja fel semmilyen «tündérkép» kedvéért sem hajóját. Mit ért Berzsenyi tündérkép alatt? «A szeretett, kedves alakot», vagy más valamit?

A tündérkép a «Búcsúzás Keenes-Aljától» című költeményében is szerepel:

*Ó gyakran a szívnek édes ösztöneit,
S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündérkép elvágja.»*

Tehát éppen a szerelem örömeitől fosztja meg az embert. A férfias nyugalom csak akkor köszönt a heves ifjúra, amikor lemond nagy terveiről, ezek a tündérképek. Berzsenyi belátta, hogy a valóság nem a Herakleseket, a Hunyadiakat, a hériói lelkeket szereti, hanem a jó családapát és a gondos gazdát. Berzsenyi tehát családapa és gazda lett a világ, az emberek kedvéért. A gyönyörű világ azonban, melyet a valóságban — ezt tudta — nem lehet megvalósítani, megvalósult költeményeiben.

Igen keveset tudunk fiatal koráról, de talán mégis eleget ahhoz, hogy kikövetkeztethessük az elszórt feljegyzésekből jellemének legfontosabb vonásait. Az egyik ilyen feljegyzés, amit maga ad magáról, az a Kazinczynak küldött önjellemzés, amelyet már idéztünk. Az összes részletek, amelyeket Berzsenyi felsorol, erejét és mozgékonyágát illusztrálják. Szüntelenül izgó, kalózelméjéről is hallottunk már. E feljegyzések után állandóan fickándozó vasgyúronak képzelhetjük el, ahogy életrajzírója, Váczy János is ilyennek látja: «... de másfelől némi irigy kedvvel nézhették a jámbor, csendes vérű polgárság gyermekei a közibük került ifjú kifogyhatatlan szilajságait, ki nem fáradó birkózási kedvét, gymnastikai ügyességeit, amelyekkel újra a tekintély rangjára emelkedett».

Ez a kép nem állhat messze a valóságtól; bizonyítja az is, hogy Sopronból Keszthelyre szökött, beállott katonának. Apja csak nehezen tudta kiváltani. Ez a rövid katonáskodás határozottan mutat rá arra

az ideálra, ami ott rejtőzködik minden tettében. A rettenthetetlen, állandóan tevékeny, ügyes és hatalmas erejű harcos a tündérkép, amely után fut a fiatal Berzsenyi.

A fiatalságnak ez a tündérképe azonos az ódák állandóan mozgó hőseivel. Ez az egybevetés nem stilisztikai párhuzam, hanem az ódák hőse egyenes folytatása a gyermek Berzsenyi ideáljának. Amikor férfivá érik, amikor csak családjának és birtokának kezd élni, magába kell fojtania ezt az állandóan legénykedő kamaszt. Az erő, a nagy mozdulatok tisztelete, szinte pogány istenítése azonban megmarad. Maga nem tornázhatja már ki erőit, mert alkalmazkodott környezetéhez, de az ódák hériói lelkei annál inkább szaggatják villámkardjukkal az egek ködét és szegdelik talpuk alá a chimaerát. Az elfojtott mozgásvágy az ódák lendületes soraiban tör ki és alkotja meg azokat a merész képeket, amelyek Berzsenyi költészetét igazán sajátjává teszik.

A sok mozgás azonban csak a hősök külső megjelenését jellemzi. A hériói lelkek gondolatvilága, felfogásuk az erkölcsről bizonyos szempontból ellentétes külsejükkel. Külső megjelenésük a mozgás, tehát dinamikus. Erkölcsi nézeteik, érzelmeik, gondolataik azonban nem változnak, statikusak. Úgyszólván minden hériói lélek ugyanazt a merev katonai erkölcsöt vallja, melynek alaptétele az, hogy az egyén köteles magát a közért feláldozni. Ezért emlegeti majdnem minden kritikus — Berzsenyi gondolatvilágának szűkkörűségét. Mi ennek az ellentétnek forrása?

A fiatal ábrándozó legjellemzőbb vonása, hogy csak a külső formákért lelkesedik, nem törődik az ideál tevékenységének sem lényegével, sem céljával. Nem azért választja magának az ideált, mert megoldandó problémákat, vagy emberre váró feladatokat lát, hanem legtöbbször azért, mert az ideál életmódja, tekintélye, szóval valamilyen külsőleges vonása tetszik neki. A célkitűzés az érettebb kor feladata.

A fiatal Berzsenyi is a hősi életnek csak a külsőségeire függeszti vágó szemét. Ódáiban a harcnak azonban célja is van, a hősök tudják, miért harcolnak. Harcolnak elsősorban a cudarok ellen, másodsorban hazájukért, a magyarságért.

A nemzeti érzés korán felébredhetett benne. A magyar nemesi családok érezték a megyei ellenállás korának hangulatát. Valószínűleg ennek köszönhette heves magyarságát. Az elfogult, tüzes magyarság ódáiból is állandóan kitetszik, de öntudatosan is bevallja. Amikor elküldi arcképét Kazinczynak, ki leborotvált bajusszal és európai ruhában jár, mentegeti magyaros öltözetét és «borzas bajusztát». «A gyengeségig való magyarság» azonban a hősök küzdelmeinek csak egyik célja, az ódáiban lefolyó küzdelem nem annyira a magyarságért folyik, hanem inkább a derékok harca a cudarok ellen, a jó és a rossz örök harca. Sőt a hériói lelkek között nemcsak bajnokok, hanem az antik istenek és bölcsék mellett Franklin és Newton is szerepelnek.

«Kishez» címzett ódája első két szakaszában a «bölcset» festegeti

Berzsenyi, aki kizárja a ragyogó nap örömeit s érzéseit, szobájában ülve éjjeleket áttöpreng. Gondoljunk a fiatal Berzsenyire. El lehet-e képzelni nagyobb ellentétet, mint a hervadt arcú bölcsét és a tóba németeket hajigáló ifjú duhajét? Nemzeti érzéséről feltételezhetjük, hogy fiatal korából ered, de ez az ideál mindenesetre későbbi eredetű.

* * *

Toldi Ferenc közli egyik levelét 1812 február 5-ről, tehát abból a korból, amikor még írt ódákat : «Novemberben meghalt egy magtalan sógorasszonyom Sopronban, s ez testált az én feleségemnek mintegy 15.000 ftot jó pénzben, de oly conditioval, hogy azt fel ne vehesse, csak kamatját huzza. Ezen gyalázatos kárt egy impostor sógorom cselekedte, ki nékem hálaadással tartozott s így fizetett ! Nem akarta t. i. hogy pénzem legyen, mert félt, hogy nála levő jószágomat ki fognám tőle váltani. A mult héten vettem egy pár lovat 4000 fton egy igen kedves barátomtól . . . s most látom, hogy az egyik ló kehes és sánta. Ezzel az emberrel én együtt nevelkedtem, legjobb barátomnak hittem s vele sok jót tettem, s így fizetett ! A sorsnak csapási megszorítottak, de az ily s több efféle *emberi gonoszságok egész lelkemben megháborítottak*».

Ebben a levélben egy-két pozitív esetről van szó, amelyeket ugyan általánosít és amelyek eléggé elkeserítik, de későbbi nyilatkozataihoz képest ez csak igen enyhe kifejezése az embergyűlöletnek. 1815-ben ír Vitkovics Mihálynak egy költői levelet, amelynek egyik részében a falusi és városi embert állítja szembe. A falusi embereket, tehát környezetét, így jellemzi :

*«Van itt is ember, mond'd, de milyen ember?
Inség, gonoszság néz ki vad szeméből,
S lesújt pipádért, hogyha nem vigyázzs.
Szemét sötétség, vállát terh sanyarja,
s utálja mindazt, a ki boldogabb.»*

A harmadik ilyen nyilatkozatban (1816 február 8.), egy Kazinczyhoz írott levélben, már korlátozás nélkül minden emberre vonatkoztatva nyilatkozik meg embergyűlölete — szinte ijesztő elkeseredettséggel : «Meggyőzhetetlen hidegség, s munkátlanság fog el napról-napra s mind azon ösztönök, melyek valaha lelkemet izgatták, lassankint ki alusznak. Barátom, én Téged egykor megdorgáltalak, hogy az emberiséget gyűlölni kezdéd, gyűlöld, kérlek ! én azt megvetni kezdem s érzem, hogy mind magamnak, mind az emberiségnek meghaltam. Százszor felveszem tollamat s százszor leteszem : mit írjak? s cui bono? a bolondokat tegyem okosakká, vagy a gazembereket jókká? Ó, gyűlöld tehát, kérlek, a te epéd életet ad magadnak s orvosság egyebekben».

Berzsenyi embergyűlölete az évekkel nő. Az ódák írásának idején azon a fokon volt, amelyet első nyilatkozata mutat be. Ekkor rajzolódik ki lelkében az antik és magyar bajnok «tündérképe», aki a virtuosokért önzetlenül él, akitől nem kell félnie. Serdülőkorának ideálja,

a mozgékony és nagyerejű harcos, feladatot kap. Berzsényi, aki gyengének érzi magát környezetének támadásai, fékezése közepette, szövetséget köt vele, hogy győzze le a cudarokat, szegje talpa alá a chimaerát. A héri lélek felölti a kuruc-labanc háborúk fegyvereit, mestestestíti magában a virtust és harcra száll, hogy megvívja az emberiség örök csatáját, a jó és a rossz nagy harcát.

Amilyen feneketlen dühvel gyűlöli Berzsényi ellenségeit, olyan határtalan lelkesedéssel üdvözli szövetségeseit, a héri lelkeket. A cudarok alig szerepelnek az ódáiban, csak a bajnokok és bölcsek mutogatják erkölcsi fölényüket, hatalmas izmaikat és borzalmas fegyvereiket. Az ütközet kimenetele nem kétséges. A virtusnak hol könnyen, hol nehezebben, de győznie kell. Ez az optimizmus, a jó győzelmének hite hívta elő az ódákat. Berzsényi is beállott a Virtus seregébe harsonásnak. Lelkesíteni akart a győzelemre, amelyben nem kételkedett.

Mint az előbbi nyilatkozatokban nyomon kísértük, mindig sötétebb és nyomottabb lesz Berzsényi kedélyvilága. Ugyanaz az érzés, az embergyűlölet, amely előhívta az ódákat ki nem fejlődött alakjában, elgázolta az ihletet, amikor kizárólagos hatalmába kerítette a költő lelkét.

A romanticizmus elleni harcáról, esztétikai tanulmányairól az irodalomtörténet ma hallgat, de ódái halhatatlanná tették nevét. A klasszikus versmértékben magyar daliák rontanak a cudarokra és sebeket osztanak. A XVIII. századi magyar nemesség katonai hagyományain kellett felnőnie annak, aki ennyire csatának látta a jó és rossz örök harcát, Berzsényi Dánielnek kellett annak lennie, aki fiatalága álmolovagjai segítségével akarta legyőzni a gonoszokat és megjavítani az embereket.

Az ódákat egy élmény kettős hatása hívta elő: a mozgással, féktelenséggel és duhajsággal telt fiatalság, amely külső körülmények nyomása alatt, de valószínűleg meg is győzve, a tudat alá szorul, ott folytatja munkáját és végül mint költői hajtóerő tör ki. Innen ered a nagy mozdulatokban való gyönyörködés, Berzsényi egész költészetének legjellemzőbb vonása. Ugyanez az élmény: fiatalos duhajságának megfékezése, gyanakvóvá teszi környezetével szemben, amely a megfékezés munkáját végrehajtotta. A gyanakvás később embergyűlöletté fokozódik. Ez adja az ódák tartalmának a komor színeket, ez mutatja be a héri lelkek harcát, mint súlyos feladatot. Az ódáiban a jók nehézségek árán, vagy könnyedén, de győzedelmeskednek; az elfojtott fiatalság: a mozgásvágy legyőzi a fékezőket: a cudarokat. Abban az órában azonban, amelyben embergyűlölete, jobban mondva az emberektől való félelme annyira elhatalmasodik rajta, hogy erősebbnek tartja a rosszakat, mint a jókat, amikor kiábrándul az életről: leteszi a tollat, nem születik több óda. Elveszti hitét fiatalkori ideáljaiban. Megöregszik.

Nagy árnyak között.

A kalmár szól és zúgnak már a gépek
S dől garmadával az arany s a nő.
Övé a hír, a hatalom, az élet,
A járomban singlaró más erő.
Enyém a szépség és a nagy idő.

E hazugság földjéről elszakadtam,
Tusái fölé szállva szabadon
Megyek Hazámba fel, mely ronthatatlan
És ott megtárult, visszhangzó atóm,
A Mindenség zúgását hallgatom.

Nyílt, hűs magasban, hol sebezhetetlen
Létem, mely mindennek fölötte áldva
Lebeg suhogó, szárnyas fellegekben,
Ahonnan minden szeny s a harc világa
Minden titkos küldetés királya.

Lebecsülhet a nép, a sors kijátszhat,
Megcsalhat testvér, rokon, nő, barát,
A gőgös önkény a porig alázhat,
De nem veheti el e sok csodát,
Mely szépségével páncélként fog át.

Ezer hitvány szeszélynek rabja lent,
De ott koronás úr, felkent király
S suhanni érzem a kék végtelent,
Ha lelkem eltűnődik és megáll
Az elhúnyt nagyok árnyékainál.

Sokban nem különb, mint bármely állat:
Stnylódok, eszem, iszom, megkívánok,
De igazán a lényegek hazája
Von fel magához s megváltatva szállok,
Hol várnak rám az örök tartományok.

A kényszer még e hitvány korba láncol,
De félvalómmal már rég ott időzök,
Ahol derengve int néma tábor
S körüllebegnek ködlő arcú ősök,
Elköltözött, győzelmes ismerősök.

S oda fogok, ha minden elhagyott,
Egészen télni, láncomból kitorve
S megállok, mint hazátlan csillagok,
És érc-közönnyel nézek majd a földre,
Elérhetetlenül és tündökölve.

A NÉMA.

MA FELEANNYI lapot sem adott el, mint máskor. Állandóan a kovácslegényre gondolt. Talán itt rejtőzik a kapulajban, talán a hirdetőoszlopnál, vagy éppen ott jön a kövér úr mögött, akinek széles háta mögött két kovácslegény is megbújhat. A kövér úr minden nap vesz ujságot, mert felfigyel, amikor «úgy» csinál. Ma azonban a némánál is némább. Itt megy már a kövér úr előtte, gondokba merülve. Mégis! Mintha megérezte volna, hogy szemével kíséri, megáll és csodálkozva néz rá: No? Ennyit mond, átveszi a lapot és rosszalón csóválja fejét, mint aki azt mondja: Még annyi fáradságot sem vesz, hogy vinnyogjon feléje.

Igen, de ő nem hallotta a kovácssegédet, amikor éjjel részegen bebetorkált a konyhába és neki ment az ágyának. Meg se moccant, mert ébren volt. Máskor felijedt és kiáltozni szokott, mire a kovácssegéd így nyugtatta:

— Ne ugass, csak én vagyok!

Ez nem bántotta. Abban a faluban, ahová a menhely őt nevelésbe kiadta, volt egy kutya. Csak Juliskát szereti jobban, mint Tiszát szerette. Tisza miatt nem szégyelte a hasonlatot. De amit ma éjszaka mondott, az nagyon fájt. Nem is neki, a szemébe mondta, hanem a háta mögött a szobában, ahol Juliska, a mamája, az asztalos és a kovácssegéd aludtak. Ott mondta: Úgy vinnyog, mint a kutya, mikor nem találja a bolháját.

— Ne bánts, szegényt! — hallotta Juliska hangját válaszul. Ez megvigasztalta. Annyira, hogy hamar el is aludt. De reggel rosszkedvűen ébredt. Szótlanul indultak el az asztalossal. A kovácslegény megint tovább aludt, mert már két hete nem dolgozott. Így szokta. Mire van pár pengője, abbahagyja a munkát. Azt mondja, hogy kiveszi a szabadságát, mint a nagyurak. Juliska ma is megígérte, hogy ebédszünetben helyettesíteni fogja. Itt van a közelben, virágüzletben. Leül helyére a standon, ő pedig bevonul a kapualjba és megeszi, amit a néni számára becsomagolt. Ma három darab hús, meg darab kenyér van a zsebében. Sokszor fulladoztatják a hideg falatok, de ha végzett velük, Juliska a büfféből hoz egy csésze teát. Azt már nem restelli a járókelők előtt meginni.

— Grófnak született ez a fiú, nem rikkancsnak — mondja akárhányszor a néni, ha látja, hogy öltözésnél, vetkőzésnél szemérmesebb, mint a másik kettő, s este, amikor végre meleg tál ételhez jut, megmossa a kezét.

— Hol a fenébe szokott rá erre? — kérdezte egyszer az asztalos,

akinél a kézmosás csak annyiból áll, hogy a műhelyben spiritusszal megpróbálja lemosni kezéről a politurt, de ami rajta marad, az nem bántja.

Ha nem volna néma, akkor megmondaná: erre magától szokott rá. Ha beszélni tudna! Akkor sok olyasmit mondhatna, amit meg se értenénk, mert ha nem is gróf, több mint ők. Talán fel sem tudná sorolni egy nap annak a sok filléres regénynek a címét, amit már ő elolvasott a standon. Néha önkéntelenül is együtt beszél a regénybeliekkel, beleszól a dolgukba és ha a szegény leányt elveszi a parfümgyáros fia, úgy tud örülni, hogy az emberek, akik örömtől sugárzó arcát látják, részvételt gondolják: Szegény! Hülye is.

Ő pedig huncutul mosolyog, mint aki nem árulja el, hogy menynyire tévednek! Nem hülye, csak örülni tud a mások boldogságának. Egyszer ő is boldog lesz! Pénze van a takaréokban. Ő sohasem veszi ki a «szabadságát», nem iszik bort, a teát is rum nélkül! Lakásra sem költ sokat, mert csak a konyhában van ágya, a szobában többbe kerülne. Neki egyáltalában nem kell senki és semmi, csak Juliska! Gazdag asszonnyá fogja tenni, akinek nem kell kvártélyost tartani. Lesz egy szoba, rendes bútora, még függöny is az ablakon, szép csipkés. Lesz ragyogó konyhája — mert Juliska nagyon tiszta leány — és virág is lesz mindig az asztalon, mert nem kerül pénzbe. Juliska kaphat a boltból. Mert boltba akkor is kell járnia, legalább egy ideig, amíg meg nem születik a kicsi, aki beszélni fog. Helyette, néma apa helyett.

Valaki a fejére ütött és egészen az orrára rántotta a sapkáját.

— Ne aluggy, komám! — nevetett rajta az Esti Ujság kihordója, aki motorkerékpáron hozta a standra a lapokat. Mire kibújtatta fejét a sapkából, a kihordó után kéken szállt fel a benzinfüst és az oldalkocsiból vigyorgó képpel nézett rá vissza egy barnakabátos, piros sapkás leány.

— Ez minden nap mást szed fel maga mellé! — gondolta és a hirdetőszlop órájára nézett, mert gyomra delet korgott.

— Késik az óra! — állapította meg és elszorult a szíve. Nem merte nyíltan végiggondolni, de attól tartott: hátha Juliska ma otthon maradt és akkor egyedül van a kovácssegéddel, mert a néni délelőttönként takarítani jár. Nem volt féltékeny, mert Juliska nem «olyan» leány, de, ha a kovácssegéd szemtelenkedni találna vele, ki védi meg? Ő megtudná, mert ha néma is, erős. A faluban is azért nem merte csúfolni senki, mert egyszer úgy vágta képen az egyiket, hogy elájult. Bizony el tudná intézni a kovácslegényt is, de nem verheti ki Juliska mamájának jó lakóját.

— Megkéstem egy kicsit! — csilingel hirtelen fülébe Juliska hangja, mert Juliska hangját tiszta csilingelésnek hallotta a fiú. — Sokan voltak a boltban, az asszony nem engedett el. Huh, de hideg van! Siessen, Sanyi!

Ránézett Juliskára, néhány jellel köszönt és vontatottan nyúlt zsebébe ebédje után. Ha olyan kevés ideig maradhat, inkább nem enne, vagy megenné mégis itt az utcán, csakhogy addig is lássa.

— Siessen, Sanyi! — vonta össze Juliska fázósan kabátjának kopott nyúlprémjét és nyomban utána frissen kiáltotta bele az utca zájába: Frissek az Esti Hírek! Négy fillér az Esti Ujság!

Sanyi a kapualj mélyéről ki-kinézett a jeges hús nyeldecése közben Juliskára, akinél fellendült a forgalom. Elmosolyodott. Vagy vinnyogni, vagy csilingelni kell az embereknek. Akkor megy az üzlet. Más rekedtre ordíthatja magát, mégsem ád el annyit, mint ő. Türelmetlenül gyúrta le ebédjét. Juliska fázik és az ujság eladása mégis csak az ő feladata, ha mindjárt közös kassza is lesz valamikor a pénzből. Felvidulva törölte meg száját. Amíg Juliska meghozta a teát, tizennégy lapot adott el az ő sajátos néma nyelvén, amely néha irtózatot keltve hatolt be az emberek szívébe.

Sanyi féligmeddig tisztában volt ezzel. Néha próbára tette saját művészetét. Ha valakit látott, akinek arcáról lerítt a durva közöny, olyan éles, egyben panaszos hangokat produkált, hogy az illető megzavart bogárként próbált odébb iramodni, de Sanyi elébe került. Panaszos vijjogásába lázadozó, szidalmazó artikulátlanság is helyet kapott. Ilyenkor áldozata megtorpant. Ő győzött. Tíz év óta az átmeneteknek olyan finom variációit produkálta, hogy virtuóznak érezhette magát kétségbeesetten szomorú hangszerén: néma torkán.

Felhörpintette a teát. Már a munka lázában égett. Csak szemével követte a leányt. Várta, hogy vissza- fordul-e? Visszafordult. Ez melegséget varázsolt szívébe. Szóval, megtudta a szemével mondani mindazt, amit most elvinnyogni sem volt ideje: Szeretlek, Juliskám, mindennél jobban a világon, érted dolgozom, azért nem érek rá most köszönni, de egyszer ezt még mind, mind részletesen «elmondom» neked.

A déli forgalom véget ért. Megint csak arra gondolt, hogy mennyi halálával tartozik Juliskának, amiért őt szereti. Pedig hát ugye: néma, meg csúnya is? No, nem éppen csúnya, de nem is szép. A kovácslegény, elismeri, szebb. Juliska azonban nagyon szép. Gödröcskék vannak az arcán, bőre fehér, orcája rózsás, a szeme mindig nevet és a haja — a haja! Mégis csak őt, a némát, a nyomorultat szereti. Ezt meg kell hálálni. Nagyon. Egy életen át tartó hűséggel, szorgalommal.

— Adjon egy Esti Ujságot!

Megijedt a hangra, mert miközben elábrándozott, cipőjének feslettségét nézte. Ijedtében mindig vinnyogott és elpirulva nézett fel a szemüveges úr arcába.

— Vissza tud adni ötpengősből? — Sanyi vinnyog és fejével int, hogy igen. Legnagyobb meglepetésére az úr elkezd jelekkel beszélni hozzá. Így mondja el, hogy érti a némák beszédét. Ez végleg zavarba hozza a fiút, de válaszol. Az emberek csodálkozó pillantást vetnek

rájuk: Nini egy úr, és mégis néma! De hideg van, sietnek, nem állnak meg. Zavartalanul folyhat a beszélgetés, ami olyan rendkívüli, hogy mire az úr elmegy, Sanyi szíve majd kipattan a boldogságtól. Az Isten küldte el megváltó angyalát. Remeg a keze, amint kötegből szedi az ujságokat. Nem árul tovább. Szinte röpül haza. Csak amikor megcsapja a konyha savanyú szaga, amit átszó a kötélre felaggatott kimosott ruha párája, eszmél rá, hogy felesleges volt a nagy siettség. Juliska még sokára jön haza. Az asztalos sincs otthon s a néni most hámozza csak a krumplit, amit szafaládéval főz meg vacsorára.

— Hát magába mi ütött, hogy ilyenkor már hazajön? Hiszen még ujságja is van! — csodálkozik a néni. Nevet a kérdésen. Felelni nem tud, mert az asszony nem érti a jelbeszédet. Csak int, megmutogat, vizet vesz a nagyfazékba és mikor a víz meleg, az öregasszony minden szitkozódása ellenére betuszkolódik a szobába, rázárja az ajtót, a konyharíglit is megfordítja és megmosakszik. Tetőtől talpig. Közben nem feledkezik meg a vacsoráról sem. A meztelen szakács a kancsóból vizet tölt a krumpli alá.

— Most jött magára a tisztálkodás? — szitkozódik az asszony, mire kiszabadul és káromkodva szalad a tűzhelyhez, hogy megmentse a vacsorát, de pörölése dünnögéssé halkul, mert látja, hogy elég víz van a krumplin.

— Az ördög érti ezt, hol bolond, hol nem! — dörmögi, de nem kérdez semmit, mert belátja, hogy feleletet úgysem kapna. Majd kivallatja a leánya. Talán örökölt! Ki tudja? Volt már ilyen csoda, pláne menhelyi gyereknél, akiről azt sem tudják: ki fia borja.

Sanyi az ágyszélére ül. Onnan bámul bele a takaréktűzhely parázsába. Az asszony megtisztogatja a benti lámpát, megágyaz. Az asztalon árva légy mászkál és megáll a szafaládé papírján. Tanakodik, hogy juthatna a húshoz. A vekkeróra kattog és a konyhaajtó üvegén lefut a vízzé hidegült pára. Végre megjön az asztalos. Brunolinszag vegyül a többi szag közé. Kivesz egy ujságot a kötegből és olvas. Végül megjön Juliska. Orrát pirosra csípte az idő, szeme nedves. Besiet a szobába, de elhaladtában pajtásosan megsimogatja a fiú fejét, amitől az hirtelen lángba borul.

— Eladta mind?

Sanyi int. Bent az öregasszony sűg valamit a leányának, mire Juliska várakozásra nyílt szemmel jön a konyhába és kérdezi a fiút:

— Történt valami?

Most hát végre itt a nagy pillanat! Izgatott jelekkel indul meg a beszélgetés. Juliska ámulatában csak annyit tud az anyja felé mondani: Nahát!... Ez hallatlan!

Az öregasszony alig várja a beszéd végét, az asztalos is leengedi az ujságot.

— Mondd hát! — türelmetlenkedik az asszony és Juliska beszélni kezd. Hangjában nagy öröm fénylik. Ez az, ami boldoggá

teszi Sanyit. Tekintete hol egyikre, hol másakra vetődik és karbunkulus fénnel szikrázik vissza, ha ránéznek.

A nagy szenzáció az, hogy Sanyi holnap kórházba megy. Egy orvostanár fogja megvizsgálni és nem lehetetlen, hogy majd beszélni tud. Itt a névjegye, rajta van a kórház címe. Holnap reggel nyolckor kell jelentkeznie.

Öt perc múlva már alig van nyoma a nagy eseménynek. Csak Juliska simogatja meg gyöngéden néha Sanyi fejét, az asztalos egy rablógyilkosságot olvas fel az ujságból, az asszony pedig csalódottan vágja be a szafaládét a krumpli közé, hiszen Sanyi nem örökölt, csak beszélni fog, de az sem bizonyos...

Vacsorára megjön a kovácssegéd is, de mindjárt tovább megy. Mikor meghallja a hírt, azt mondja:

— Szóval felvágják a nyelvedet, mint a mátyásmadárnak. — És hátbaütötte.

Sanyi érzéketlen a hasonlattal és a hátbaütéssel szemben is. Majd megmondja neki a magáét, ha beszélni fog.

Másnap, amikor ott állt a klinika tiszta folyosóján, szinte azt hitte, hogy tegnap délután nyitott szemmel álmodott az utcán és az egészről semmi sem igaz. De a névjegy nála volt. Átadta valakinek.

— A tanár úr még nem jött be! — Elnézegette a folyosó kőkockáját. Milyen tiszta. Ilyen lesz az ő konyhájuk padlója is.

Nevét hallotta kiáltani. Sok fehér köpenyt és nagy ablakokat látott. Műszerek csillogtak és egy üstben főtt valami. A sok fehér kabát a tanár urat állta körül. Azt, aki tegnap a névjegyet adta, akit alig ismert most meg, mert bőrvén szorította a homlokát és nagy, kerek tükör csillogott rajta. Sok minden szó szállt el fölötte, körötte, de semmit sem értett belőlük, csak azt az egyet, hogy valószínűleg lehet rajta segíteni. Kérdezték, hogy milyen betegségeken esett keresztül, de nem tudott felelni. Az ő betegségeit nem jegyezte fel senki.

— Adjanak neki ágyat! — hallotta a tanár hangját.

Az ágyban érezte magát legjobban. Vaságy volt ez, mint otthon a konyhában. Innen vette szemügyre a betegeket. Nem barátkozott össze senkivel. Hallgatta beszédüket és rosszul esett, hogy valami-képpen úgy vették tudomásul, mintha nemcsak néma, hanem süket és hülye is lenne. Ha azonban borogatás vagy hasonló kellett, akkor tudták, hogy ő is él. A hét unalmát csak a vasárnap szakította meg, de olyan gyönyörűen, hogy a rákövetkező napokat is bearanyozta. Juliska látogatta meg. Igaz, hogy a mamája is vele volt, de az öreg-asszony, miután átadta a hat buktát, amit ajándékba hozott, minden figyelmét a betegek felé fordította. Otthonosan járta körül a termet. A táblákról leolvasta a neveket s ahol éppen nem volt látogató, még a beteget is megszólította. Juliska nagyon kedves volt. Virágot is hozott. Ujságot nem sokat tudott mondani, legfeljebb azt, hogy a kovácssegéd már megint dolgozik, abbahagyta a szabadságot.

— Ha nem jön rá a rapli, — mondta Juliska — akkor ő a legjobb férfi a világon. És kitűnően érti a mesterségét. Azt hiszi talán Sanyi, hogy máskülönben a mester nem kötött volna régen útilaput a talpára?

Sanyi inkább azután érdeklődött, hogy odaadhatja-e most a pénzt az ágyért, mert ő azt innen is rendesen fizeti.

— Nem bánom, — pirult el Juliska — de csak a mama miatt! Tudja, hogy milyen! — és miközben átvette a pénzt körülnézett, hogy látja-e valaki.

Azután arról kezdett beszélni, hogy milyen szép lesz Sanyi élete, ha majd már beszélni tud. Mert hiába, ami igaz, az igaz, mégis sok minden olyan van a világon, amit jelekkel nem lehet kifejezni. Sanyi csak nem akarta mondani, hogy ő tudja ezt legjobban. Mennyi minden akadt meg a torkán túl. De többet is tud. Már most tudja, hogy mi lesz az első szava. De erről most nem érzékeltetett semmit. Majd, majd... Megjön mindennek az ideje.

A látogatás végére a néni is visszatért körútjáról és a búcsúnál, mint aki elfelejtette az előbb, megkérdezte, hogy szabad-e Sanyinak buktát enni? Ezen Juliska meg Sanyi is jóízűen nevettek. A fiú még akkor is mosolygott, amikor már egy látogató sem volt a teremben.

— De kíváncsi asszonyosság a maga mamája! — szólt rá a túlsó sarokból valaki.

Sanyi intett, hogy nem a mamája. Tiltakozott a feltevés ellen.

— Na, ne mondja, hogy nem! Még olyasmit is kérdezett, amire igazán nem felelhettem. De a leánya? Az igen!

Pár nap múlva a tanár úr az irodába hívatta. Miközben beszélt, az volt az érzése, hogy kezét kellene csókolnia. Úgy beszél hozzá, mintha az apja lenne.

— Édes fiam, — mondta a tanár — azt hiszem megtarthatom az ígéretemet. Ma érkezett meg a Menhely válasza, amiből kitűnik, hogy milyen betegségeken esett át. Kiskorában tudott beszélni. Amint az iratokból látom, magának mestersége is van. Képkeregető. Miért nem folytatja?

Jóságosan és megértőleg nézett a fiúra.

— Nna, jól van! — veregette meg Sanyi vállát. — Embert csinálunk magából!

Sanyi nem tudott tovább ellenállni érzéseinek, elkapta a tanár kezét és megcsókolta. Válaszul hátbautést kapott, de nem olyat, mint a kovácslegényé volt.

Délelőttönkint kis, gúruló asztalka elé ültették. Érdekes volt. Jobb kezébe fényes lapot nyomtak, zúgni kezdett a gép és csiklandozó rezgést érzett a torkán, mert valamivel simogatták. A sok óramutató a gépeken hajlott jobbra-balra. Mikor mutatják azt, hogy beszélhet? Már az első kezelés után próbálta kimondani a dédelgetett szót: Juliska! — de nem ment. Nap-nap után, hetekig próbálta,

hiába. Keddi nap volt, amikor keze véletlenül hozzáért egy másik géphez és erős villanyütés érte.

— Jajj! — szakadt ki a torkán öntudatlanul. A tanár rátekin-
tett és lelkesen felkiáltott: Bravó!

Sanyi elfogódva nézett körül. Mintha nem hinne a Jajj-ban.

— Mégegyszer! — biztatta az egyik orvos. Nem ment, pedig
szerette volna kimondani és befejezni:

— Jajj, első szónak nem ezt akartam mondani.

— Nem kell erőltetni, — szólt közbe a tanár — majd megy
már magától.

Megtörtént hát a csoda. Csak nem úgy, ahogy Sanyi gondolta
és ezért csak lassacskán jött meg az öröme. Mindig több szót mindig
könnyebben mondott ki és minden szóval biztosabbnak érezte lába
alatt a földet. Vasárnap már a lépcsőházban várta Juliskát. Félt,
hogy valaki elronthatná a meglepetést. Csak még nem tudta, hogyan
csinálja.

— Sanyi, én szeretnék magának valamit mondani! — kezdte
Juliska, hogy leültek a folyosón.

— Én is! — felelte a fiú és élvezte a meglepődést.

— Sanyi! — csak ennyit tudott mondani Juliska és arcán a
zavar őszinte örömbé olvadt. — Nahát! . . . Sanyi! . . . Mióta?

A szavak összehotlottak ajkán a sietségben. Dadogott. Hely-
telen szót mondott, de mindegy, beszélt, beszélt azzal a sebességgel,
amivel az emberek gyengeségüket szokták palástolni. Juliska ámulva
hallgatta. Alig szólt közbe. Csak néha, amint már régebben nem tette,
megint megsimogatta a fejét. Ha nem a klinika folyosóján ülnek,
ahol mindenki látja őket, Sanyi átkarolja a leányt nagy boldog-
ságában és kimondja azt a szót is, ami mindjárt Juliska után követ-
kezik.

Négy óraker egészen az első emeletig kísérte. Már indulni kellett
vissza, mert az orvosok megkezdték a vizitet, amikor eszébe jutott:

— Juliska! Maga mondani akart valamit.

— Majd máskor! — zavarodott el Juliska és sietve vonta visz-
sza kezét.

Csodálkozott, hogy milyen nagy csomagja került ki a sok min-
den apróságból, amikor hazakészülődött.

— Édes fiam, — mondta búcsúzóul a tanár — az Isten vissza-
adta magának a beszédet, ami az emberi nem legfőbb büszkesége.
Ezzel imádkozik, ezzel kér, ezzel védekezik, ezzel káromkodik és ezzel
is öl. Maga, ha hálás akar lenni, ne okozzon vele fájdalmat senkinek.

Dehogy akar ő ilyesmit.

A lakásában meglepetésére az asztalost találta egyedül. Bele-
hasított az ujjába, meggyült és most kötözésre jár.

— Már több mint egy hete — mutatta finomodásnak indult
kezét. — Majd rossz lesz, mikor megint bele kell törnie a munkába.

Most tűnt csak fel, hogy sem az asztalos, sem a kovácssegéd nem látogatták meg.

— Régen nem láttam!

— Hát nem voltam itthon! — vont vállat az asztalos. — Hétközben nem érek rá, azt az egy vasárnapot meg tudja, hogy hol töltöm.

Igen, Sanyi tudta. A menyasszonyánál. Olyankor ott is ebédel.

— Mikor lesz az esküvő?

— A jövő hónapban. Minek húzzuk-vonjuk?

— Persze, igaz is.

— Hát maga most mit csinál? Visszamegy a standra?

— Nem. Van nekem tanult mesterségem. Képkerepező vagyok.

Egyelőre majd munkás leszek, később azonban megtakarított kis pénzből műhelyt nyitok.

— Hát azt megteheti, — vélekedett az asztalos — képkerepezéshez nem kell olyan nagy befektetés, mint teszem azt, asztalosműhelyt nyitni. Csak akkor előbb, azt mondom, nősüljön meg. Mert önálló embernek nagyon kell ám az asszony!

Sanyi megértően bólintott. Meg is nősül mihamarabb. Majd meglepődik az asztalos, ha megtudja, kit vesz el.

— Milyen jó hangja van! — vette fel újra a beszédfonalat az asztalos. — Azt is ott adták vagy az már volt?

— Az már lehetett, mert azt mondták, hogy valamikor tudtam beszélni.

— Igy hát mind a hárman önállóak leszünk! — gyujtott cigarettára az asztalos — mert Péter is műhelyhez jut.

— Péter? A kovácssegéd?

— Ő. A kócosa már öreg ember. Maga mellé veszi. Hagy fusson már ő a munka után. Meg jóképű fiú is. A multkor egy házgondnoknének annyira megtetszett, hogy házikovácsának tette meg őket. Ő is megházasodik, azután semmi gondja.

No, de érdekes, hogy mind a hárman! Mintha csak összebeszéltek volna, egyszerre nősülnek meg és kirepülnek más vidékre. Azaz ő nem. Mert ha ezek ketten elmennek, akkor ők Juliskával megmaradhatnak ebben a lakásban is. Az lesz az egész változás, hogy a konyhából beköltözik a szobába és a néni a konyhába. És ő nem kér tőle kvártélyt.

— Hol van a néni?

— Takarítani. Most délutánit is vállalt. Minden krajcárt félretesz, mert kell a lagzira.

— Lagzira?

Örömtől és rémülettől egyszerre szorult össze a szíve. Ez meglepetés házatérésének öröme, vagy...

Elfulladva vett nagy lélekzetet.

— Kinek lesz lagzija?

— Nem tudja? — fujt nagyot az asztalos cigarettájából. — Azt hittem, már tudja, mert mintha félfüllel olyasmit hallottam volna, hogy már megmondták. A Juliskának.

Juliskának! Jajj!

— Kivel?

— Na, ne adja itt a maflát — bosszankodott a másik, mert már látta, hogy akaratlanul is pletykált. Várta, hogy most már a fiú szóljon valamit, de az csak hallgatott. Az ádámcsutkája mozgott le meg fel, sápadt lett, ha ugyan nem az alkonyatban látja csak olyan-nak, de nem, mert most meg sötétebb az arca. Csak ül és néz maga elé, mint akinek látomása van.

— Csak nem? — akasztotta a kérdést a sötétségre és eltaposta a cigarettát. Ha nem is kapott választ, már tudta, hányadán áll a dolog. Hiszen ez a szegény fiú szerelmes. — Hol volt a szemem, hogy nem láttam? — tünődött. Igaz, hogy nem sokat törődött se vele, se a többivel, de az ilyesmit észre szokta venni az ember. De hogy éppen neki kellett ezt megmondani.

— Hát igen! — krákogott. — Tudja, az ember csak dolgozik és nem sokat üti az orrát más dolgába. Amit láttam, gondoltam, szintén tudja. De hogy maga is szerelmes bele? Igazán eszembe se jutott. Nem mintha nem volna annyi, mint a másik, hiszen ha azt vesszük, még fiatalabb is és most, hogy beszélni tud, igazán nincs mögötte. De lássa, ők meg ebben előbbre voltak.

Elhallgatott.

Kintről már bevilágított a lépcsőház lámpája és tisztán hallatszott, hogy esik az eső.

Ez a fiú hallgat, mintha megint megnémult volna. Mit csinál? Sír? Vagy csak úgy gyözködik magával. Már megnézi. Újabb cigarettát sodrott, pedig nem kívánta, de látni akarta. Mikor meggyújtotta a gyufát, egyenesen belenézett Sanyi arcába. Olyan volt, mint a bútorokon a faragás. Merev.

— Az Istenfáját! — káromkodott, mert megpörkölte az ujját, ami miatt a részvét is megcsappant benne.

— Most mit bámul úgy a sötétbe? Nem mondom, hogy nagy öröm az ilyen, de nem is olyan nagy eset. Ebbe nem hal bele az ember. Nekem se ez az első, akit elveszek. Talán nem is lett volna jó, mert hallom, hogy a másikinál, aki elvette, slamos lett. Pedig én milyen rendesnek ismertem.

— De mikor olyan jó volt hozzám.

Olyan mereven hangzott, amilyen az arca. Megkövesült vád, láva, amit a fájdalom első percben dobott ki magából s azóta ott ül kihülőben az ajka szélén.

— Jó volt, jó volt! — ismételte az asztalos. — Miért lett volna rossz? Hiszen nem bántotta, meg pontosan is fizetett.

— Nem azért!

Ez elevenen csattant az ágy felől. Kicsit rosszalólag is az értetlenség miatt.

— Akkor hát nem tudok mit mondani, — kínlódott az asztalos — legfeljebb azt, hogy sajnálta. Őszintén szólva, én is. Vagy azt hiszi, hogy mást talán nem vágtam volna szájon, ha elmosdja előlem a melegvizet mint maga tette egyszer egy vasárnap? Lássa, magának még csak nem is szoltam. Ő is így lehetett magával, csak a saját módja szerint. Már amint a leányok szokták.

Megint elhallgattak. De most végleg. Kis idő multán a fiú felállt.

— Isten áldja.

— Elmegy?

— El.

— Persze. Aztán mit mondjak nekik?

— Semmit. Csak azt, hogy máshová mentem lakni. Majd megízenem, hogy hová.

— És a holmija?

— Majd elküldök érte.

Kezetfogtak. Már nyitotta az ajtót, amikor az asztalos utána szólt:

— Mondok én magának valamit. Tudja, hogy nem vagyok iszákos ember, mégis azt tanácsolom, igyék vagy két pohár bort. Az nagyon jót tesz ilyenkor.

Másnap délben az emberek csodálkozva látták Sanyit a standon. Sokan hirtelenében nem is ismertek rá, mert nemcsak hogy beszélt, de meg is telt az arca a pihenéstől.

— Maga határozottan megszépült — bókkolt a gesztenyés aszszony, aki azóta pattogatott kukoricával is kibővítette üzemét. — Csak kicsit sápadtabb. Hja, a kórház kórház!

Még talán soha nem adott el annyi lapot, mint ma! Az utcai ismerősök egytől-egyig vettek, nem is kellett kiáltania nagyon. Fizetés közben kérdezték, érdeklődtek s mindnyájan nagyon örültek a szerencséjének. Ilyenkor látja csak az ember, hogy mégis van szív a járókelőkben.

— Azt hittem, megnősült és nászúton van Velencében! — tréfált az ujságosfiú a kávéházból.

— Egyeben jár az eszem! — vetette oda szárazon, de közben a hirdetőoszlop tetejére nézett, ma már nem is először. Várta, feszülten várta a delet, a pillanatokat, hogy jön-e Juliska. Egy óra felé már a halántékán lüktetett a szíve, félkettő felé a torkában. Abba is hagyta az árusítást. Nem kiáltozott. Aki kért, annak adott. De azután megint csak az óramutatóra függesztette a tekintetét.

Miért nem jön? Restelkedik? Bántja a lelkiismeret? Vagy nem törődik már többé vele? Az nem lehet! Határozottan tudja, hogy ez nem lehet. Csak egy magyarázat van: vagy beteg, vagy az asztalos nem szólt semmit. Hiszen odamehetne a bolthoz, benézhetne. Este meg is várhatná. Nem tenne szemrehányást. Csak éppen köszönne.

Mégsem ment.

Minden este úgy érezte, hogy ellenkező irányban megy haza. Nem arra, amerre a szíve húzza. De úgy határozott, hogy megvárja a vasárnapot. Hátha a szegény leány még nem is tud semmit. Holnap lesz vasárnap. Bemegy a klinikára. Ott megmondják, hogy már kiment. Akkor kiderül a dolog és tudni fogja azt is, hogy ő már mindent tud és azt is, hogy mennyire fájhat az neki.

Vasárnap délután még olvasni sem tudott. Csak hanyattfeküdt a díványon. Nem zavarta senki, mert külön kis szobába költözött. Minek spóroljon már? Az égyik rúgó nyomta ugyan a hátát, mégsem mozdult. Érezte, mégsem vette annyira észre, hogy változtasson helyzetén. Várt. Beleolvadt a várakozásba.

Egyszer csak zörgettek az ajtaján.

— Kis úr! Egy kisiú van itt cédulával. Hogy menjen le, valami Juliska várja.

Azt a «Juliskát» úgy mondta a háziasszonya, hogy benne volt a véleménye az olyan leányokról, akik a fiatalemberek lakására cédulát küldözgetnek. Mintha villámcsapás érte volna. Rögtön lent lesz. Mire az ajtó becsapódott a kisiú mögött, már a kabátját rángatta és a lépcsőházban elhagyta a gyereket. A tavaszi napfény a szemébe szúrt, de azért látta, hogy valaki mosolyogva jön feléje. Mosolyog! Istenem, akkor nem lehet baj. Így ád kezét.

— Beszélni szeretnék magával! — hangzik bizonytalanul a leány hangja. — Hová mehetnék innen? Mert itt az utcán mégse lehet...

A Ludovika kertjébe mentek. Gyerekek krajcárvetéssel szórakoztak, a padokon szerelmespárok ültek. Tudta, hogy neki illenék megkezdenie a beszélgetést, de nem ment.

— Most már egészen rendben van? — csilingel, de szomorúan fülébe a hang.

— Igen, már teljesen — feleli rekedten. — Egész héten vártam — teszi hozzá hirtelen, szemrehányóan.

— Gondoltam — hajtja le fejét a leány. — De mondja! Hogy mentem volna oda — veti fel ismét. — Ezek után! És mit beszélhattünk volna ott, a standon?

Ebben igaza van. Erre nem gondolt. Pedig milyen egyszerű.

— Gondoltam, hogy este talán eljön értem zárásra.

Most a fiú hallgat, mert erre nem felelhet. Nem akarja megvallani büszkeségét.

— Pedig vártam. Én is vártam — védekezik támadva a leány. — Végre is mi történt? Mi nem voltunk eljegyezve, mi nem beszélünk szerelemről. Én nem ígértem semmit. Szerettem magát, mint a testvéretem. Most is úgy szeretem. Úgy sajnáltam, mint a testvéretem. Azt hittem, maga is úgy érez irántam. Én nagyon sajnálom, hogy mástól hallotta meg, mert én magam akartam megmondani. Egyszer a klinikán bele is kezdtem. De maga aznap kezdett beszélni, nem

akartam elrontani az örömét. Azaz — igazítja ki magát — nem jutott rá idő. Pedig jobb lett volna, ha én mondom meg.

Sanyi fejbeverten hallgat. Mit is felelhetne rá, mikor olyan egyszerű és világos az egész. Minden szava igaz. Nem beszéltek szerelemről. Arról nem Juliska tehet, hogy ő nem mutatta ki eléggé szerelmét. Igazán nem mutatta? Talán rosszul mutatta, ha nem vette észre. Testvérként szerette. És a testvérek nem lehetnek férj meg feleség. De mi lesz akkor a műhellyel? Ha ő most elmondaná, hogy mi mindent tervezett. Szép, tiszta konyhát. És kis babáról álmodott. Már-már mégis bele akart kezdeni, de akkor eszébe jutott, hogy úgylis hiába. A kovácssegédnek már van is műhelye, szobakonyhára neki is futja és ő is álmodott bizonyára édes kis gyerekről. Lesz is nekik. Ez szívébe szúrt. Végül is hosszas hallgatás után annyit mondott:

— Hát akkor mehetünk! — De alig tudott felkelni a padról.

Az igazi szerelmespárok ülve maradtak.

Mikor kezefogtak, Juliska már megint a régi volt. Mosolygott.

— Tudja mit, Sanyi? Azért én ebédidőben éppen úgy helyettesíteni fogom magát, mint eddig.

Sanyi sokkal szomorúbb volt, semhogy szabódott volna ellene. Így váltak el. Sanyi most megfogadta az asztalos tanácsát. Elment a kocsmába, ivott pár pohár bort és azt mormolta maga elé: Egy egész világ omlott össze bennem!

Tudta, hogy valamelyik regényben olvasta ezt, de most anyyira ráillett.

Juliska másnap, harmadnap, mindennap délben eljött helyettesíteni. Ilyenkor azt képzelte, hogy semmi sem változott. Nem töprengett, mert titokban mégis remélt. Többet is törődött az üzlettel, de kellett is, mert az emberek megszokták, hogy beszélni tud. Nem volt már csoda. Nem volt joga a részvétre. Sokat kellett kiáltania, mert a hangja, ha meg is dicsérte az asztalos, nem volt erős. Közel sem olyan, mint a többié, akiknek szél, eső régen rekedtre acélozta a torkát.

Egy este, hogy éppen kötegebe szedte megmaradt lapjait, valaki megszólalt a háta mögött:

— Talán nekem még adna egyet a fiatalúr?

Megdöbbenve fordult meg. Valóban a kovácslegény volt. Mit akarhat? Érezte, hogy izmai megkeményednek.

— Egy kis megtárgyalni valóm volna! — hallotta a gúnyos, gyűlölt hangot.

— Majd talán itt a mellékcámban, ha konveniól nagyságodnak.

— Nézze, fiatalember barátom, — fölényeskedett vele a másik, hogy befordultak a sarkon — én nem vagyok féltékeny természetű. Ha valaki veszedelmesen környékezné a menyasszonyomat, akkor annak olyan mellport adnék, hogy hat hétig köhögne, de a Rókusban. Éppen ezért azt ajánlom, hogy szedje innen a sátorfáját a stand-

ról, helyezze át székhelyét egy másik világrészbe és az én menyasszonyommal ne árultasson ujságot, mert biz Isten, egyszer kijövök a flegmából és nem nézem, hogy maga mégcsak csecsemő, aki pár hete beszél, de megpofozom, mintha felnőtt lenne!

Nagyon csúnya szavak törtek fel Sanyi belsejéből a torkáig, de nem tovább. Ott nem engedte tovább a szennyes áradatot a zsilip, amit a tanár úr épített bele. De valamit felelnie kellett mégis. Hirtelen balkezébe tette az ujságköteget, a jobbjaival pedig úgy vágta fültövön a kovácssegédet, hogy a járda szélére tántorgott, ott megbotlott kettőt. Ledobta az ujságokat, mert tudta, hogy visszatámad. Hagyott rá időt. Szó nélkül vívták meg küzdelmüket, amíg a tömeg és a rendőr szét nem választotta őket. Az összes ütésből csak egyet érzett, amit a torkára kapott. Egyébként nyugodt volt, majdnem boldog. Most mindent elmondott!

Mire kikerült a cellából, a standját már betöltötték. Más városrészbe került. Nagyforgalmú standon állt, de nem egyedül. Hárman is rikoltották lapjuk nevét az utca forгатagába és az ő hangja elveszett köztük.

— A mai keresetemből a kosztom sem futja — állapította meg akárhányszor mélabúsan. Nem baj. Ez nem baj. Hogy mi baj, azt igyekezett elfelejteni. Amióta megverte a kovácssegédet, nyugodtabb lett a szíve. Temetői csend volt benne.

— Élő halott vagyok! — állapította meg ugyancsak valamelyik regény után, de ez is éppen úgy ráillett, mint az, hogy: «Egész világ omlott össze bennem!» Sokszor a melléhez kap, mert nehezen léleklizik és a szava eláll. Ha mégis eszébe jut, amire nem akar gondolni, Juliska vagy a kovácssegéd, érzi az ütés helyét a torkán. Ilyenkor nem tud beszélni, ilyenkor kénytelen megint vinnyozni.

— Nézd már, — mondja az egyik rikkancs a másiknak már megint ugat! Némasággal próbálja szédíteni a pasasokat.

Valami keserveset szeretne válaszolni, ami szitok is lenne, megfenyegetés, de a torka nem engedi. Ökölbe szorult kezében remegnek az ujságok, de nem üt. Többé nem üt. Csak a szeme lángol ijesztőn, izzón, haraggal, gyűlölettel, fájdalommal. Ha kutya néz így, az emberek megijednek tőle és azt mondják: Nono! De Sanyi nem ugat, csak vinnyo, nem harap, nem számít. Csak őt ugatják, csak őt ütik. Még akaratlanul is. Két fiatalember halad el előtte pár nap múlva. Sanyi éppen nyugodt. Az életöszton, az irtózás az elsüllyedéstől — hiszen már megint nincs szobája, ágyrajár valahol — bátorra tette a torkát és megpróbált versenyt ordítani a többivel. Ekkor ment el előtte a két fiatalember. Az egyik így szólt:

— Nézd ezt a szélhámost. Azelőtt ott állt a színháznál és adta a némát. Pedig hallod, hogy ordít?

Miért van vele mindenkinek baja? Akkor? Akkor még igen, még néma volt. Uramisten, de jött egy jószívű professzor. A tanár

jött, Juliska meg elment, utána jött a kovácslegény és jött megint a nyomor és oda a szép, tiszta szobakonyhás lakás, oda van minden és neki se beszélni, se vinnyogni nem lehet. Pedig megint kénytelen vele. Egy perccel előbb még kiáltani is tudott. El kell bujdosnia!

Kérésére a liget mellett kapott helyet. Itt egyedül volt. Nem kellett versenyt kiáltania, nem ismerte senki. Nem beszélt. Minek? Ha úgysem megy mindig.

A tavasz erős ütemben bontotta ki a fákból az apró zöld selymeket, gógicsélő apróságokat napoztattak lakkos kocsikban, verkli szólt és szelíden kék volt az ég. Nem beszélt és nem is gondolkodott. Jó volt ez a nyugalom, nagyon jó. A szíve ugyan állandóan sajgott, de jól esett és már megszokta. Ez mutatta csak, hogy él. Érezte a hullámzó életet, anélkül, hogy részt kért volna belőle. Homályosan úgy érezhette valahogy, hogy néki nem is jár belőle semmi. Megvolt. Jövő? Majd lesz valahogy.

Nyár felé néha megvidámult. Egy nagy kocsiból egy kis gyerek, amint eltolták előtte, a levegőt markolászta. Ez is felvidította. Olvasgatott is megint. Csak nem ragyogott örömtől a szeme, ha a szegény leányt elvette a gazdag fiú. Nem irigyelte tőlük a boldogságot, csak nem örvendezett már velük.

Egy nap arra riadt fel a könyvből, hogy fényes autó fékez hirtelen előtte. Mintha csak hozzá jönne. Az üveg mögül szemüveges arc mosolyogva hívja. Nem mozdul. Kővémeredten nézi az autó utasát. A torka szinte fájdalmasan szorul össze. Az utas kinyitja az ajtót. Kilép. Sanyi felé. Érzi, hogy nincs menekülés. Felvinnyog, mint annak idején, mikor a kovácslegény éjszaka nekiment az ágyának. Eliramodik. Kifelé a ligetbe. Rohan, mint tűzvész elől, mint árvíz elől, mint földrengés elől, amíg ziháló mellel, kimerülten össze nem csuklik egy fa alatt. Találgatják, hogy mi történt vele. Valaki föléje hajlik és kollegiálisan azt súgja a fülébe:

— Ne csináljon ilyen kivilágítást. Tűnjön, amíg nem jön a zsaru!

Az elárvult standon pedig még mindig ott áll az autó és utasa, a tanár úr, Sanyi jótevője. Hiába vár. A fiú nem jön vissza. Hová rohant? Miért szaladt el? Elgondolkozva lép kocsija felé. A fényes lakk tükörként ragyog. És mielőtt beszállna a tanár úr, arca egy pillanatra találkozik önmagával.

Sanyival soha többé...

Máriásy Imre.

Az erdélyi magyar irodalom tizenöt éve.

Ma, irodalomról beszélni, amikor az emberiségre a jövő bizonytalansága nehezedik, hálátlan feladat. Az emberek ma, nem az íróra, nem a költőre kíváncsiak, hanem a prófétára, aki megmutatja a kivezető utat az élet ingoványai közül. De nekünk magyaroknak, azokon a bajokon kívül, melyek egyetemlegesen nehezednek az emberiség vállaira, van egy külön magyar gondunk is, külön magyar fájdalmunk: az egyetemes magyar kultúrának, a centrumból kinyesett, tőlünk elszakadt pontjai. Amikor tehát az erdélyi magyar irodalom tizenötéves fejlődését és visszaesését akarjuk itt bemutatni, ezalatt nem egy megszokott irodalmi csevegést kell érteni, nem valami lexikonális felvonultatását költőknek, íróknak, ez több annál, ez szorosan és elválaszthatatlanul beletartozik abba a történelmi folyamatba, amely a «lenni vagy nem lenni» kérdését feszíti szemünk elé, beletartozik abba a történelmi folyamatba, melyet bár némán és csöndesen, de most vív meg a magyar faj az önmaga életéért. Az erdélyi magyar irodalom ereje vagy gyöngesége, élete vagy halála, nemcsak azt jelenti, amit például a magyarországi irodalom lendülete vagy megtorpanása jelent a magyarságnak, nevezetesen, hogy jelennek-e meg új könyvek a könyvpiacra, van-e sikerük az új magyar drámáknak, a lapok vitáznak-e az írók és a költők munkái felett, vagy a szegénység, a papírhiány, az anyagi gondok mindezeket a kérdéseket enyhe köddel hullatják be, az erdélyi irodalom kérdése más, sokkal több. Az erdélyi irodalom fejlődési vagy hanyatlási foka egyszerűen azt jelenti, hogy egy darab magyar élet, a belőlünk kiszakadt többmillió magyar test jövődjéje, fennmaradása, milyen grafikont mutat? Ha tehát Magyarországon, esetleg közömbös is lehet az irodalmi fokmérő sülyedése, nem lehet közömbös az elszakított magyar irodalom sorsa, különösen ha tudjuk azt, hogy a tíz-tizenkét milliós magyarság jelentékeny részének, új helyzetében semmi más komoly életbázisa nincs a jövőt illetőleg, csak az irodalma, csak a kultúrája. Ez az egyetlen közös nevező, amely döntőleg esik latba annál a kérdésnél, hogy ezeréves történelmünk e legsúlyosabb időszakát sikeresen tudjuk-e átélni, vagy széthullásunkban elporladunk, mint tűzvész után valami büszke, összeomlott várkastély.

Az erdélyi magyar irodalom, a világ legfiatalabb irodalma, hiszen mindössze tizenöt éves. Az imperium-változás kaoszában, a megszállás első esztendejében senki sem hitt az akkori állapot megváltoztathatatlanságában, külön irodalmi élet, külön irodalmi megmozdulás nem is keletkezhetett. Azelőtt Budapest volt a magyar irodalmi centrum, mely felszívott a vidékről minden tehetséget, nem volt külön erdélyi magyar irodalom, nem voltak külön erdélyi írók, talán ketten-hárman: Berde Mária, Tabéry Géza élt odaát azok közül az írók közül, akiknek neve országos viszonylatban is ismert volt, fővárosi lapok, irodalmi munkatársai voltak, könyveik jelentek meg s ha odaát is éltek, a centrum vérkeringésében benne voltak.

Az első irodalmi megmozdulás 1919-ben volt. Akkoriban semmiféle nyomtatványt, könyvet nem lehetett bevinni Magyarország területéről Erdélybe, a határok elvágtak minden kulturális és szellemi kapcsolatot az anyaországgal s ezenkívül az új imperium, olyan energikus rohamot indított a magyar élet ellen, mindenki érezte: minden elveszett, ha nem születik meg az új magyar szellemiség, amely kisugárzó és összefogó ereje lesz a magyar életnek. Csodálatos módon, szinte egyetemlegesen érezte ezt Erdély magyarsága s mikor lelkes magyar urak kibontották az első irodalmi vállalkozás lobo-góját, szinte meglepő egyetértéssel tömörültek és csatlakoztak a felhíváshoz az erdélyi történelmi osztály vezetői, a magyar vallásfelekezetek főpapjai, a püspöki kar s egy lelkes arisztokrata hölgy: gróf Üchtritz-Amade Emilné, akinek szalonjában zajlott le az első irodalmi megmozdulás első stratégiai megbeszélése. A magyar főúri gavalléria és fajszeretet frappáns módon nyilatkozott meg az első irodalmi megmozdulással kapcsolatban s a részvényjegyzéseknél ilyen, egészen különleges, speciális kijelentések hangzottak el: — A magam részéről száz sertés árát jegyzem... én két telivért ajánlok fel, stb.

Egyszer aztán váratlan esemény történt. Mielőtt ebből a páratlan lelkesedésből a siker megszülethetett volna.

Az irodalmi szervezkedés országos jellegét megneszelte a sziguranca s szétugrasztotta az egész társaságot. Megkezdődtek a részvényjegyzők vallatásai, nyomozások «az állam biztonságának érdekében» s miután nem volt valami tanácsos ujjat húzni vagy dacolni a hatalommal, az egész irodalmi akció összeomlott. Ezután rövid stagnálás következett, de az akarat, a magárahagyatottság dermesztő állapotát nem tűrte: itt is, ott is felütötte fejét egy-egy irodalmi vállalkozás. Lapok születtek, elbuktak, újra születtek újak s kezdett kitermelődni az új erdélyi írók friss generációja, mely tele volt tettvággyal és teret követelt. Osvát Kálmán, zsebében ezredorvosi diplomával, csodálatos magyar fanatizmussal járta az erdélyi falvakat, toborzott, szervezett s megalapította Marosvásárhelyen az első komoly irodalmi folyóiratot: *Zord Idők* címmel. Ide tömörültek a székely írók: Bartalis János, Berde Mária, Molter Károly, Tamási Áron, Tompa László, akik a maguk nyers, kiforratlan, de lobogásukban páratlan, erős vénájukkal szimbolizáltak az erdélyi irodalom eljövendő nagyságát. A *Zord Idők* után Reményik Sándor, ez a tisztalelkű, izig-vérig erdélyi költő állt élére a Kolozsváron megjelenő *Pásztor Tűznek*, amely a konzervatív irodalmi irány mellett tett hitvallást, ez a hit átítatta a lap szellemét igazi magyarsággal s a hagyományok erőtartalmának értékelésével és tiszteletével. Később Nyirő József, ez az izmos tehetségű, nagy székely író vette át a lap szerkesztését, de ekkor már új erdélyi írógárda állt mögötte, a maga hódító erejével.

Ez a korszak volt az erdélyi magyar irodalom születésének nagy láza, a magyarság élni akarásának gigantikus küzdelme, az 1920-ra következő első öt év! Az irodalmi nekilendüléseknek e parázsló éveiben forrott eggyé lélekben, gondolatban, az erdélyi földből kiszakadt új írógárda: Paál Árpád, Ligeti Ernő, Zágon István, Tabéry Géza, Bárd Oszkár, Szombati-Szabó István, Gulácsy Irén, Pénczes Artúr, Szánthó György, Olosz Lajos, Gyallay Domokos, Áprily Lajos, Szentimrei Jenő, Finta Zoltán, Hunyadi Sándor, Kemény János báró, Makkai Sándor, Sz. Szabó Mária, Székely Mózes és a többiek. Ezekben az időkben született meg a *Napkelet* is, melyet az első marosvécsi találkozó után, a megalakult Erdélyi Szépművés Céh vett át, testvérlapjával, a *Vasár-*

nappal együtt. Az erdélyi magyar társadalom, páratlan lelkesedéssel karolta fel a Szépmíves Céh irodalmi terveit. A pénzt, az irodalmi vállalkozáshoz nem az egyének adták össze, hanem külön-külön egy-egy város egész magyar társadalma. A városok magyar társadalma szavazott meg egy-egy jelentős summát s ezt, évről-évre beszolgáltatta a Céh pénztárába. Az összeget megszavazó bizottság, az illető város magyar reprezentánsaiból alakult, akik azután beszédtek az összeget a város magyarságától.

Ezek a dolgok, igenis, történelmi jelentőségűek, nem sikkadhatnak el még a kenyérgondok útvesztőjében sem, mert olyan nagyszerű erőt és akaratot képviseltek, melyből a maroknyi magyarság, minden idők viszonytagságai között erőt és hitet meríthet.

Az erdélyi magyar irodalomnak ebben a fénykorában indult meg a *Genius*, ez a nyugateurópai színvonalú, terjedelemben is impozáns folyóirat, melyet az aradi Kölcsey Egyesület finanszírozott és végezte szellemi irányítását, nemkülönben a *Periszkóp* havi folyóirat, hogy azután nemsokára, mindezeket a nagyszerű megnyilatkozásokat, az egész erdélyi magyar irodalmi életet, a «Helikon» összefoglaló cím alá tömörítsék. Ez a tömörülés: gróf Bánffy Miklós munkája, aki, mint volt külügyminiszter, Erdélybe repatriált és élére állott az erdélyi irodalomnak.

1926-ban volt második, híres marosvécsi találkozója az erdélyi íróknak, báró Kemény János ősi kastélyában, ahol Bánffy Miklós elnöklete alatt három napig tanácskozott Erdély írógárdája a további teendőkről. Valóságos kultúrhaditervet dolgoztak ki, könyvek kiadásáról, pályadíjakról, írói egzisztenciák biztosításáról. Talán csak a görög ókorban voltak ilyen bensőséges megnyilatkozásai a szellemi életnek, irodalomnak, költészetnek, mint ahogy összeállt, egymás kezét fogva hárommillió elszakadt magyar, lelkes, szegény, új írógenerációja, hogy csodát teremtsen, hogy nagyot, szépet és önállót alkosson, vessen és arasson egy járatlan, elárvult, vasmarokkal szorongatott ugaron.

Ekkor született meg a *Helikon* s ma is ez a folyóirat reprezentálja Erdély együttes irodalmát. A megszületés után, meglepő gyors iramban jöttek ki az erdélyi írók súlyos írásaikkal a könyvpiacra: regények, elbeszélések, költemények vaskos, gyönyörűen kiállított kötetei, jó honoráriumok mellett. Ezek a könyvkiadások semmi kockázattal nem jártak, a Helikon kitűnően megszervezte a könyvek üzleti részét is. Erdély magyarsága közül kétezer tehetősebb egyén állott össze és vállalt garanciát arra, hogy a Helikon által kiadott minden erdélyi könyvet megrendel. Ez a kétezer ember alkotja a Helikon anyagi bázisát, ezeknek szónélkül expedíálják a kiadott könyveket. Ez a lelkesedés, ez az egység, ez a közös megértése a közös veszélynek, ez az igazi, maradéknélküli magyarság az, ami csodálatra kell, hogy ragadjon minden magyar embert, akinek lelkéből még nem haltak ki az ideálok, különösképen a magyar ideálok. Hiszen szegénység van Erdélyben is s a szegénység mögött az erdélyi magyar egyéb terheket is visel, ime: mégis, mindezek dacára is, lerakja és lecölöpözi a maga jövődjét, nehogy a viharok elseperjék.

A rossz gazdasági viszonyok erősen próbára teszik az erdélyi irodalmat is, különösen a fejlődés szempontjából. Ennek a fiatal irodalomnak, ennek a fiatal gyökérezetnek, további eresztékre, további mélyülésre, terebélyesedésre volna szüksége, amihez könnyebb levegő, boldogabb légkör kellene, legalább csak olyan, mint gyökérezetési idejében volt. Mint 1925—26-ban,

amikor a kolozsvári színház, Janovics Jenő színingazgató rendezte az erdélyi irodalmi olimpiászokat. Minden héten más város írói vonultak fel Kolozsvárra, versenyre kelni a pályadíjakért. Nem egy író nyerte el az olimpiai díjat, hanem az a város, amelynek írói a legnívósabbat produkálták. A színház előtt fogatok, autók, matinék után bankett a főúri kúriákban. Erdély színe-java között, írók az asztalfőn . . . vagy mint mikor gróf Bánffy Miklós az erdélyi írókat városról-városra vitte. Zsúfolt nézőterek a színházakban, Bánffy a színpadon, az erdélyi írók körben mellette, mint az apostolok, akik új vallás ígét hirdették.

Szerencse, hogy a gazdasági tornádó már akkor érte az erdélyi irodalmat, amikor gyökerei a földbe kapaszkodtak úgy, hogy ma már kitéphetetlenek, dacolni tudók, nemcsak a gazdasági frontról, hanem a más irányból jövő viharokkal is.

Ma már van erdélyi magyar irodalom, vannak erdélyi magyar írók.

Mikor róluk esik szó, sokan úgy értelmezik az erdélyi irodalmat, mintha az valami külön, a mai magyar irodalomtól élesen elvonatkoztatott irodalom, volna s speciálisan erdélyi. Ebben az értelemben alkotja azután vita tárgyát, hogy van-e külön erdélyi irodalom? Így beállítani a dolgot nem lehet. A sajátosan erdélyi színek, a különös légkör, amelyben kivirult ez az irodalom még nem jelentenek és nem jelenthetnek irodalmi szeparatizmust. Mi tehát az a jellegzetes vonás, mely némileg mássá alakítja, színezi a román megszállás alatt született magyar írói alkotásokat? A gondolataiban elmerengő erdélyi író, mély és keserű sivárságot lát maga körül, a mult szépsége felé fordul igen gyakran. A mult nagy, nemesveretű magyar történelmi alakjainál időzni a szellemi elnyomatás alatt sínylődő számára: menekülés, oázis, hiszen nincs egy nyugodt perce: valami ismeretlen, nehéz, különös súlyú teher állandóan nyomja a lelkét, megfekszi, mint a köd. Ezt a ködöt nemigen írhatja meg, hová meneküljön? A pesti aszfaltra naturalizmust keresni? Nem, az ő helye ott van a ködlő hegyek alján, ahol a bánat vetés nélkül terem. Elvégzi ő a maga dolgát ott és úgy, ahová a magyar végzet állította s ahogyan a lelkére csavarodó lasszók kiáltani engedik.

«*Mert, esküszöm*, — mondja Sipos Domokos, a korán elhunyt kiváló erdélyi költő, — *esküszöm: nem lehet tenni mást,*

Csak nézni, nézni tágranyitott szemmel

Nézni, nézni sokáig . . .

Csak egy van még ha lelked tiszta:

Ácsolj keresztet és vedd vállaidra

Vidd fel a hegyre, állítsd az égnek egyedül

S míg kigyűlnek a népek a nagy csodára,

Feszítsd rá magad, a sziveden keresztül . . .

Ez az erdélyi irodalom, ez az erdélyi író s csak annyiban mások ők, hogy nemcsak a maguk keresztjét cipelik, hanem misszionáriusai egy külön-élő, különálló magyar életnek, magyar fájdalomnak.

Nagy Dániel.

Szerb Antal: Magyar Irodalom-történet.

A mai egyetemes történelmi áramlat tulajdonképen egy nagy átértékelési folyamat izgalmas játéka. Minden történelem, amelyet ma írnak a leg-tudományosabb és legszövevényesebb apparátusú szellem-történettől a legnépszerűbb regényes életrajzig, sőt a kimondott történeti regényig, lényegében átértékelés. Másnak, újnak, reálisabbnak, emberibbnek akarjuk látni a történelmet, mint azelőtt látták. Segít-ségünkre van ebben a tudományosság fejlődése, a szempontok sokoldalú megszaporodása s az egyre gyarapodó analógiák tanulsága. Segít a hatalmas lendülettel megindult tudományos kutatás, amely az adatokat, a támaszpontokat, az érveket szaporítja. De amellett leomlott az új történetíróban valami szent tisztelet megilletődöttsége, amely az ámulatnak mindent felnagyító, sőt elnagyoló és sablonizáló távolsága, amely a kis történetíró hatalmas tárgyától elválasztotta. Ma úgy érezzük, hogy az ember alaptermészete lényegében nem változott s ennek az örök-emberinek egységes mértékét próbáljuk a történelem legnagyobb eseményeire alkalmazni. A mai történetíró nemcsak tudományos apparátussal vértelmezi fel magát, hanem tapasztalati lélekismerettel, emberi realitásokra épített gazdag képzelettel veti bele magát a történelmi események középpontjába és maga köré idézve azokat, természetes emberi énjével próbálja újra átélni, közben a tudományos kritika fékjeit alkalmazva, ha fantáziája tulságosan ragadni akarná. Így lesz a mai történelemírás holt tudálékosság helyett átélt mozgalmas emberi valósággá, amely éppen a mögötte álló hiteles megtörténtség izgató hátterénél fogva sokszor lebilincselőbb érdekességű lehet a leglendületesebb mesefantáziával kitalált elbeszélésnél.

Ez az új történetírás újszerűségé-

nél, emberi közvetlenségénél fogva érdekes. Ez a magyarázata annak, hogy néhány új történetíró műveit — elsősorban a francia Bainville s a magyar Szekfű Gyula nevét említhetem, — jólehet a legszigorúbb tudományosság kritikáját is kiállják, a közönség széles rétegei úgy olvassák, mintha nem is tudományos, hanem szépirodalmi művek volnának. Ez a főérdeme Szerb Antal nem rég megjelent Magyar Irodalomtörténetének is. Ez a munka nemcsak áttekinthető, minden részében világos, összefüggéseiben folyamatos részleteiben olykor egészen beható képet ad a magyar irodalomról, hanem egyben vonzó, kellemes olvasmány is. Nem túloznak azok a kritikusai, akik szerint valósággal úgy lehet olvasni, mint a regényt.

Szerb Antal nagyon alkalmas, szinte hivatott volt egy ilyen új szempontokat kereső, érdekes és emberi irodalomtörténet megírására. Egyéniségében szerencsésen keveredik a tudós, a művész és az író. Mint tudósban, meg van benne a kellő tájékozottság, az alapvető ismeretek biztossága, az áttekintés a távolabbi összefüggések meglátására és gyors felismerésére is. Segíti ebben széleskörű olvasottsága, talán az egyetlen hiba, hogy ez az olvasottság nyugatfele sokkal élénkebb és gazdagabb és inkább a hazai irodalom terén mutat hézagokat. Mint művész, igen jó stilisztika, gazdag és határozott kifejezési formái vannak, könnyed, világos, appercipiálható nyelven pontosan tudja közölni nemcsak amit gondol, hanem amit úgyszólván csak ösztönösen sejt meg, amit megérzései és átélései súgnak neki. Más íróegyéniségének erre a mögötte megérzése, világának új egyéni átélésére a benne bújkáló író teszi képessé Szerb Antalt. Ez az átélés az író igazi lényegének megérzése, emberi megközelítése eredményezi azt is, hogy Szerb Antal

irodalomtörténete nem ismétli a korszakokon át megszokott s időnkint csak halványan módosuló jelzők, elismerő epitetonok, merev helykijelölések stereotip unalmát. Új fényforrásokat nyit meg, amelyeknek át sugárzásában új színeket fedez fel az írókban, egy-egy új, szerencsésen megtalált jelzővel szinte eloszlatja a szent borzongás homályát, amely eddig egyéniségüket valami áhítatos s egyben elriasztó tisztelettel is vette körül. Szerb Antal irodalomtörténete nem beporosodott könyveket, nem irodalmi fejeket és büsztéket mutat be, nem száraz múzeum, hanem ki is nyitja a könyveket, amelyekről előbb levette a port, a holt és merev szobrok helyett élő írókat vonultat föl, márvány-halhatatlanság helyett a lélek örök életét mutatja be. Irodalomtörténete tehát nem a Walhallába helyezett monumentumok néma csarnoka, hanem az évszázadok pillérei közt kavargó hatalmas irodalmi szelvény, amelyben mindenki érthető nyelven beszél s amelyben még a nyelvemlékek ásatagsága is olyan eleven csengéssel pereg le, mint a társaság szórakoztatására föltett érdekes gramofon lemez.

Ez magában is eléggé bizonyítaná, hogy Szerb Antal irodalomtörténete is bekapcsolódik az egyetemes áramlatba és valójában szintén átértékelés. De a szerző még tudományos módszerességgel is ki akarja ezt hangsúlyozni, ezért szakít az eddigi rendszerezéssel s könyvében új korszakbeosztást ad a magyar irodalomtörténetnek. A beosztás alapjául a nálunk szerinte eddig ugyancsak elhanyagolt társadalomfilozófiai szempontokat választja s aszerint osztja be korszakokra a magyar irodalmat, hogy mikor melyik társadalmi osztály jutott hangadó szerephez. Így különböztet meg egyházi, főúri, nemesi és polgári irodalmakat. Lehet, hogy irodalomtörténetírásunk eddig ugyan-

csak elhanyagolta a szociológiai szempontok számbavételét s ezt a hiányt nem árt pótolni az új irodalomtörténetben, de a társadalmi rétegződést korszakok felosztásának alapjává tenni nemcsak nem célszerű, hanem csaknem lehetetlen, vagy legalább is súlyos zavarokra és ellentmondásokra vezet.

Ezen az alapon alig lehet egymástól elkülöníteni az irodalmi jelenségeket. Nem lehet különösen az irodalom legújabb korszakáig, mert ezideig a társadalmi rétegződés és osztályézés egyáltalában nem is jut öntudatba és így befolyása az irodalomra úgyszólván elenyésző. Vanak az irodalomnak korszakai, amikor hatalmas társadalmi változások, osztályátrétegződések bekapcsolódnak az irodalomba, úgy előntik a szellemi élet nagy folyamát, mint a hegyekről alázuhogó tavaszi áradás, új medret is vágnak tán a szellemi áramlatok megduzzadt folyamának s tavaszt, megújodást hoznak az irodalomba is. Ilyenkor az irodalomtörténetírónak meg kell mutatnia ennek az áradásnak eredetét, útját, a bomlást és új medervágást, amelyet előidéző. Ez adja meg az irodalomtörténeti korok közt az átmenetet, a folyamatosságot, amely Szerb Antal Magyar Irodalomtörténetéből nem hiányzik. De éppen a felosztás alapjának bizonytalansága miatt bizonyos összességűrodások, elhatárolatlanságok és belső ellentmondások is vannak az egyes korszakok határai s a határok közé foglalt tartalom között.

Az egyházi irodalom kora, amely egyet jelent tulajdonképpen a középkorral, Szerbnél egészen a XVIII-ik századik tart. Persze egészen furcsa, hogy irodalmunk legkevésbébbé egyházas jellegű iránya, a humanizmus, bele kerül így az egyházi irodalomba, viszont, bár a leginkább udvari irodalom kiszorul az udvari kultúra és

a főúri irodalom korszakából. Viszont a főúri irodalom keretében találjuk a meglehetősen népies eredetű és demokratikus szándékú kuruc költészetet. De hogy némi jogcíme mégis legyen a szerzőnek arra, hogy ezt az exotikus csillogású gyöngyöt a kalárisnak éppen erre a zsinórjára fűhesse, kissé nyaktörő racionalizmussal kell a népi divattá lecsúszott főúri irodalom tetszetős elméletét ki találnia.

De ugyanígy nem találhatja helyét a nemesi irodalomban Petőfi Sándor és Arany János, mint ahogy egészen bajos polgári költőnek nevezni azt az Adyt, aki maga eleven tagadása volt minden polgárinak s akid éppen az induló szocialista osztályöntudat követelt saját költőjének. Ám Adyban, ha nem is polgári, de bizonyos nemesi csirák mégis akadtak. Valami kemény úri dac és gőg feszült benne s a szociális program is ebből az árral haladni nem akaró dachból, valami gőgös forradalmi ellenszegülés szelleméből fakadt. De Szerb Antal ebbe a skatulyába helyezi még Kassák Lajost is, aki öntudatos és program-szocialista s első tipikus képviselője nálunk annak a népköltészetnek, amely nép alatt a városi iparos- és munkás-proletárt érti s amelyből az újabb keletű populista irány kicsirázott.

A felosztás tehát teljesen csődöt mond s nem hogy világosságot, jó áttekintést teremtené, hanem ellenkezőleg, inkább zavart okoz és a kapcsolatok megteremtése céljából önkényes magyarázatok beiktatására ösztökéli a szerzőt.

Másik jelentékeny hiánya Szerb irodalomtörténeti felfogásának, hogy az ősi eredetű népi elemek hatását teljesen mellőzi az irodalmi fejlődésből. Szerb dogmatikus merevséggel ragaszkodik ahhoz a meggyőződéséhez, hogy irodalmunk a latin leánya és fejlődésének minden iupulzusát

nyugatról kapta. Ebben sok igaz van. De nem ez a teljes igazság. A népleleknek ősi megnyilatkozásai is éltek itt, nemesak mint a műköltészetből lecsúszott s elparasztosodott elemek, hanem mint egy eredeti és termő népfantázia autochton alkotásai. Az újabb kutatások egyre meggyőzőbben bizonyítják ezt s egy-egy véletlenül kicsúszott mellékmondat alakjában Szerb is kénytelen beismerni, bármennyire nem vág is ez bele meglehetősen egyoldalú elméletébe, olykor azonban nincs más kiút, nincs más magyarázat, különösen ott, ahol az ősi magyar versnyelv gazdag hagyományával áll szemben. A magyar versnyelv s a prózia stílus, általában a magyar prózodia fejlődésével is illenék már behatóbban és áttekintően foglalkoznia irodalomtörténetünknek. Szerb Antal sokszor érzi ennek a szükségét s ahol kitér rá, ott néhány egészen kivételes szépségű, gazdag intuiciójú fejezetét kapjuk könyvének.

A nyugati kapcsolatok megvilágítására sokszor igen értékes és bő analógiák párhuzamát is kapjuk egyes írók, művészek vagy egész korszakoknak megvilágítására. Kisebb hiányosság itt, hogy az analógia olykor csak néhány irodalmi név felsorakoztatása. Nagyobb hiba, hogy Szerb mindig csak nyugatra tekint s teljesen figyelmen kívül hagyja a szomszédos népekkel való szellemi és kulturális kapcsolatunkat. Kisebb hibák azok, hogy olykor az analógiák mennél tömörebb keresésében olykor egészen távoli, sőt oda nem tartozó vonatkozásokat is bekapcsol. Helyes például Pázmány élénkebb megvilágítása a spanyol-barok szellemével, de bajos őt ezen a réven a gongorizmussal is összeköttetésbe hozni. A gongorizmus az irodalomban a meszterkeltség, a cikornyáság szinte az értelem rovására menő túlhajtását jelenti, az eufémizmus hermetikus-

ságba csapó zártságát. Pázmány viszont a maga világos, demonstratív logikájával, képeinek szinte a népi szintekusságba markoló naturalizmusával éppen ellentéte minden gongorizmusnak.

Szó lehetne arról is, hogy Szerb sem ment attól a tradiciótól, amely aránylag tulságos nagy helyet biztosít a régi magyar irodalom tárgyalásának az újabb és a legújabbnak rovására. Inkább az a baj, hogy az újabb irodalom tárgyalásánál már eleve elkötelezte magát bizonyos iránynak s ez az irány nemcsak élénkebb harci tüzre, hanem némi elnézésre is számíthat nála. A fő azonban az, hogy ez az irodalomtörténet eléri azt a célját, amit Szerb szerencsésen úgy fejez ki, hogy a felnőtt ember életének eleven részévé akarja tenni a magyar irodalmat. Tagadhatatlanul nagy érdeme Szerbnek, hogy csakugyan valósággal felfedezi a köztudatban az ifjúsági irodalom színvonálára degradált Zrinyit, Vörösmartyt, Aranyt, Madáchot a felnőttek számára. Megmutatja világirodalmi távlatok és mély emberi szempontok átvilágításában ezeknek az íróknak igazi helyét és meggyőzi közönségét arról, mennyire érdemes és milyen gyönyörűséggel lehet olvasni azt a magyar irodalmat is, amelyet az olvasók legnagyobb átlaga eddig csak kényszerű kötelező olvasmányoknak tartott s igyekezett az iskola padjával együtt elfelejteni.

Kállay Miklós.

Török Sophie: Öröme születél.
Új versek. Nyugat-kiadás.

Első könyvének vezetőversében ezt vallotta magáról: «Ó, asszony a karosszékben! Itt ülök tétlenül, kimeradva az Élet gyönyörű izgalmas játékaiból. De nyugodt bőröm alatt indulatok remegnek, sístergő indulatok!» Most, hogy évek múltán megint

könyvben találkozunk vele, meghitt bútordarabja — az asszonysors örök szimbolumaként — rendületlenül ott áll a helyén s mintha a szálló idővel magához békítené, bölcs nyugalmába ölelné lázongó indulatú gazdját: «Karosszék, nagy bolyhoskendő... ó, régi asszony a karosszékben! hol van már futkosó vágyad? s lázongásod a nyugalom ellen? hol van már minden...» Hanem a fegyverletételnek ezzel a pillanatnyi hangulatával az új verseskönyvnek szinte valamennyi lapja perbe száll: a karosszék asszonya ma is a régi lázadó, minden és mindenki, leginkább pedig önmaga ellen, néha a nyílt szó nyereségével, néha «az önzés kis fondorlatai»-val vagy «elszánt mosolygás»-sal, melyet az «izmok iszonyú fegyelme» kormányoz.

Líránk szapora átváltozóművészei között Török Sophie a költői hűség ritka példája: nem kialakított modorához hű, hanem művészi jelleméhez. Nálánál hevesebb közvetlenséggel asszonylírikus még nem szólalt meg magyarul, s úgy sem, hogy a legegényibb őszinteséget ennyire a művészet egyetemességének magasába emelje. «Egyetlen elakadt élet» jajszavát sikoltja világgá s meginog a hite afelől, hogy «a költő magáról beszélve a világról beszél»; de mondhatunk-e valamitéről a világról, ha amit mondunk, nem önmagunkból téptük ki?

Az sem becsvágya, hogy önmagából mindegyre mást, újat, meghökkentőt vessen fölszínre, a témák tarka sürgése-forgása nem jellemzi, annál inkább a szívós és makacs kitartás néhány dacoló-keményné bogozódott lelkcisomó mellett, aminőről a korábbi női líra nemcsak hogy vallani, hanem még tudni sem mert. Ez a Török Sophie költészetének valódi bátorsága, távol minden aféle vakmerőségtől s olcsón testies kacérkodástól, amivel a női egyen-

jogúsítás lírai megszállottjai a leomlott sorompókon át hangos bevonulásukat tartották. A művészetben a legénykedés nem erény, akkor sem, ha történetesen — nők adják rá a fejüket.

Örömré születél — ez került az új könyv címlapjára is, a kötet egyik legszebb s talán legmeghasonlottabb darabjából. «Ki tudna boldogabb lenni nálad?» — veti fel az iszonyú kérdést. Hiszen «édesebb és mélyebb és esztelenebb a te örömed minden földi örömnél! Izeket tudsz és színeket tudsz, hangokat tudsz és káprázatot, amit csak a te véred ért, a te titok-oldó arcod ért». Még «oldhatatlan kínjaid fölött is az öröm tündöklő arca hívogat». S azután a rémület és reménytelenség kifogyhatatlan ékesszólásával, hangulatilag egymásba átgűrűző versek egész naplószerű láncolatán át egyebet sem tesz, mint farkasszemet néz a rontó erőikkel, amik ennek a sem el nem érhető, sem meg nem ölhető örömnél kiélését szennybe-szégnybenbe rekesztik. Irtózatosságon önmarcangolással játszik halottas képzelete a testi enyészet és lelki elhamvasztás legkönyörtelenebb képeivel, s ahol a szava vígasztalásra fordul, ott válik legdermesztőbbé: «A hervadás könnyű — mondja — ne félj, a halál is könnyű! Légy alázatos, mint a féreg s dac nélkül, szelíden, mint a féreg, hullj az ősz vetkőztető kezébe». A könyv egyik legérettebb remeke, a *Részvétellel találkozom*, a megsegítő emberi jószágról és együttérzésről is leszaggatja az álarcot s a szemébe kacag: ha összeroskadtam s felemeltek, «míg ruhámat porolgatják, gyengéd biztatással életem lezuhant súlyát mind visszarakják rám — s megindítanak újra könyörtelen úton.» Vagy említsem-e a «rémült szeretet» vérfagyasztó énekét, az *Apám*-at, melyből már szinte az Elektra kemény lelke süvít felénk, de egyszersmind ennek a

«megvacogó» léleknek elektraian örvénylő gyötrelme is?

Török Sophie lírája csakugyan nem «lírai tárgyakban» gazdag és változatos, hanem a legősibb és legmindennapibb tárgyak felől elibénk vetett felfedezésekben. A testi életjelenségeket is rabszíjon magukkal hurcoló lelki felfedezések ezek, mint ahogy egész, erősen fiziológiai színezetű költészete is gyökerében pszichológiai líra — nem az óvatosan tapogatózó értelem, inkább a csalhatatlan bátorságú ösztönök irányában.

Mikor folyóiratunkban első kötetéről írtam, szinte egy lélekzetvétellel hangsúlyoztam, hogy: noha szembeötlő, mennyire önmaga előtt is meglepetésszerűen, majdnem találmóformán keletkeznek költeményei, ugyanakkor az is nyilvánvaló, mennyire «véreben van a komponálni-tudás». Ez az eredendő művészi sajátossága szabja meg alvajáró biztosságú mozgáslehetőségét a szabadvers ingoványán. S ami legörvendetesebb: új könyvének tanúsága szerint amily mértékben vállalni meri a mondani-való belső összetettségét és mélységét, ugyanolyan mértékben szegi hatalma alá az alakítást és tömöritést. Ez az a pont, amelyre nézve a magyar versbírálat mesterségének honalapítója, Kölcsey Ferenc, már olyan örökérvényű leckét adott, hogy ránk, utódaira, egyéb sem igen hárul, mint hogy költőkortársainknak váltig az ő szavait kössük lelkére: «Gyakorolnunk kell fejünket, szemünket és kezünket. Idők kívántatnak, míg a művész a maga mesterségének sanctuáriumába léphet, annak titkaival megismerkedhetik s nemcsak a nem-szépet és nem-jót elkerülheti, de a nem helyén álló szépet és jót is kiismerni s feláldozni megtanulja». Az *Örömré születél* a bírálónak ebben az értelemben külön is öröme született: az alkati tisztulás, a mag körüli

elhelyezkedés természetes könnyűsége, az önmagukért való díszítőelemek lesorvadása a könyvnek majd mindenik darabján megismerszik, javarészt pedig a bevezettségnek még kötött formájú versekben is csak gyéren tapasztalható fokára emeli. Az *Oh, ember!* vagy az *Utolsó enyém* például ebben a tekintetben eljutott odáig, ahol a vers szervezetében minden szó elmozdíthatatlanul áll helyt magáért és — az egészért.

A mintázó kéznek ez az öntudatlan biztossága a versen belül az egyes periodusokat is most már jobbára tömör és egymásbaöltődésük mellett önmagukban is zárt láncszemekké formálja :

Előbb a boldogságot becézted a szívedben,
s mikor már elhagyott — becézni
fogod a fájdalmat,
mert a fájdalom is boldogságra
emlékeztet.

Gondolat hullámverése, érzelmi együttlúktetés és titkos hangzásigézet itt együttesen teremti meg a *valódi vers* sugallatos hatóerejét, mely az átlagos szabadvers-ípar termékeinek üres szeszélyekhez igazodó sornyesedékei közül többnyire menthetlenül elszabadul. Akárhányszor Török Sophie már birtokába jut annak a talizmánnak, mely a klaszszikus teltség és méltóság magyar ősfájából, a Berzsenyiekéből, serkent elő újabb virágot :

... téged sötét varázslat bűvöl s
szomjad előtt
medrét váltja a forrás s a kínálkozó
gyümölcsfa
kacéran lendíti lepkegallyát magasra.

Bizonyára a művészi szépségnek ez az eláradó gazdagsága az a feloldóerő, mely ennek a verseskönyvnek «tartalmi» vizsgáltanságát «fényekkel foszló felhő»-vé, «Jóhír tudójá»-vá,

— földresujtott mindennapiságát egetvivő ünnepi zsolozsmává avatja. Földi, emberi, testi szenvedések nehezéke nélkül kis, kapkodó szelek prédája lesz az ének.

Rédey Tivadar.

Kühnelt-Leddihn Erik : Jezsuiták, nyárspolgárok, bolsevikik, fordította Früchtl Ede, Budapest, 1934. Vigilia-könyvek, 4.

Egyetlen szintre alig hozható, izgalmasan új világ tárul elénk a regényben. Legalább is nekünk új, akik magunk előtt értéktelen kis érdekekért küzdő, apró emberkéket látunk törtetni valami érthetetlen előre-menni akarással. Nekünk csodálatos újdonság az a világ, amelynek hősei nem a maguk egyéni céljaiért, nem a népszerűségért, mégcsak nem is történelmi vágyaktól vezetve nagyok és alkotók, hanem célokért küzdenek, amelyek földöntúliak a misztikus mélységükkel, érdekekért, amelyek a lelkek nagy szintézisét jelentik s e küzdelemben egyéni létük annyira nem fontos, szinte közömbös. Mert újak ezek a hősi elszántságú alakok, az ezerarcú jezsuita, kinek változatos ruhatárát Berlin akármelyik szingazgatója megirigyelne s a világ-vándora riporter, kit nagy útja előtt Róma megáld, mint a vadak térítésére induló missziós atyákat. Verük szerint talán tartoznak valamelyik fajtához, — talán olaszok, talán németek, talán magyarok, lélek szerint azonban minden állam polgárai, minden nyelven értenek, amire szükségük van, minden nemzet történelmi és politikai észjárásával gondolkodnak, mert egyetemeseknek vallják magukat — katolikusok. Harcos katonák, a földgolyó két pólusáig húzó front katonái, miben mindaddig állanak, míg az összefogó, nagy parancs elrendeli. Igazában egyetlen országért, egyetlen államért harcolnak s az a *Respublica Christiana*,

melynek egy királya van, — a Krisztus.

Ez a könyv a szónak valódi értelmében nem is regény, meséje rövid néhány szóban megrögzíthető. A titokzatos riportert végre megfogja a földi szerelem érzése és azt hiszi, hogy ezzel a hatalmas lélegzatszággal s a jóleső, melegítő tudattal, hogy valaki, egy lány az élet végéig mellette van, vállalkozik a titkos követségre s a Szovjetbe megy felderítőútra, adatok gyűjtésére. A sok, — már keserves nap, mit az új téboly földjén tölt, valósággal határos a pokol tüzének égettő kinjával, annyira fájdalmas, annyira lehangoló és állatlan butító, amit lát és amit végigél, de szép, tiszta, beatricei szerelme minden gyötrelmen átvezeti. S igazában nem is csalódik, — az érzelmegmarad, csak a leányból lesz asszony. De akkorra már a riportert elvégezte küldetését, a nagy tűz, mi eddig egész valóját fűtötte, kiégett s ezzel kiégett, elégett az ember is. Nincs is már értelme az életének, a fronton megtette a kötelességét, lelkiüdvéért megharcolt, igazán nincs is már keresnivalója ezen a földön. A fekete front katonái nem hiú öröme születtek, cserébe a szépséges lendületű mártirhalál kegyelmét kapják. A riporterre a bányában köszönt reá az igazi élet fénye, miután utoljára még példát adott egyszerűségében is hősi gesztusával.

Ennyi röviden a meséje Kühnelt-Leddihn könyvének, mi neki kétségtelenül csak annyiban fontos, amennyiben szimbolikus jelentősége van. A lényegét keresi, az élet gyökét, ami az örök eszme, az egyetemesség gondolata, az egy akol és egy pásztor — vezérmotívum, amiért Krisztus jött, házázt kőszirtre építette és elsőül áldozta fel magát a fronton. Mert a fekete fronton csak győzni és áldozatot hozni lehet. — Lemondás, a magam megtagadása és a küldetés végén félreállítás az útból, hogy jöjjenek az

új eljegyzettek, a megáldott erősek és egyetlen lépést tegyenek előre az egyetemesség diadala irányában.

A könyv tehát mélyen vallásos s mint regény, új e nemből. Nem a franciák vonalát folytatja, akik a katolicizmus misztikus gyökereiből táplálkoznak és a lelket mutatják be transzcendens mélységeivel, valósággal beláthatatlan végleteivel s ellentéteivel. A franciák azt a lelket igyekeznek megmutatni, amely minden bukdácsolása, tétova keresgélése, nem egyszer megdöbentő vétke ellenére is anima christiana, az egyetemes lélek tagja és részese.

Kühnelt-Leddihn a katolicizmus másik arcát mutatja be, azt, ami a kicsi montmartrei kápolnából indult el, amikor a nem rég még katona, castiliai arisztokrata a vérében magával hozott végtelenség-vággal, távoli célokkal megveti a Jézus katonáinak harcos seregét. Ez a sereg már nem merül el kizárólagosan a kontempláció tengerébe, hanem kilép a cselekvés porondjára s minden erejével, vérével küzd a lélek uralmáért s Péter látható egyházáért, Rómáért. Ifjú szerző a jezsuiták neveltje, a harcos katolicizmus híve tehát. Értethető ezért, miért keltett akkora feltűnést könyve, hogy egyre-másra fordítják le a német eredetiből. A hangja is meglepő, mint regény tónusa, mintha már nem is szépirodalomba volna való, de ez a hang meggyőző, ez kell az elvek hirdetéséhez s a harchoz, hiszen a szerző maga is a fekete front megvallott tagja.

Patkó Károly néhány vonalból álló címlapja nagyon kifejező. Kár, hogy a fordítás nem mindenben kiélegető, nemcsak stílusbeli felületességei, kihagyásai miatt is!

A könyv nekünk, magyaroknak különösen kedves, azért is, mert írója gyakran és szívesen tartózkodik hazánkban s ez az érdekes, úttörő írása is részben itt készült el. *Dénes Tibor.*

Trikál József : Új élet a régi romjain.

Trikál József könyve nem ad filozófiai rendszert a szó hagyományos értelmében. Inkább valami szabad, minden kész elmélettől magát függetlenítő látás-mód jellemzi munkáját. Ez a szabad látás- és szemlélet-függetlenség adja meg könyvének azt az eleven aktuális érzéklést, mellyel rámutat korunk problématerületére, helyesebben azokra a vívódó kapcsolatokra, melyekben ma egymást keresik a pillanatok alatt elváltozó élet és magasabb elviségű gondolatok.

Ahogy Trikál előttünk elvillantja az élet sodrát, egy a mélységekhez szokott «látó ember» szeméin át szemléljük korunk képének jellemző vonásait. Trikál nem lelki típusokban mutatja ezeket be, hanem helyzet-, mondhatni réteg-típusokban. Az első probléma-réteg az új világ, úgy, ahogy ma előttünk kívülről áll. A második ugyancsak ez a kor, de belülről átvilágítva. A harmadik pedig a megoldások útja. Szerzőnk a végső megoldást a keresztény világnézet erejétől várja, amely tudás és bölcsélet is egyúttal s amely rásegíti az emberiséget arra, hogy az emberméltóság tiszteletével teremtsen meg az új élet stílusát.

Ezt az új életet Trikál csak a mai lelkiség kicserélésének forradalmi útján tudja elképzelni, amely elsöpri mindazt az akadályt, ami az emberiség erkölcsi kultúrájának megbénítására avagy átváltására vezet. Amint mondja: Forradalom a regnum hominis, az ember országának megzúpult elmélete ellen és az Isten kultúrája. Trikál érzi, hogy gondolatainak nagy következményei vannak. De nem fél azok kimondásától, az ember-reform nem gondolható el a világrend átalakítása nélkül.

Az egész könyvön valami nyugtalan, izzó, belső mozgalmasság hullámszik végig. Minden mondat majdnem

új szakaszban kezdődik. Ez az írásmód nyugodt felépítésű értekezésben izgatná a gondolat menetét. De ehhez a forrongó, égő könyvhöz jól illik. Aminthogy pompásan van rászabva a stílusnak hol himnikus, hol pedig rapszódikus szaggatottsága, szentenciózus szárnyalása és elaprózott mondatú ütemezettése is. A szerző nem rajzol ki semmit, csak vázol és sejtet, stílusának nem is részleteiben, hanem együttes kihangzásában és hangulategységében van jellemző egyénisége. bs.

Török Sándor : A felsült óriás és a kilene csoda. Franklin.

Első mesekönyve épügy feltárja Török Sándor kitűnő írói erényeit, mint regényei és elbeszélései, amelyeket éppen a *Napkelet* olvasói ismertek meg legelőször, hiszen — erre talán emlékeztetni se kell — *Az idegen város* folyóiratunkban jelent meg folytatásokban. Mesemondó készsége, humorban gazdag ötletessége, finom elmélyüléseket kereső érzelmessége, bizonyára nagy olvasótábort teremt magának a fiatalok körében is.

A felsült óriásról szóló hosszabb meséjében a városi gyerek fölényt mutatja be a régi mesék ma már tehetetlen varázslójával szemben. A technika csodái: a villamos, az autó, a rádió, a villany, a telefon sőt a szódásüveg is, elképesztő hatással vannak a mesék hagyományait képviselő óriásra, minden csodára kisebb lesz és végül — fogadásuk szerint — kénytelen bebújni az egerlyukba. Friss, kedves és mulattató, megnevelteti mind a gyermeket, mind a felnőttest.

Még vagy tizenöt mese van a kötetben, egytől-egyig kitűnő írás, és zavarba jövünk, ha a legkülönbet kell közülük kiválasztani. A Szent Mihály lova, Az ócskavasas-udvar, A szemtelen léggömb, A rádió szel-

leme, A villanyrendőr, a ma gondolatvilágából fakadtak és bizonyára közelebb állanak a ma gyermekéhez magvas mondanivalójukkal, amely fantáziájukat is foglalkoztatni tudja, mint az eltorzított folklóre-hagyományok tündérvilága, amelyben a legnagyobb gyerek is kételkedik már.

Az illusztrációkkal, amelyekkel Lányi Imre látta el a meséket, éppen mivel kételkedtünk abban, hogy ki tudják elégiteni a gyermekolvasókat, néhány kísérletet tettünk és ezek csak megerősítettek abban a meggyőződésünkben, hogy a gyerek, ha maga rajzol magának holmi csirke-lábú embereket, vagy hasonlót, képzeletével felhúsolja, kiszínezi az alaktalanságokat arra az alkalomra, amíg szüksége van rájuk (később már nem nagyon ragaszkodik hozzájuk), de ha mástól, felnőttől kap «képet», akkor attól azt kívánja, hogy teljesen kitöltse vágyait és nem elégszik meg olyan rajzzal, amelyet — hite szerint — ő maga is tud csinálni. Már pedig ezek a primitivségekre törekvő rajzok ilyenek és így egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a gyerek fantáziáját megindítsák, táplálják, vagy éppen kielégítsék. *M. Gy.*

Aldous Huxley: Szép új világ.
Fordította: Szinnai Tivadar. Pantheon-kiadás.

A gépiessé váló, agyoncivilizálódó társadalom szatírja Huxley regénye. Nevető félelemmel gúnyolja azt a megszabott, szűk keretek között mozgó társadalmi formát, melyet képzelete a messze jövőbe helyez, de mintha fenyegetően közelinek érezne. Valami kifelékvágás él Huxley sorai között a jelenből, a féléletes, álkultúrás mából, de ugyanakkor félti a történelmi műveltséget s az élet nyers szépségeit attól az életformától, melyben eleve hiányzik az élet teljessége. Attól a társadalomtól, melyben megszűnik az em-

ber egyéni érték lenni, a gép fogaskereke módjára, csinált szükségszerűségében függ össze minden mozdulata a társadalom egészével. Huxley regényteremtő fantáziája merészebb, mint Fourier szociológiai elgondolása. Képelete megteremti a legszociálisabb emberfajtát, mely silányabb Madách falanszterfiguráinál; a *Szép új világ* embereit gyárban állítják elő, olyannak, amilyenek a társadalom épülete kívánja. Művészet, kultúra felesleges. Az érzelem ellensége a civilizációnak. Önálló, gondolkodó koponyákra nincs szükség. A haladás, az újítás már nem cél. A társadalom megtalálja stabilitását. A *Szép új világ* vezetőinek egyetlen törekvésük lehet most már: az emberi életközösség nyugodt állandóságát fenntartani. De hisz társadalmi újítók, művészek, önálló gondolkodók csak sajnálatos gyári tévedés következtében jöhetnek a világra. Mégis minden ember boldog a *Szép új világ*-ban, hisz a gyári nevelés *hipnopedagógiai készüléke* parancsszóval belebeszéli már gyermekkori álmaikba: *társadalmunkban mindenki boldog*, ezerszer ismételve. A gyári nevelés pedig nem téveszti hatását!

Nagyon tévedne, aki a kultúrfájdalom hangját várná Huxley regényétől. Ha ezt kapnánk, aligha volna ilyen tökéletes a regény, de semmi esetre sem lenne ennyire pregnánsan angol. Huxley stílusa nem a kultúrfájdalomé, mégcsak nem is a dikciós gúnyé, hanem a mulattató, gátlás nélküli humoré. Huxley humorral ábrázol, mosolyogva gúnyol, kacagásba rejti legmélyebb kultúrfájdalmát: a humor számára a legmélyebb szatíra. Egy-egy fejezet olvasásakor szinte az az érzésünk támad, hogy öncélú játékoság az egész regény, de játékoságában is jóval több mindenről megfélekedező nevetésnél. Hisz ennyire emberien mély mondanivalóról azzal a tiszta humorral írni, ami

Huxleynak sajátja, maga a legszörnyűbb komolyanvevés.

Huxley a vérbeli epikus fölényével fantasztikus témáját valósággal a realitás érzetével tölti meg. Alakjai annyira élők, mintha nem is a képzelet állította volna őket a késő jövőbe. Mintha közöttünk mozgó emberek lennének. Ha élénk szemmel figyeljük a *Szép új világ* cselekményét, könnyen észrevehetjük, hogy vannak regényének célzásai, melyek nem is az eljövendő világ társadalmának — legalább is nemcsak annak — szólnak, hanem a mának. De Huxley van annyira nagy író, hogy ezeket a célzásokat is örökérvényűvé tegye, mint minden olyan művész, aki a pusztán aktualitás félművészetén felül tud emelkedni.

Huxley munkája az új angol regényirodalomnak abba az új felvirágzásába tartozik, melyet sokan ugyan még formakísérletnek vélnék, de ha kísérlet is, olyan kísérlet, melynek már klasszikusai vannak. A *Szép új világ* szerzője egyik vezéregyénisége ennek a törekvésnek, mely napról-napra világosabban látszik: egy új európai stílus kezdetét jelzi.

Tolnai Gábor.

Magyar Könyvbarátok Diariuma Pro Juventute — száma.

Karácsony előtt, de általában mindig nagy probléma a szülőknél, milyen könyvvel ajándékozzák meg gyermekeiket úgy, hogy az szórakoztató, tanulságos és ugyanakkor legalább közvetve, pedagógiai értékű legyen. A Magyar Könyvbarátok most legutóbbi Diariumával segítségükre kíván lenni, amikor a világ-irodalom száz, ma már jórészt örökértékű, ifjúsági munkáját behatóan ismerteti és nemcsak tárgyukat, de célzatukat is közli. Ugyancsak adja a felsorolt művek íróinak legfontosabb életrajzi adatait. Voinovich Géza az ifjúsági irodalomról ad a

szülők és a nevelők számára néhány finoman meglátott és megfogalmazott gondolatot, amit teljessé tesz Tallózás címen szellemiségünk mai vezető egyéniségeinek nyilatkozata gyermekkori könyvélményeiről.

Örülünk e szép kiállítású Diariumnak és annak, hogy ezentúl rövidebb időközökben folyóiratszerűen jelenik meg, mert szükségét éreztük az egészséges kömvpolitika szempontjait figyelemmel kísérő, némileg népszerűsítő könyvészeti szemlének. Az ügyes szerkesztés Ujváry Lajos munkája.

Horváth Richárd : Életépítés. Elvek — gondolatok.

Egy finom kultúrájú, rendkívül gazdag érzékenységű író összegyűjtött írásait jelenti a fent jelzett könyvcím. A kötet csupa finom eszmélkedés, költőileg hangolt reflexiók szárnyaló sora. Mindaz, ami az élet mai szenvedő és bomlott hullámverésében gondolatot és mély emberi részvétet ébreszthet egy magasabb szempontokra emelkedő és innen mindent harmonizálni kívánó lélekben, az együtt van ezekben az írásokban. Ilyen távlatba beállítva a kötetet, valami nagyon vonzó lelki egyéniséget találunk benne, amely végső elemzésben a keresztény idealizmus világnézetében adja a maga derűs szintézisét.

A könyvnek nemcsak a hangja megfogó, nemcsak változatos és friss témalátása új, hanem külön szépsége, választékos íráskészsége is. Az írón látszik, hogy abból az új nemzedékből való, amely a lelkiség finomabb világát szolgáló irodalmi munkásságban esztétikai igényre is gondos ízléssel törekszik. Széles irodalmi műveltsége, tudatosáa nevelt stílusa, színesen ábrázoló képzelete szerencsésen segítik ahhoz, hogy eszmélkedéseiben forma és tartalom termékenyesen segítsék és hatásosan illusztrálják egymást.

dt.

Az «új» Magyar Nemzeti Múzeum.

Az újabbkori századok történetének a magyar nemzet egész életére, így kulturális fejlődésére is végzet-szerű alakulása közepette a sok csapásban és küzdelemben megedződött magyar lélek, élni akarásáról és élni tudásáról ékesen szóló bizonyságokkal tesz tanúságot. Évszázados harcoktól elcsigázva, gazdaságilag leromolva, nemcsak nem sülyed a balkáni népek színvonalára, hanem a nyugalmasabb idők bekövetkeztével nagyszerű intézmények életre hívásával mutatta meg, hogy más népet esetleg teljesen megsemmisítő küzdelmek közepette, milyen állandó kulturális fejlődésre is volt ereje a létért való harcok alatt.

A XVIII. század végén mértföldes csizmában útjára induló szellemi fellendülés ebből a megacélozódott magyar lélekből sarjadt, amely nem várt, mert nem is várhatott segítséget és támogatást azonkívül, mint amit a maga ereje nyújtott. A külföldön élő magyar uralkodó a «császárváros» felvirágoztatását tette nagyszerű kulturális intézmények alapításával lehetővé s ha fájdalmas resignáltsággal szemléljük is a császári kegy bőkezűségét hirdető gazdag gyűjteményeket, büszke elégtétellel kell megállapítanunk, hogy az egyetlen országos jellegű nagy közgyűjtemény: a Magyar Nemzeti Múzeum a nemzeti társadalom tudatos kulturáltságának köszönheti létrejöttét és fejlődését.

1802-ben gróf Széchenyi Ferenc nagyértékű s a későbbi nemzeti köz-könyvtár jellegének megfelelő tudatos tervszerűséggel gyűjtött könyvtárának, éremgyűjteményének és ké-

peinek a felállítandó múzeum céljára való felajánlásával vetette meg a Nemzeti Múzeumnak az alapját, amelyet aztán az országgyűlés 1808-ban emelt törvényerőre. Gr. Széchenyi Ferenc nagynevű kortársában: József nádorban buzgó és megértő támogatóra találván, a nemes példát a társadalom is megfelelő bőkezűséggel követte és megadta az anyagi lehetőségét annak a Nemzeti Múzeumnak a felállításához, amely a nemzeti kultúra összes szellemi és tárgyi emlékeit gyűjteni hivatva volt.

A Magyar Nemzeti Múzeum társadalmi erőkkel történt létrejötte az igazgatásnak már eleve bizonyos önkormányzati jelleget kölcsönzött. A Nemzeti Múzeum egyes gyűjteményei rohamos növekedésükkal azonban hamarosan széttörték a Nemzeti Múzeum első kereteit és egyik-másik gyűjtemény önálló múzeummá alakult (Szépművészeti-, Iparművészeti Múzeum).

A világháború utáni évek nagy kultúrpolitikusa: gr. Klebelsberg Kuno a magyar kultúrának azokat a közkinccseit, amelyek a magyar föld és szellem termékeit őrzik és gyűjtik, *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* elnevezés alatt szervezeti egységre kapcsolta, amely Gyűjteményegyetem a Nemzeti Múzeum eredeti koncepciójának képét mutatja. A napi politika és a miniszteriális igazgatás személyes változásaitól mentesített független önkormányzattal ellátott Gyűjteményegyetem magába foglalta a Nemzeti Múzeumot és az abból kivált Szépművészeti- és Iparművészeti Múzeumon kívül szimbólikusan a magyar történet legértékesebb dokumentumának nevezhető

Országos Levéltár mellett a magyar szellemi életben egyre fontosabb szerepet játszó kutató intézeteket is (Csillagvizsgáló Intézet, Tihanyi Biológiai Intézet és a Külföldi intézetek).

Jelenlegi kultuszminiszterünk 1923 december 22-én a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává történt beiktatásakor mondotta: «végső láncszemként a Magyar Nemzeti Múzeum nagy multú és nemes hagyományokkal ékes történeti nevét kellene a mi tradíciókhoz mindenben simuló Országos Magyar Gyűjteményegyetem egészére átvinni» s az 1934-ik évi VIII. t.-c.-nek az országgyűlés elé való terjesztésével ezt az elgondolást törvénybe is iktattatta.

Az ezzel a törvénycikkkel létrejött Magyar Nemzeti Múzeum a Gyűjteményegyetemhez később kapcsolt kutató intézetek kivételével magában foglalja mindazokat a közgyűjteményeket, amelyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alkották és lényegében az 1808-ik évi VIII. t.-c-ke felállított Nemzeti Múzeum célkitűzéseit valósítja meg. A több mint évszázados fejlődés következtében a Nemzeti Múzeum egyes táraiból önálló Múzeumokká vált gyűjtemények: az *Országos Szépművészeti Múzeum*, a *Magyar Történeti Múzeum* (Régészeti-Történeti-, Iparművészeti- és Néprajzi gyűjtemények), az *Országos Természettudományi Múzeum* (Állattár, Növénytár, Ásványtár), az 1808-ban felállított Nemzeti Múzeum alapját jelentő *Országos Széchenyi könyvtár* s a régi Országos Levéltárral (most Kormányhatósági Levéltár) egyesített Magyar Nemzeti Múzeumi Levéltárból alkotott *Országos Levéltár* az új törvény értelmében a XIX. század elején felállított Nemzeti Múzeum koncepciójának és az azóta bekövetkezett hatalmas fejlődésnek megfelelően tagjai annak a Magyar Nemzeti Múzeumnak, amelynek szervezeti egységébe tartozva, az ön-

kormányzat védelme alatt gyűjtik és őrzik a magyar nemzeti kultúra szellemi és tárgyi termékeit.

Gr. Széchenyi Ferenc kezdeményezésére a magyar nemzeti társadalom megértő bőkezűsége folytán létrejött Nemzeti Múzeum napjainkra kinőtt tárgyi falai közül; a nemzeti közgyűjteményeket összefoglaló és mint jogi személy képviselő új Magyar Nemzeti Múzeum a magyar nemzet történetének újabb küzdelmes éveiben mutathatja és kell, hogy megmutassa, mennyire méltó ahhoz a tradícióhoz, amit nevében képvisel.

H. Pálffy Ilona.

Tanulmányok és élmények. *Földessy Gyula tanulmány-gyűjteménye.* — Budapest, 1934.

Aki ezt a harmadfélszáz lapra terjedő tanulmány-gyűjteményt végigolvassa, nem közönséges élményben van része. Megismerkedik a magyar szellemi életnek egy érdekes gondolkozójával, aki — pedig talán már hatvanadik életéve felé közeledik — nagy szerénysége miatt nem küzdött ki magának megérdemelten szertehangzó és széltében ismert hírnevet. Egy-egy tanulmánya, egy-egy felolvasása, Ady Endréről való egy-egy polémiaja néha-néha reáronta a figyelmet, de hogy Arany Jánosnak szavait megfordítva idézzem, mindig «kevesebb volt a hírnév, mint az érdem».

Ez a tanulmánykötet — egy sokrétű léleknek őszi aratása — megérdemelné, hogy szélesebb köröknek figyelmét ráterelje Földessy Gyulára, a gondolkodóra, az irodalomtörténetíróra, s a filológusra.

Ha Földessy gondolatvilágának fősajátságát akarnám kiemelni, okvetlenül vallásosságát kellene ilyenül megjelölnöm. Ez az alapérzés temperamentumának nyilván születési örökségén kívül kétségtelenül katolikus nevelésének, különösen a nem-

régiben meghalt Fetszer Antal, győri püspöknek hatása, akinek Földessy a saját szavai szerint, «életlátásában Petőfi és Goethe után a legtöbbet közhöhet.»

Ettől a hitelvi vallásosságtól Földessy a maga további fejlődése során eltávolodott ugyan, de nyomai gondolkodásának egész beállítottságán és ritmusán lépten-nyomon megérződnék. Élettől való nagy meghatottsága, az élet végső értelmében való mélységesen optimista hite, a világ illanó jelenségeinek vizsgálatán keresztül is mindig a végtelenre irányított tekintete, — mind-mind kora fiatalágának vallási élményét viselik magukon.

S ha tovább elemzem ennek a vallásosságnak jellegét, akkor úgy látom, hogy azokkal a gondolkozókkal tart a legtöbb rokonságot, akiket misztikusoknak szokás nevezni. A misztikával való kapcsolatából ered nagy érzelmi lendülete, képzeletének mélyebb fűtésű tüze, innen látásának az a sajátossága, hogy sokszor a látszólag ellentétes fogalmak között is kapcsolatot tud teremteni, s végül innen stílusának a képzeletet megmozgatni tudó ereje, metaforáinak merészsége, de egyúttal mondatainak itt-ott előütköző zsúfoltsága és szótorlasztásainak néha való fárasztó nehézsége is.

A könyv egyes darabjainak tartalmát nem kísértjük meg elmondani. Ehhez nem lapok, hanem ívek kellenének, félbe-szerbe hagyott, vázlatos ismertetésnek meg az olvasó nem sok hasznát látná. Csak regisztrálni akarjuk hát, hogy a költészet metafizikájából kiindulva sorra veszi Földessy azokat a költőket, akik a maguk nagy élethevületével vagy látásuknak egyetemesebben átfogó képességével lelkében különösebben visszhangot vertek. Ilyenek a magyar irodalomból Csokonai, Petőfi, Ady Endre, a világirodalomból pedig

Goethe. Rajtuk kívül értékes tanulmányokat találunk az élet és művészet viszonyáról, a halál értelméről, és Spenglerről, akinek lehangoló történetfilozófiája természetesen Földessy optimista temperamentumából heves és szellemes polémiát csíhol ki.

A könyv olvasója nyilván éppen annyiszor érzi a szerzőnek állításával szemben magát vitatkozásra ösztönözve, mint ahányszor elveiben gyönyörködik. Gyakran érzi az író egyes személyekkel, intézményekkel s fogalmakkal szemben elfogultnak, szubjektív megállapításai nem egyszer meghökkentik, a gondolatok logikai felépítésének eresztékeit is nem egyszer találja az óhajtótnál kissé lazábbaknak, de ugyanakkor a lelkében életreébresztett vitákat mindig értékeseknek is érzi. S ezekért az eszmébrebresztő és a gondolat kényelmétől való kimozdításokért hálás is a könyv írójának.

És még valamiért! Azokért a finom részletmegfigyelésekért, amelyeket Földessy a magyar irodalmi életnek egyes eleddig szemügyre nem vett formai és tartalmi kapcsolatairól vele közöl. Mert különösen furcsa, hogy ez a nagyhevületű, egyre csak a végtelenbe révedező szemű gondolkodó kiváló filológusi tekintettel is rendelkezik. Amit pl. Csokonainak hatásáról a későbbi magyar költőkre vonatkozóan észrevesz, vagy amit arról megállapít, hogy Ady Endre mit kapott az előtte járt írónemzedéktől, azok szigorúan filológiai tekintetben is nagyon értékes eredmények. Ezekért az eredményekért aztán könnyen elfeledjük neki, hogy mind Csokonai, mind Ady értékelésében kissé túl megy a határon.

... Földessy Gyula mint gondolkozó nemcsak nagy eredetisége miatt feltűnően érdekes jelensége a magyar szellemi életnek, hanem azért is, hogy bár egy életérzésében kietlen és képzeletében nagyon gyalogjáró materia-

lista és pozitívista kornak szülötte, mégis egy szárnyalóbb, emberibb, mélységesebb, metafizikaibb és vallásosabb életszemléletnek tudott hirdetőjévé és harcosává lenni.

Galamb Sándor.

A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete. Kiadta a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum könyvtára. — Összeállították: *Dr. Dóczy Jenő, dr. Wellmann Imre, dr. Bakács István.* — Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1934.

A magyar gazdasági irodalom bibliográfiájának előttünk fekvő első kötete hasznos, szükséges és szép könyv. De ezenfelül dokumentum is, gazdasági kultúránk mélyre, négy-százéves multba nyúló gyökérszállainak felfedése és felmutatása. Ezek a szájak erősek és számosak, beszédes bizonyosságai Széchenyi tételének: egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók.

A *Bibliographia Oeconomica Hungariae* céltudatosan illeszkedik bele abba a könyvvezetési kiadványsorozatba, amely a tudományos munkamezőket a tervszerű, szervezett kutató munka számára előkészíti. Régen érzett hiányt pótol, mert nehezen nélkülözhető forrásgyűjteményt nyújt a magyar gazdaságtörténet kutatóinak. Bizonyára lendületet fog adni annak az egyre szélesebb mederben folyó munkának, amelyet Domanovszky Sándor végeztet a pesti egyetem Magyar Művelődéstörténeti Intézetében mezőgazdaságunk multjának felderítésére, sőt kiindulópontjává lehet a magyar ipartörténet és a magyar kereskedelem története hasonló módszerű feldolgozásának.

A magyar multszemléletet nem lehet többé a politikai történet szűk határai közé szorítani. Szervesen bele tartoznak gazdasági életünk eseményei, amelyeknek tiszta világosságba állítása történettudományunk egyik fontos jövőbeli feladata. Száz meg

száz részletkérdés vár ezen a területen fiatal kutatóink buzgalmára. Munkájuk megbecsült szerszáma ez a most megjelent bibliográfia lesz. De nemcsak a szaktudós, a művelt ember is élvezettel lapoz benne. Irodalmunk multjáról alkotott egyoldalú képe kiteljesedhetik általa.

A hatalmas kötet meglepően sok, 1801 gazdasági tartalmú, vagy gazdasági vonatkozású művet sorol fel 1505-től 1805-ig. A feldolgozás szempontja kettős: magyar szerzők gazdasági tárgyú, s külföldi szerzők magyar vonatkozású műveire terjed ki. A kezdőpontot az első ide sorolható nyomtatott mű, az első kötet zárókövét a magyar gazdasági irodalom kimélyülése, Pethe Ferenc fellépése szabta meg. Sajnáljuk, hogy a szerkesztők nem terjesztették ki a figyelmüket kéziratos irodalmunk korára, pedig ebben a korban is akad gazdasági vonatkozású forrásanyag: nyugták, záloglevelek, leltárak, költségjegyzékek stb. A másik határátkö ellen nem lehet észrevételünk, hiszen a lényeges az, hogy ezt a kiadványt hamarosan kövesse a XIX. század közgazdasági irodalmának könyvészete.

Az összegyűjtött anyag gazdasága szinte feleslegessé teszi az összeállítók szerénységét, amellyel a teljesség érdekében elhárítják maguktól. Latin, német, magyar, tót, oláh, horvát nyelvű művek százai sorakoznak fel, pontos könyvészeti leírással, megjelenésük évszáma, azonbelül alfabétikus rend szerint. A könyv címe, szerzője, megjelenésének helye, a nyomtatvány formája, lelőhelye, néha tartalmának megjelölése igazítják útba a kutatót. A sort Werner György kezdi hazánk folyó- és gyógyvizeiről írott könyvecskéjével, majd a botanikus Beythe István, a méhész Horhi Miklós, Lippai János gazdatiszteknek való kalendáriumai, Pádúai Caesar számvető tabellái, Reiman Joh. Ádám

meteorológiai cikkei, Teschedik Sámuelnek, a magyar Parlag első reformátorának írásai következnek, végül Pethe Ferenc hatalmas méretű, rendszeres műve, a Pallérozott Mezei Gazdaság.

A könyv második része a folyóiratok gazdasági vonatkozású cikkeit, a harmadik a bibliográfiában szereplő írók életrajzi adatait állítja egybe, az utolsó rész a felsorolt műveket szakok (általános művek, meteorológia, állattenyésztés, bányászat, ipar, kereskedelem, hitel, stb.) szerint is csoportosítja. A hatalmas, 354 lapos kötetet néhány szép kép díszíti.

A szép könyv megjelenését Kállay Miklós földművelésügyi miniszter áldozatkészsége tette lehetővé. Kíváncsinos volna, hogy a következő kötet keretei se szoruljanak összébb, s az elsőhöz hasonlóan, ne csupán mezőgazdasági irodalmunkról, hanem az egész gazdasági irodalmunkról adjanak benne számot a kiváló szerzők.

Mérey Ferenc.

Bartók Béla: Népzeneünk és a szomszéd népek népzeneje. Budapest, 1934. Somló B. 36 l. + 80 kottapélda.

Tulajdonképpen a kis füzet szövege nem mond egyebet, mint amit Bartók tavalyi rádió-előadásorozatában leadott s mégis mikor most szemünk előtt vannak Bartók szigorú tárgyilagossággal megállapított adatai, valósággal izgalmasnak érezzük olvasását. Hála népdalkutatóinknak, az igazság fénye a mi javunkra dönti el a magyar népzene eredetiségére vonatkozó vitás kérdéseket, de a mi igazságunkkal mindaddig tehetetlenül állunk a külföld előtt, amíg ezt a magyar népdalok egyetemes kiadásával be nem bizonyíthatjuk. A Magyar Tud. Akadémia végre elhatározta, hogy a következő esztendőben félretesz bizonyos összeget erre a célra «és ha más hivatalos fórumok is megemberelik magukat — írja

Bartók Béla —, akkor talán remélhetjük, hogy néhány éven belül megszületik a kiadvány». Hát hiszen ez is már nagy eredmény nálunk, ahol megvártuk, hogy a zágrábi Tud. Akadémia 1924-ben egy 600 dallamból álló gyűjteményt adjon ki, aminek Bartók pontos megállapítása szerint *66%-a magyar dallamból* áll. Különösen feltűnő a régi magyar dallamok átvételének nagy száma, amiket a horvát gyűjtő: dr. Vinko Žganec nem ismerhetett magyarnak, tehát megtette horvátnak. «Mindenesetre hálásak lehetünk a zágrábi Tud. Akadémiának — ezt Bartók mondja —, hogy bár horvát dalszöveggel, de mégis ennyi magyar dallamot adott ki. Ha továbbra is így folynak a dolgok, a külföld idegen szöveggel fogja megismerni a magyar falu zenéjét, más nép népzenejének elnevezése alatt. Akkor aztán hiában erősítjük majd, hogy bizony ezek átvételek a magyar anyagból».

Íme Bartók 30 évi munkájának főeredményei:

1. *A tót és a magyar népzene kölcsönhatása.* A falusi új magyar dallamok kialakulása előtt a magyar népzene erősen szenved idegen befolyásoktól. Ezeket az új magyar népzene nemcsak hogy kiszorítja, hanem olyan erős hatást gyakorol a tót népzeneire, hogy erre nézve szinte végzetesnek mondható, ha nem alakultak volna ki e forradalom hatására önálló alakulatai is. Bartók 2500-ra rúgó magyar dalgyűjteményében 25 százalék magyar eredetű, vagy magyar hatásra keletkezett dallam. A tót és a cseh-morva kiadványokban Bartók pontosan megállapítja a magyar átvételeket, amiknek bizonyítására nyomós tényeket sorakoztat fel.

2. *A rutén és a magyar népzene kölcsönhatása.* Valószínű, hogy a magyar kanásznóták a rutén kolomejka dallamokból fejlődtek ki. Mint tény, ez azért volna jelentős, mert viszont

a kuruc nóták és a verbunkos zene a kanásznótákban gyökereztek, csak az eredeti összefüggésük a 18. században már elmosódott. Az új magyar népi dallamok viszont a verbunkos zene hatása alatt keletkeztek. Mindez csak feltevés, de a rutén hatás csakis ebben a fejlődési menetben nyerne nagyobb jelentőséget.

Viszont az új magyar népzenenek óriási hatása volt a rutén népzene. Kolessa Philaret ukrán gyűjtő 1923-ban és 1929-ben megjelent kiadványaiban 40%, illetve 20% a magyar származású dallam. Ezt a hatást több kedvező körülmény, de egyetlen egy erőszakos tényező sem mozdította elő.

3. *A magyar és a román népzene kölcsönhatása.* Ezen a téren a mezőségi románság mutat nagyszámú átvételeket. Itt a székelység 8 szólamú dallamait éneklék a románok. Hogy az átvétel székely anyagból és nem fordítva román anyagból történt, ennek legfőbb bizonyítéka a régi magyar dallamanyag egysége, ami a Dunántúl is ugyanaz, mint a Székelyföldön, míg a román anyag egyáltalán nem egységes. A régi magyar népzene az ázsiai cseremisiz dallamokkal mutat elvitázhatatlan rokonságot. *Ez tehát Ázsiából magunkkal hozott ősi kultúrkinccs.*

A román népzeneben való viszonyunkban még sok a feldolgozatlan terület, ilyen pl. a székelységgel ha-

táros Moldva. Kétségtelen azonban, hogy az új magyar népzene nem hatott a román népzene.

4. A horvát-szerb és a magyar népzene kölcsönhatására már utaltunk. A Muraközben gyűjtött horvát kiadvány magyar szempontból valóban szenzációs eredményeket hozott felszínre.

25—30 évvel ezelőtt akárhányszor lehetett külföldiektől hallani, hogy nincs igazi magyar falusi zene, ami van, az szláv-román átvétel. Bartók tudományos alapon cáfolja meg ezt az állítást. Így a dolog lényege szerint állítja fel az új magyar népzenei kutatás hiteles mérlegét: *A magyar falu régi és új dallamanyaga magyar kultúrkinccs, olyan kultúrkinccs, amelyet nem jelenlegi szomszédainktól vettünk kölcsön, hanem amiből mi ádtunk nekik.*

Igy találkoznak a jelenkori Magyarország legnagyobb szellemei. A kultúrfilozófiában, történelemben, politikában, irodalomban, művészetben, zenében, a kultúra egész területén szembeütnek nagy sóvárgásuk a magyarság ősi szellemi alkatának megismerése után. És ennek a sóvárgásnak legfőbb útmutatója a néprajz, aminek zenei kincseiről Bartók Béla bebizonyította, hogy eredeti, hamisítatlan faji kultúrkinccs, tehát a legalkalmasabb arra, hogy tükrében a nemzet megismerhesse önmagát.

Prahács Margit.

Színház.

Pénc beszél...

Felek Gyula vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Megható kezdetlegességnek és fel-színes rutinnak ritka keveréke ez az újdonság. Karrier-darab kegyes hang-nemben, amolyan Hernád-utcai le-genda vagy méginkább: mirákulum. Mert csoda csodát követ benne. Ilyen csoda a haldokló édesanya felépülése fiának viszontlátásától és koholt ér-vényesülésétől; ilyen az is, hogy a jólelkű család viharállónak bizonyul a leleplezés minden fenyegető égi-háborújával szemben, s ilyen leg-főként az, hogy éppen akkor, amikor a hazugság már-már mégis fel akarja mondani a szolgálatot, a fiatal ve-gyész végső zavarában és hazudozása közben szerencsésen feltalálja azt a kémiai aranybányát, amelynek kuta-tásában párizsi tartózkodása alatt váltig vak eret kergetett. E nagy csodák mellett talán még bámulato-sabbak az aprók, az a szinte percen-ként adódó szerencse, hogy noha a talaj tele van hintve ama bizonyos «narancshéj»-akkal, soha senki a nya-kát ki nem törli. Éppen ez az, amiben a szerzőnek szinte gyanús színpadi rutinja megmutatkozik, mert ilyenkor jó neki minden eszköz, amivel hasonló esetekben szerzőelődei is ép bõrrel partra vergõdtek.

A naivságnak és számításnak ez a vegyülete nem valami nagyon fo-kozza azt a rokonszenvünket, mely egyébként a színpad ujoncainak a méltányosság szerint kijár. Alig érez-hetjük megokoltnak, hogy a gyenge átlagból ezt a minden igényt kielégi-

tõen gyenge és átlagos próbálkozást a vakszerencse színpadra juttatta; valahogyan ez is a csodák rovatába kívánkozik.

Színészileg elég sok benne a hálás szerep, de annál kevesebb a méltó feladat. Itt nem lehet, sőt nem is szabad művészi épség és teljesség felé törekedni, hiszen állandóan rész-letek megmentéséről, színpadi pillanatok kizsákmányolásáról van szó. A közreműködők így is fogták fel a helyzetet, főleg a kissé aláhuzigálva, de kedves bonhomióval aljaskodó Mihályfi Béla s a veszedelmesebb fordulókön magát szerencsésen átmó-kázó Uray. A tartalmasabb kezdő-részben Somogyi Erzsí is finoman színezett, de a szerepével együtt mindinkább eltolódott a közhely felé. Ághy Erzsínek volt egy gyöngéden árnyalt bájos jelenete. Volt néhány jó hangja Perczel Zitának is, ám meg kell vallanunk, hogy ezt a tehetséges kezdõt mintha máris nagyon el-kapatta volna hirtelen feltűnése és filmtündöklése. Van a játékában va-lami kelletlen hányavetiség, mely pusztá színpadi jelenlétének varázsá-tól várja az elismertetést. Szeretnők a lelkére kötni, hogy: ez magában még nem elég az üdvösséghez.

Lánc.

Hatvany Lili színműve a Magyar Színházban.

Ha apróra el akarnám mondani ennek az eléggé olcsón «izgalmas» színdarabnak meséjét, úgy érezném magam, mint aki pletykálkodásba keveredett. Csúfszajú arisztokraták

és csúfgondolkodású pénzes polgárok szerelmi bonyodalmaikat kapjuk, melyekben a felső tízezer végül a züllött pincérekkel és komornákkal teljesen azoney «pikáns mártás»-ba keveredik s melyekben egy vagyontérő nyaklanc hol detektív-drámák receptje szerint vándorol ide-oda a maga realitásában (akárhányszor az ilyenkor elmaradhatatlan revolveres nőgatásra), hol pedig az életnek és sorsnak mélyebb és «költőibb» szimbolusmául szerepel. Van a szerzőnek olyan képessége is, melyet régibb színpadi műveiben sem nélkülöztünk: jól érti a csipkedő, rosszmájú beszélgetést. Elemében van, ha a keresztvíz leszedésére kerül a sor, boldog, ha finom csomagolásban ciankálival kedveskedhetik. Színpadán csak ezek a pillanatok élvezhetők, annál zavartalanabban, mert gondoskodik felőle, hogy akiknek a méreg száva van, testestül-lelkestül méltók is legyenek a barátságos megétetésre. Hogy «nagystilű» kalandornője, alantas lelkivilágú sörgyáros-férje mellett boldogtalankodó grófnője s a többiek körül egyébként mi zajlik és hogyan zajlik — megvalljuk — ránk több művészi érdekléssel alig hatott, mint azok a mindennapi kis közlések, amiket a szíves közvetítők azzal szoktak kezdeni: «hallotta már?»... Hagyján, hogy a szerző pletykákat mesél, nagyobb baj, hogy — Riedl Frigyes kitűnő szavával — pletykákban gondolkodik.

A színház nagy odaadással szolgálta az «érdekesítés» kívánalmait. Makay Margit néhány nemesebb vonást is belehamisított a rábizott alakba, Törzs is megajándékozta a «vezeklő» orosz komornyikot valami enyhe misztikum-különlegességgel. Beregi teljes önfeláldozással mutatta be az undokság nehézsúlyú bajnokát, Titkos Ilona sok eleven játéköttel a vérszomjas kalandornőt. Góthnéban, mint mindig, ezúttal is gazdá-

jára lert, a vitriolos szókimondás. Újat és meglepőt leginkább Muráti Lilitől kaptunk az eddigi színpadi feladataitól gyökeresen elütő szobaleányfigurában. Fantázia, élet, valami üdén nyers íz volt a játékában. Törzs Jenő rendezői munkáját őszinte elismerés illeti meg, a színpadi képek gondviseletét jóval kevesebb.

Köszívű ember fiai.

Hevesi Sándor Jókai-dramatizálása a Magyar Színházban.

Másodszor viszi most színre a Baradlay-család történetét a Jókai-regények kipróbált képességű színpadi mentora. Mint vérbeli dramaturg jó ítélettel válogatja ki a terjedelmes alkotásoknál azokat a fordulópontjait, melyek már a regényekben is többnyire erősen színpadiasak. Igaz, hogy az alakok, mihelyt pusztán ilyen scéne-affaire-ekben szerepelhetnek, egy kicsit túlságosan is sommázottá és árnyalatlaná válnak, de a szerző abban a szerencsés helyzetben van, hogy a többi, tőle kényszerűségből elhanyagolt vonásra nézve mintegy a közönségnek bizvást feltehető tájékozottságára építhet; ilyenkor ifjúságunk felejthetetlen olvasmányemlékeivel mintegy segítségére sietünk az írónak.

A *köszívű ember fiai* már méreténél fogva is végletekig menő tömörítést kíván. Régibb feldolgozásában Hevesi nem is boldogult vele más-ként, mint hogy két színházi estén pergette le a cselekvényt. Most részben a színpadi technika haladása, részben további összevonások és motívum-kikapcsolások lehetővé tették, hogy három órán át eljussunk a köszívű apa haláloságyától Haynau bukásáig. Mi tagadás, egy kissé dióhéjban is kaptuk az egészet, de se baj: annál szaporábban dolgozott az emlékezetünk — s az egyensúly végül

megint csak helyreállt. Sokszor forogtatt illusztrált regényből, ha végül már csupán a képeket futjuk is át: a szöveg is multhatatlanul megelevenedik bennünk. Ilyen jelző és emlékeztető képek maradtak meg most a színpadon is. A szerző azután rendezői minőségében azon volt, hogy ezeket a képeket minél szebbé és hatásosabbá tegye. Ezt — a nézőtéri tenyerek és szemszárogató kendők tanúsága szerint — el is érte.

Dekekan támogatta ebben a színház lelkes gárdája. Az est igazi, kiemelkedő diadala ezúttal Berky Lilié, Baradlayné grandiózus szerepében tökéletesen hozzámagasodott Jókai elgondolásához (Hevesinek is kitűnő érzékére vall, hogy az egész kompozíciónak középpontjába ezt a hőslélekű anya-alakot állította). Báthory Giza kitűnő beszéde valódi érték, nemkülönben a Gózon meleg humora Tallérosy Zebulonnak kissé rövidre jutott figurájában. Beregi fegyelmezett játéka a lehetőségig elfeledteti, hogy szerepe nem tökéletesen vág egyéniségéhez, mint ahogy az intrikus Alfonsine bárónő sem a tehetséges Orsolya Erzsziéhez. Muráti Lili, Székely Lujza bájos és kellemes. A három Baradlay-fiu közül a legkisebb, Fáy Béla, vitt legtöbb érzést az alakításába, neki csak a külseje áll hadilábon a Jókai-regényhősök felől táplált közhiedelemmel.

Bankett a kék szarvasban.

Török Sándor színjátéka a Kamarszínházban.

Négy év óta foglalkoztatta az író ennek a drámának tárgya, amit közben regényben is feldolgozott. Hőseben az «utolsó hivatalnok» szobrát kívánta megmintázni, aki családi életének romjain találkozik a megkísértő sátánnal, de a kárhozat szélén megállítja lelkének, egész lényének legfőbb ura és parancsolója: a köte-

lesség. Erős ellentéthatásokkal dolgozik az író: önmagához és a világrendhez hű, derék állomásfőnökét akkor tiporják el, fojtják szegyenbe s kergetik illuzióvesztésbe a tulajdon gyermekei, amikor egész környezete, a kisvárosi társadalom s az ennél is magasabbra értékelt hivatali felsőbb-ség ünnepi elismeréssel fordul feléje, harmincéves szolgálati jubileumán. A regény kényelmesebb medrében mindez meggyőzőbben s a kérelhetetlenségnek erősebb sugallatával került elének, most, a színpadi változatban, a három felvonás egy kissé hangulatilag is megbontva kapcsolódott inkább egymás után, semmint egymásba. Közülük igazi drámai érverést csak a második felvonás érzetett. Itt csakugyan emberlelkek mélyéből szakadt fel a szó, vérségi kapcsok, életkorok és életsorsok csaptak össze s a szerző — ami Török Sándornak legfőbb írói ereje — valódi művészi érdeklődéssel és pártatlansággal fogta fel tükrében az egymás ellen villanó léleksugarakat. Az első felvonásban az aprószeres kisvárosi képből egy kissé nehézkesen érkezett el a dráma indítékaihoz, ezek itt még jobbára csak ködképek maradtak a kedély láthatárán. A zárószakasz pedig valamelyest kifúl a feszültségteremtésben, a várakozás rémes csendjét világosan drámai célnéző, de eredményükben mégis vesztéglést jelentő epikus mozzanatokkal népesíti be. Egyelőre Török Sándor annyira izig-vérig elbeszélő tehetség, hogy egyes drámai jeleneteken túl egész dráma egységes végiggondolásaig még erős önfegyelmelés iskoláján kell átmennie.

Igen jó színvonalú előadás szegődött az író szándékainak szolgálatába, néhány kimagasló értékkel. Ilyen mindenekelőtt Toronyi tökéletes hitelű alakítása az állomásfőnök szerepében. Pompás beszédében csakoly örömmünk telt, mint takaré-

kos, de annál kifejezőbb arc- és tagjátékában. Mezey Mária fojtott drámaisága nagyban hozzájárult a második felvonás strindbergi levegőjének megteremtéséhez. Szakács Zoltán rokonszenves, szerény és gondolkodó színész. Harsányi Rezső csábító for-

radalmárja kitűnő volt a főlényes beszédben, kevésbé meggyőző mozgásban. Az epizódban kellemesen tűnt fel Bognár Elek fiatalos frissége s még inkább a Gárday Lajos keresetlen művészi igazsága.

Rédey Tivadar

Képzőművészet.

A Műcsarnok jubiláris kiállítása.

A Magyar Képzőművészek Egyesülete, taglétszám szempontjából egyik legnépesebb egyesületünk, ebben az évben ünnepli fennállásának negyven éves évfordulóját s a jubileumot úgy óhajotta megünnepelni, hogy tagjainak festményeiből, szobraiból és építészeti felvételeiből retrospektív kiállítást rendezett. Ez a kiállítás, mely megtölti a Műcsarnok valamennyi termét, inkább történelmi részében jelentékeny, mint a mai alkotások felsorakoztatásában. Az első termet negyven év termésének java tölti meg, közte néhány valóban jelentékeny alkotás, melyre az egyesület büszke lehet. Itt látni a magyar késő-biedermeier egyik hangulatos mesterének, a méltatlanul elfeledett *Molnár József*nek *Karaván* című finom kompozícióját, *Keleti Gusztáv* Sadellói parkját, *Lotz Károly* magyaros életképét, *Hollósy Simon* nagyméretű, érdekes férfiarcképét, *Munkácsy* művészetének egyik intim gyöngyszemét, *Madarász Viktor* monumentális *Dózsa Györgyét*, *Székely Bertalan* egyik legszebb zsáneralakját, egy pihenő táncosnőt, melynek bravúros rajzkultúrája még az ő munkásságában is egyedül áll. Szomszédságukban függ *Ferenczy Károly* nagyméretű plein-air képe, mely az utat mutatná az egyesületnek: tovább, előre.

Ezen az úton azonban a Képző-

művészek Egyesülete nem indult meg. A többi terem anyaga a szokott műcsarnoki nivót mutatja, maradi, jellegtelen, elkésett akadémikus alkotások. Az első terem gyönyörű sorozatán kívül csak az építészek kollekciója érdemes az említésre, melynek nagyméretű, sikerült fotográfiái az utolsó évtizedek építőtevékenységéről kerek képet mutatnak; ezenkívül érdekes a szobrászati rész *Zala György*nek az *Andrássy-szobor*hoz készült domborművei miatt, melyek a magyar akadémikus emlékszobrászatnak kétségtelenül a legjelentékenyebb s egyben legfrissebb alkotásai. A modern szobrászatot *Medgyessy Ferenc* és *Pátzay Pál* figurái képviselik; homályos a szemlélő előtt, hogy mikép kerültek haladó művészek a kiállításba, mely ezzel szemben a modern festőket nem engedte megszólalni.

A Kut kiállítása.

A Kut idei kiállítása, melynek a Nemzeti Szalon adott szállást, bizonyos bágyadtságról tanuskodik. A művészek egy része gyűjteményes bemutatkozásra készül, mások a nemzeti kiállítás évente visszatérő alkalmát várják meg műveikkel. A régi, kipróbált tagokban azonban így sem csatlakoztunk. *Egry József* tájképe vagy *Szőnyi István* kétgyermekes kompozíciója elsőrangú munka. Érdekesek *Bernáth Aurél* érzéki búgású, sötétes képei, melyek e kiváló

festő új stíluskorszakát ígérik. A fiatalok közül ezúttal nem tűnt ki különösebben senki sem. Részben a párisi iskola átlag-munkáit, részben a vezető magyar mestereket utánoz-

zák. Fiók-Bernáthok, fiók-Szönyik nem ritkák közöttük, de fiók-Bracque-ok sem. A szobrászati rész még ennyire sem jelentékeny.

Genthon István

Zene.

Horthy Miklós kormányzó névnapján két magyar bemutató került előadásra az Operaházban. Az első posthumus munka, *Mosonyi Mihály-nak*, Erkel Ferenc kortársának magyar történelmi dalműve, az *Álmos*, ami szerzője halála után 64 évvel került most bemutatásra.

Nincsen szándékunkban kritikát gyakorolni egy olyan mű felett, amit mai füllel, az igazi magyar műzene eszményeinek szemszögéből hallgatva, nem tudnánk tárgyilagosan megítélni. Ehhez teljesen bele kellene élni magunkat Mosonyi korába, amikor még zeneszerzőink nem ismertek más «magyar zenészeti elemeket», — ahogy ezt ama kor zeneírója, Ábrányi Kornél nevezi — mint a népies magyar műzene elemeit. Bizony ma egy kissé — enyhén szólva — stílustalannak tetszik előttünk, midőn nagy államalkotó cselekedeteket, hősi elhatározásokat banális csárdás ütemekre hajtanak végre, de erről az ideális érzületű, teljesen jószándékú Mosonyi igazán nem tehetett. Mosonyi a német idealista humanizmus tanítványa, nagy tudását és kultúráját a legnagyobb lelkesedéssel állította a magyar zene szolgálatába, így az opera terén is csak tisztelettel emlékezhetünk meg eme törekvéseiről. A *«Szép Ilonka»* c. dalműve volt az első kísérlete arra, hogy beigazolja azt, amit szóval és tollal hirdetett és állított a magyar zene elemeinek nemesebb műformákba való hajlíthatása felől. A Szigliget Ede szövegére írt *«Álmos»*-ban a kísérletezés még merészebb terére lépett. Részint

technikai nehézségek, részint személyes intrikák és féltékenykedések miatt ez a műve nem került előadásra. Hogy erre a mai napig kellett várni, semmit sem von le Operaházunk szép kegyeleti munkájának érdeméből.

Magyar kultúrtörténeti szempontból is érdekes volt megismerni ezt a művet, amely teljesen az akkori idők szellemét (1862) tükrözteti vissza. Mind a szöveg, mind a zene arról a meghatározó rajongásról beszél, ami akkor eltöltötte az embereket minden iránt, ami magyar, ami vigaszt nyújt a nemzetnek a válságos időkben. Magyar szonáta, magyar fúga, magyar szimfónia, magyar ábránd mind ebből az időből származó elnevezések, mintha ezzel a jelzővel akarták volna pótolni azt, amit igazi faji szellemenben úgysem adhattak. Az *«Álmos»* zenéje is teljesen magyaros motívumokon épül fel, míg a drámai kifejezés, a szélesebb keretű együttesek s a polifonikus kidolgozású részek erősen Wagner hatásra mutatnak. A cselekményben Vörösmarty eposzainak légköre, honfoglaló magyarjai, bájos tündérhada, ördögfiái, a magyar romantika világa tűnik elénk.

A kitűnő fő- és mellékszereplők, Márkus László stílusos rendezése, Rékai András vezénylete biztosították Mosonyi rokonszenves művészetének teljes érvényesülését.

*

A *«Szent Jáklya»* c. szimbolikus tánclegenda volt az ünnepi est másik bemutatója, aminek szövegét és ko-

reografiáját *Dohnányi Ernő* «Ruralia hungarica» és a «Szimfónikus percek» c. műveinek felhasználásával *Dohnányiné Galafrés Elza* írta.

Különösen megkapó, mert különösen ritka az életben, mikor két olyan kiváló szellemű ember kerül egymás mellé, akik egymás munkáját lelkileg, szellemileg mintegy kiegészítik, teljesebbé teszik, akik művészi felfogásukban, megértésben tökéletes egészet alkotnak. Galafrés Elza a drámai táncművészet egyik legnagyobb kultúrájú és legerősebb egyénisége, — mint exekutív művész annak idején nagyhírű büszkesége — mint *Dohnányi*, a nagy univerzális muzsikusi felelőse is aktív tényezője tudott maradni férje művészetének. *Dohnányiné* a vérbeli táncművész fantáziájával és sokoldalú képességeivel éppen olyan otthonosan mozog a zene és a tánc, mint a költészet, a vonalak és színek birodalmában. A cselekmény felépítésében a klasszikus táncművészet eszményét követi, amely szerint a tánc nemcsak a testkultusz, az esztétikai szempontok szolgálatában áll, hanem az egész embert foglalkoztatja, tehát etikai értéket is képvisel. Így a tánclegenda cselekménye etikai motívumon épül fel: a világosság és a sötétség, a hit és hitetlenség, a szeretet és gyűlölet harcán. A cselekmény alap gondolatát a függöny előtt mondja el a regélő diák:

«Fény és homály között tévelyeg az

[ember,

Földhöz láncoltan, földön üdvre vágva,

Botolva lépked, tapogatva halad,

De ha hinni tud, végül is győz

És ő a föld királya».

Ősöd, a fiatal pásztor gonosz lidércek hatalmába jut. De kedvese, Buza, a védőszent segítségével, a hit és szeretet magasan lobogó szövéténekével legyőzi a kísértők és rémek sötét hadát, kimentti kedvesét a vámpírok

karjaiból. A sötét láp porrá ég s televény föld virul a helyébe.

Ebben a cselekményben a legszorosabb egységben fonódnak össze a zene, a pantomimika, — mint az arc és az egész test kifejezőmozgása — az egyes csoportok és alakok elhelyezése, mozgása, mintegy kirajzolása a térben és a világítási hatások. Mind-egyik egy külön művészet s mind-egyikben van valami közös vonás a másikkal, hogy így egymásnak keztenyújtva a művészi hatást teljesebbé tegyék. A zene és a tánc közös gyökere, a ritmus által a táncos szinte láthatóvá teszi előttünk a zenét. A gesztus, az arcjáték éppen annyira érzelmi nyelv, mint a zene. Mindkettő kifejező mozgás, csak egyik a látható, másik a hallható világ nyelve. A pantomime láthatóvá teszi azt, amit hallunk, a zene pedig hallhatóvá azt, amit látunk. *Dohnányiné* úgy választotta ki a cselekményhez simuló motívumokat férje zenei invenciójának gazdag tárházából, mint a jó szónok a legmegfelelőbb kifejezéseket. A benső és külső történéseknek s a zenének teljes összeforradásában a táncos minden legkisebb mozdulata megelevenedett, plasztikus vonalakban szemünk előtt lerajzolódott zene: *Dohnányi Ernő* zenéje. Csak bele kell néznünk a tánclegenda eredeti partitúrájába, hogy megértsük, miként tudja a tánckomponista a drámai cselekményt táncban éppen úgy, mint rajzban, festményben szemünk elé állítani. Az összhatás minden egyes tényezőjének éppen olyan pontos jele van itt bejegyezve, mint akár a hangjegyeké.

A táncművészet összhatásának megfelelő rendkívül sokoldalú képességét csodáltuk elsősorban *Galafrés Elza* koreografiájában. A festői jelenetek közül külön ki kell emelnünk a lidércek táncát. A láp éjfékete talajából gyönyörű vonalakban, kígyózva, kergetőzve bukkannak fel, majd ol

vadnak újra a homályba a vámpírok kísérteties zöldes fénybe burkolt alakjai. A fel-felvillanó lidércfények finom ritmusa is egy kifejező mozgás, egy gesztus, amely a zene sziporkázó ritmusát rajzolja szemünk elé a sötétségben. Egy-egy pattanó ritmus, mozdulat, fényugár csodálatos összhangja valóban nagy esztétikai gyönyörűséget nyújt. Némely jelenetben mindehhez még a színek tobzódása járul. A csárda előtt leányok, legények stilizált nemzeti ruhákban táncolnak. A zene tüzes népi ritmusa itt olyan táncfigurák ábrázolására ihleték Dohnányinét, amiket magyar népművészeti motívumokból lesett el. A folklorisztikus elemek alkalmazásában finom intuícióval sohasem lépi át azt a határt, aminek egyéni átérzése gátat szabna. Főtörekvése ezeknek az elemeknek művészi stilizálásában áll.

Itt-ott kifogásolhatnánk a rendezés szűkmarkúságát — a lép kiegészése nagyszabású látványosságra adna alkalmat — vagy az utolsó, különben igen kedvesen és frissen ható gyermekjelenetben a kis szereplők gyenge muzsikális képességeit, de hát ezek elnézhető szépséghibák egy valóban nagy tudással és művészi fantáziával megalkotott mű előadásában.

A szereplők kitűnőek. *Szalai Karola* (Buza) mellett különösen feltűnt *Bordy Bella*, aki a lidérckirálynő kényes szerepében nagyszerű zenei képességéről és táncművészetéről adott fényes bizonyítékot. De jók *Kőszegi Ferenç* (Ösöd) és a mellékszereplők, akik mind kitűnő és lelkes munkát végeztek a szép ügy szolgálatában. *Fülep Zoltán* díszletei — különösen a csárdajelenetben, — *Rékai András* rendezése járultak még hozzá az ünnepi bemutató nagy sikeréhez.

*

Abban az éjszakában, ahogy az idén még jobban megszaporodtak a

zenekari hangversenyek, csökken a szólóhangversenyek száma. Valóban nagy művészelegységnek kell lenni annak, aki ma egy estén át egyedül le tudja kötni a folyton siető s azért mindenüvé későn érkező, erős külső hatásokra beállított ideges közönség figyelmét. Annál inkább kiemelkedik egy olyan komoly, a legmagasabb művészi célokat maga elé tűző műsor, mint amilyent *Backhaus Vilmos* játszott végig minapi zongoraestjén. Jól emlékszünk azokra az időkre, mikor a fiatal Backhaus szinte emberfeletti technikájával, szédületes tempóival valóságos elkápráztatta a hallgatóságát. Ma egy egész más Backhaus ült a zongora előtt. Arca igazi muzsikusi arc, átszellemült vonásain mély élmények nyoma, fizikai akadályt nem ismerő művész kezei a beethoveni zongoramuzsika leg-hatalmasabb opusait szólaltatják meg. Az *Appassionata*-ban különösen a kemény, férfias, akarati jellegű tudta nagyvonalúan érzékeltetni. Élményszerűen hatott a *Finale*-ben az elemi erők teljes felszabadulásának és a szellem rendező uralmának nagyszerű egysége. Backhaus a *Codá*-ban szinte a végsőkig tudta fokozni az egymást kergető vad erők hőmpolygésének, az üvöltő hullámok áradásának isteni színjátékát. A *Hammerklavierszónata* (op 106) a legerősebb próbatétele az előadóművészetnek. Egy hatalmas zongoraszimfónia, aminek mély érzelmi tartalma éppen olyan nehezen megközelíthető, mint vulkánikus szelleme, bonyolult felépítése, amit különösen a befejező fűgában csak egy tökéletesen muzsikális kéz tud érvényre hozni. Tisztelettel néztük Backhaus küzdelmét a művel, ami minden művész számára egy életre szóló tanulmányt jelenthet. Legszebb volt az op 111. c-moll, Beethoven utolsó zongoraszonátájának előadása. Az I. tétel csodálatos formai felépítése, fényes hangulata,

az «Arietta» szent komolysága, a késői beethoveni stílus ideális régiókba emelkedő átszellemültsége meglepő elmélyedéssel jutott érvényre Backhaus művészetében. Szép, lelket emelő este volt.

*

A *Zeneművészeti Főiskola* karácsony előtti nyilvános hangversenyén nagyon érdekes és tanulságos műsorával emelkedett ki a sablonos keretek közül. Külön érdemnek tekinthető, hogy egy műsor összeállításában «stílus», azaz bizonyos magasabb, egységesítő szempont nyilvánul meg. Buxtehude, Bach, Haendel művein keresztül a német barokk-zene legjellegzetesebb vonásait szemlélhetjük: egyrészt bensőséges miszticizmusát, a végtelen felé való sóvárgását, mély, fájdalmas szubjektívizmusát, szövevényességét (*Bach: Kreuzstabkantate*), másrészt heroikus pátozát, súlyos ünnepélyességét, kórusainak lenyűgöző dinamikáját, szinte ijesztő hangtömegekkel dolgozó hatalmas szenzualizmusát (*Haendel: Dettingeni Te Deum*). Különösen ez utóbbi szellemi arculatának érzékelésében remekelt az *Ádám Jenő* karnagytól valóban nagy és fáradságos munkával betanított intézeti énekkar. Fínomabb részletezéseket, hangszíneket még nem kívánhatunk ott, ahol a karénekkultusz, az igaz zenei nevelés legfőbb eszköze, csak az utóbbi időkben kezd erősebben tért hódítani, s ahol a férfikórus számban aránytalan a női kórossal szemben. De hogy ez a kultúra évről-évre iz-

mosabb, nagyobb művészi feladatokra érettebb lesz, annak éppen ez a hangverseny volt a legszebb bizonyítéka.

*

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül *Kukucska János*, magyargéci majorgazda, palóc dudás minapi «szereplését» a Magy. Tudományos Akadémia felolvasó termében. Előtte *Madarassy László dr.* a palóc dudu készítmódját, *Veress Sándor* a dudát, mint hangszert igen érdekes előadásban, tudós szakértelemmel ismertették. De mindez holt betű maradt volna a hallgatóság előtt, ha magát a hangszert nem láthatják, nem hallhatják. *Kukucska János*nak igen nagy sikere volt. Jóvágású, ízes palócbeszédű magyar ember, aki pompás készséggel kezeli saját készítésű hangszerét. Egy régi és egy újabb típusú népdalt el is énekelt, majd a játék hevében természetesen táncra is perdült élete párjával. Ilyenkor kapunk egy kis ízelítőt abból a gyönyörűségből, amit népdalgyűjtőink érezhetnek, midőn ott a helyszínen, a maga természetes környezetében és közvetlenségében élvezhetik a magyar nép istenáldotta nagy zenei képességeinek megnyilvánulását. Az ilyenfajta bemutatások már azért is rendkívül hasznosak, mert így láthatja a nép, hogy a fővárosban is mennyire megbecsülik régi hangszereik és dalaik művelőit s talán kedvet kap arra, hogy ezeket ne hagyja a feledés homályába veszni.

Prahács Margit.

Francia és német folyóiratok.

Az embernek az az érzése, hogy nyitott kapukat dönget, amikor arról beszél, hogy mennyire a multé már a l'art pour l'art és mennyire fontos ma a világnézet az irodalomban. *Léon Pierre-Quint* a *Revue de France*-ban, amikor *Montherlant*-ról ír kritikát, megállapítja, hogy *Barrès* már fiatal korában otthagya az önmagával foglalkozó dilettáns pózát, most *Gide* is belevegyül a közélet hajszájába, miután jó ideig csak művész volt. *Eduard Schön* pedig szemlét tartva a most megjelent francia irodalommal foglalkozó könyveken, *G. Hess* művét (*Französische Philosophie der Gegenwart*) is ismerteti. A végső következtetés ez: «A legjobb jelenlegi francia irodalom bizonyos filozófiai megértés nélkül alig olvasható, ahogy a XVIII. századi irodalom is csak politikai szempontból érthető meg teljesen».

* * *

A különböző gépművészetek mind fontosabb szerepet játszanak. A különböző «fiatal» és «új» folyóiratok már eddig is szemmel tartották különösen a filmet és a gramofont, de most már a patinás és «tisza» irodalmi folyóiratok sem tudnak elzárkózni az általuk felvetett problémák elől, ha még támadják is azokat. A *Mercure de France*-ban *André Moufflet* mérges kis cikket ír a gramofon ellen. Az egész cikkre jellemző ez a mondat: «Nem bíznak revolvert tízéves gyermekekre, mert megsebezheti a testét. Habozás nélkül bíznak a felnőttekre gramofonokat, amelyekkel tönkreteszik szellemüket».

A *Nouvelle Revue Française* kritikusa már türelmesebb, noha a folyóirat szintén az irodalmi «élite» számára készül. *Denis Marion* írt tanulmányt «*Les gens de lettres contre le cinéma*» címmel. Leírja, hogy az úgynevezett élite milyen mesterkedéseket folytatott, hogy érvényesítse jogait és szempontjait egy olyan új művészet területén, amely kimondottan a nagy tömegek számára készült. Először külön élite-mozikkal kísérleteztek. Néma filmmel sem sikerült gyökeret vernie az efajta próbálkozásoknak, de véglegesen megbuktak a hangos filmmel, amely sokszorosan megdrágította az előállítási költségeket. De nem tanultak a bukáson. Még mindig nem látják be, hogy a film tömegművészet. Most az a jelszó, hogy olyan filmeket keressenek ki, amelyeknek egyik vagy másik részletét az ő inyűk szerint lehet magyarázni. «Arra gondoltak, hogy néhány ember számára foglaljanak le olyan dolgot, ami arra volt hivatva, hogy a világot mozgassa meg. Ha vannak szellem ellen elkövetett vétkek, ez közülük való.»

* * *

Idén jelent meg *Oswald Menghin* könyve: *Geist und Blut*. Már a címe is sokat mond, de az alcím egyenesen felsorolja azokat a fogalmakat, amelyekről ma Németországban legtöbbet beszélnek: «*Grundsätzliches um Rasse, Sprache, Kultur und Volkstum*». A könyv Bécsben jelent meg s ez már determinálja a várható eredményeit. Az eredmények viszont determinálják a várható németországi kritikákat. *Schuchhardt* kritikája a *Historische Zeitschrift*-ben minden várakozást felülmul. Még csak nem is vitatkozik. Nyugodtan idézi, hogy Menghin véleménye szerint a népeket szellemileg inkább jellemzi a vallás, mint a nyelv és kultúra, még ahhoz sem fűz megjegyzést, hogy a zsidókat elismerően emlegeti. Csak a végén ír le egy nagyon «objektív» mon-

datot: «A könyv — noha álláspontja itt-ott egyoldalú is — igen alapos és sok hasznos gondolatot ébreszt». Annnyira fölünyes a kritika, hogy már nem is támad.

* * *

A német tudományt is megbabonázta a politikai fordulat. Akármilyen közömbös témáról írnak, valahogyan beleveszik, hogy most már más világ van Németországban. De se szeri, se száma azoknak a tanulmányoknak, amelyek tudományos alapot szállítanak az új rendszernek. Ilyen tudományos probléma a német különlegességek kutatása a történelemben és irodalomban. *Gerhard Ritter* tanulmányának már a címe is eleget mond: *Die Ausprägung deutscher und Westeuropäischer Geistesart im konfessionellen Zeitalter*. (Historische Zeitschrift.) A német és nyugat-európai gondolkodásmód kifejeződése a reformáció korszakában. A cím szebb, mint a tartalom.

* * *

Egyik legkedveltebb téma az ősgermánok élete, különösen a vallása. Az ősgermán vallásból is különösen a sorshit kérdése érdekli a kutatókat. E kérdés körül leghevesebb a vita. Erre a pontra vonják össze érveiket a szemben álló felek, annál inkább, mert világnézetek csapnak össze. A germán vallás hívei (*W. Baetke: Germanischer Schicksalsglaube. Neue Jahrbücher*) rámutatnak arra, hogy a germán sors mennyire különbözik a görögökétől. A görögök igyekeztek menekülni előle, ki akarták játszani, a germánok ellenben megadással vetik alá magukat a felsőbb akaratnak. Ezt az állítást nem is vonja kétségbe senki. De sokan továbbmagyarazzák ezt a magatartást. *B. Kummer* szerint (*Midgards Untergang*) a germán sorshit önmegadással, félelemmel, sőt gyengeséggel azonos. A teológusok meg egyenesen arról beszélnek, hogy az ősgermán sorshit gátlás volt a népen, amely megakadályozta tehetségeinek kifejtését és amelytől a kereszténység szabadította meg. Ezt természetesen nem hiszik el a germán vallás tudományos védelmezői és vitatkoznak tovább.

* * *

Az eredeti németség hajhászó törekvések ellen még a klasszikus műveltséget is meg kell védeni. *O. Regenbogen* emlegeti a *Neue Jahrbücher*-ben, hogy a német nép történelmének nagy korszakaiban mindig találkozott az antik műveltséggel, ma sem szabadna kihasználatlanul hagyni ezt a lehetőséget. Úgy látszik nem ok nélkül védi a klasszikusokat, mert van más irányzat is. Például *Lothar Helbing* a «Harmadik Birodalom» mintájára megalapítja a harmadik humanizmust, amely nem követi sem a reformáció korának hasonló törekvéseit, sem a weimari klasszicizmust, hanem egészen eredeti német humanizmus lesz, mert az államhoz igazodik, a hőstiszteleten alapszik és formáló akarat lesz a szellem és természet, élet és művészet, tudomány és képzelet egyensúlyának középvonalán.

Fábián István.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.